

Λ. Θ. ΧΟΥΜΑΝΙΔΗ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΝ

Ἀγροτικήν - Βιομηχανικήν

*

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΣΤ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ 1978

Λ. Θ. ΧΟΥΜΑΝΙΔΗ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΝ

Ἀγροτικήν - Βιομηχανικήν

*

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΣΤ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ 1978

W. W. RUSTEN

Author of "The History of the United States" and "The History of the World"

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

BY W. W. RUSTEN

Author of "The History of the United States" and "The History of the World"

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

BY W. W. RUSTEN

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Σελίς 5
----------------	------------

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Είσαγωγή

I. Σχέσις Φιλοσοφίας, Κοινωνιολογίας και Οικονομικής	9
II. Οί παράγοντες τής συμβιώσεως	15
III. Ἡ υπερκέραισι τῶν ἀντιστάσεων	18
IV. Πολιτισμός και ἐξέλιξις	19
V. Ὁ ἄνθρωπος ὑπεράτη ἀξία	21
VI. Ἡ ἐπιλογή τῶν θεσμῶν	22
VII. Οί Συντελεσταί τής παραγωγής	23
VIII. Τὸ Οἰκονομικὸν Πρόβλημα	25
IX. Ἡ κοινωνία και τὸ ἐν αὐτῇ πλέγμα σχέσεων	26

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἄγροτική Κοινωνιολογία

I. Ἡ διάρθρωσις και λειτουργία τής ἀγροτικῆς ομάδος	31
II. Τρεῖς βασικαὶ διαφοραὶ τής ψυχολογίας ὑπαίθρου και πόλεως	35
III. Ἡ κοινωνική ἀγροτική ὀργάνωσις	37
IV. Χαρακτηριστικά και διαφορισμοὶ τής ἀγροτικῆς κοινότητος .	38
V. Γενικοὶ διαφορισμοὶ πόλεως και ὑπαίθρου	41
VI. Ἄγροτική οἰκογένεια και ἀγροτικὸν εἰσόδημα	42
VII. Ἐσωγενῆς και ἐξωγενῆς ἔλεγχος	44
VIII. Ἡ σημασία τής Ἄγροτικῆς Κοινωνιολογίας	46

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Βιομηχανική Κοινωνιολογία

I. Ἡ διαμόρφωσις και ἡ δομὴ τής βιομηχανικῆς κοινωνίας.	51
II. Ἡ βιομηχανική πρόοδος και τὰ ἐξ αὐτῆς προβλήματα	60

III. Βιομηχανική παραγωγή και κόστος εξαρτήσεως	68
IV. Ἡ μεταβολή νοοτροπίας εἰς τὴν σύγχρονον βιομηχανικὴν κοινωνίαν	74
V. Ἡ μαρξιστικὴ ἄποψις ἐπὶ τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας	76
VI. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ὑπαρξιακὴ ἄποψις	80
VII. Μεταρρυθμίσεις ἢ Ἐπανάστασις	82
VIII. Ἐνώπιον τοῦ μέλλοντος	88

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μὲ τὴν «Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Κοινωνιολογίαν», συμπληροῦται τὸ πεδίου τοῦ διερευνητικοῦ μου ἔργου εἰς ὃ περιλαμβάνεται ἡ Ἱστορία τοῦ Οἰκονομικοῦ Βίου, ἡ Ἱστορία τῶν Οἰκονομικῶν Θεωριῶν καὶ ἡ Συγκριτικὴ τῶν Οἰκονομικῶν Συστημάτων.

Κατὰ τὴν συγγραφὴν τῆς παρούσης ἐργασίας μου περιέλαβα εἰς αὐτήν, καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν ἐκ τοῦ συγγράμματός μου «Ἱστορία τῶν Οἰκονομικῶν Θεωριῶν» μὲ τινὰ μεταβολὰς καὶ προσθήκας καὶ τὸ εἰς τὸν «Οἰκονομικὸν Ταχυδρόμον» δημοσίευσά μου ἐπὶ τῆς Ἀγροτικῆς Κοινωνιολογίας (23-9-1971) μὲ τινὰς ἐπίσης ἀλλαγὰς εἰς τὸ ἀρχικὸν κείμενον.

Προσέτι ἡ ἑκτασις τῆς παρούσης ἐργασίας εἶναι τοιαύτη διὰ τὴν βοήθησιν τὸν ἀναγνώστην ἵνα διεξέλθῃ θέματα λίαν ἐνδιαφέροντα εὐχερῶς καὶ συντόμως, χωρὶς καὶ τὴν ἀποφύγη τοῦς ἐρεθισμοὺς διὰ μεγαλυτέραν ἐμβάθυνσιν εἰς αὐτά.

Α. Θ. Χουμανίδης

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΠΙΛΟΓΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Το παρόν βιβλίο αποτελεί την πρώτη μελέτη που έγινε στην Ελλάδα για την παρουσίαση των βασικών αρχών της μεθοδολογίας της έρευνας. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους.

Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους.

Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους.

Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι επιστήμονες κάνουν την έρευνά τους.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ι. ΣΧΕΣΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

Ἡ Φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν ἐξ ἧς αὐταὶ ἐγεννήθησαν καὶ ἧτις δίδει ἀπάντησιν εἰς τὸ βασικὸν πρόβλημα τῆς γενέσεως τῶν κόσμων, τῆς υπάρξεώς των, τῆς ἀναπτύξεώς των καὶ τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς αὐτῶν, ὡς ὑπερτάτης ἀξίας τῆς ζωῆς καὶ ὑπευθύνου ἐναντι τῆς ἀληθείας.

Ὁ φιλόσοφος, θεράπων τῆς Φιλοσοφίας, εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν δύο παραγόντων, ἐνὸς ὑποκειμενικοῦ, ἥτοι τῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποίαν οὗτος συνειδητῶς υἰοθετεῖ καὶ ἐνὸς ἀντικειμενικοῦ, ἥτοι τοῦ περιβάλλοντος (ὕλικου καὶ πνευματικοῦ), τὸ ὁποῖον ἀσυνειδητῶς ἐπιδρᾷ ἐπ' αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν κοινωνιολόγον καὶ τὸν οἰκονομολόγον.

Ὁ φιλόσοφος ἐκ τοῦ περιβάλλοντος ναὶ μὲν δέχεται καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς παραδόσεως, οὗτος ὅμως ἐκκινεῖ ἐκ πρωταρχικῆς ἀναζητήσεως πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀληθοῦς. Ἡ φιλοσοφία καθορίζει βασικῶς ὄρια ἀρχικῆς ἐρεῦνης καὶ δὴ καθολικοῦ χαρακτήρος ἐπὶ τριῶν θεμελιωδῶν πεδίων: τῆς ἀξιολογίας, τῆς γνωσιοθεωρίας καὶ τῆς μεταφυσικῆς, συνδεομένων καὶ τούτων ἐν τῇ ἐρεύῃ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου χάριν τῆς ἐξευρέσεως τῆς ἀληθείας.

Διὰ τῆς ἀξιολογίας δίδεται λύσις εἰς τὸ ἀνθρώπινον πρόβλημα μὲ τὴν τελικὴν σύλληψιν δι' ἠθικὴν τάξιν.

Τὴν ἠθικὴν ταύτην τάξιν συγγραφεῖς ὡς ὁ Bernard de Mandeville, ὁ Adam Smith καὶ ὁ Jeremy Bentham τὴν συνέλαβον ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ ἐνστίκτου τοῦ συμφέροντος ἢ τοῦ ὠφελιμιστικοῦ κινήτρου προικοδοτηθέντων εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. Καὶ τὰς ἀπόψεις αὐτὰς ἀπεδέχθησαν καὶ οἱ διατυπώσαντες οἰκονομίαν διεπομένην ὑπὸ φυσικῶν νόμων μετέπειτα οἰκονομολόγοι.

Ὁ Marx ἐπηρεάσθη, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ «Ἀντι-Marx»¹ ἀπὸ

1. Περὶ τούτων εἰς John Elliot: The Grundrisse Link Between Young Marx and Mature Marx (Congress of History of Economic Society, Chicago, 1976) εἰς ὃ οὗτος ἀναπτύσσει

τόν Ἐπίκουρον καί ἐν τινι ἐκ τοῦ Bentham, ἀργότερον δὲ ἐκ τοῦ Hegel καί κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ «μαρξισμοῦ του» ἐκ τοῦ Feuerbach διὰ τὰ καταλήξει εἰς τὸν διαλεκτικὸν ὕλισμόν.

Ὁ Marx ἀντὶ τῆς ἀξιολογίας ἄρχεται ἐκ τῆς γνωσιοθερίας, ἵνα ἐντὸς τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας¹ ἐξεύρη τὴν ὑφισταμένην ἀντινομίαν εἰς τὸ καθεστὼς τῆς ἰδιοκτησίας καί τὴν ἐξ αὐτῆς προκύπτουσαν ἀντίθεσιν τῶν τάξεων, ἵνα φθάσῃ εἰς τὴν μεταφυσικὴν τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ. Οὕτως ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς ἢ ἱστορικὸς μονισμὸς ἢ ἱστορικοῦλιστικὴ ἀντίληψις τῆς Ἱστορίας, ἀποτελεῖ τὴν γνωσιοθεωρητικὴν βάσιν πρὸς σύλληψιν τοῦ προβλήματος τοῦ κόσμου, φύσεως καὶ κοινωνίας.

Ἀρχὴ τοῦ κόσμου εἶναι, κατὰ Marx, ἡ ὕλη καὶ παρεπόμενον αὐτῆς τὸ πνεῦμα, ἡ δημιουργία εἶναι τυχαῖον γεγονός τοῦ θαύματος τῆς ὕλης, ἡ δὲ ἐρμηνεία τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ προσπάθειαν νὰ ἐξηγησῇ ὁ ἄνθρωπος τὰ ἀνεξήγητα κατ' ἔκφρασιν τοῦ φιλοσόφου Feuerbach.

Ἐνταῦθα γεννᾶται ὁμως τὸ ἐρώτημα, πῶς εἶναι πρωταρχικὸν ἢ ὕλη ἀφοῦ μόνον διὰ τοῦ πνεύματος αὕτη δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, ἐπίσης, πῶς δύναται νὰ ἐπισυμβῇ ἡ δημιουργία, ἥτις σημαίνει σοφίαν, ἰσχὺν καὶ κάλλος ἐκ τυχαίου γεγονότος, καὶ πῶς δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν διαλεκτικὴν καὶ τοὺς νόμους τῆς καὶ πάλιν ἐκ τυχαίου γεγονότος, ἐφ' ὅσον διέπονται ὑπὸ τῆς λογικῆς².

Ἡ ὑπαρξιακὴ ἀνθρωπιστικὴ φιλοσοφία³, ὁμως, ἐκκινεῖ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὑπερτάτης ἀξίας τῆς ζωῆς γεννηθέντος ἐκ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐντὸς αὐτῆς προσπαθεῖ νὰ λύσῃ τὸ ἀνθρώπινον καὶ κοσμικὸν πρόβλημα.

Ἡ Κοινωνιολογία ἐξ ἄλλου ἀφορᾷ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως, διὸ καὶ ὁ κοινωνιολόγος ἀσχολεῖται μὲ τὴν οἰκογένειαν, τὴν κοινωνικὴν διάρθρωσιν, τὰς μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων σχέσεις, ὡς καὶ τὰς μεταξὺ οἰκονομίας καὶ πολιτικῆς ἢ

τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ Marx ἐπηρεάσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀντι-Marx ἀπὸ τὸν J. Bentham. Καθ' ἡμᾶς συμφώνως πρὸς τὰς πηγὰς, ὁ Ἐπίκουρος ἦτο ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος καὶ ἐπηρεάσε τὸν πρῶτον τὸν Marx καὶ εἶτα ὁ Hegel διὰ τὰ ταχθῆ εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τῶν τότε Ἑγελειανῶν, μολοντί ἡ ἰδέα τοῦ Homo Oeconomicus καὶ τοῦ ὀφελιμισμοῦ δὲν εἶναι ξένη εἰς τὴν μαρξιστικὴν σκέψιν. Πρὸς τούτοις ἰδὲ καὶ εἰς Gilles-Gaston Granger: Méthodologie Économique, PUF, Paris 1955 σελ. 185 κ.ἐπ.

1. Χ. Θεοδωρίδης: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, Ἀθήνα, 1933, σελ. 433, ἐνθα οὗτος ὀρθῶς ὑπογραμμίζει τὴν κατεύθυνσιν ταύτην εἰς τὸ ἔργον τοῦ Marx.

2. 3. Λ.Θ. Χουμανίδης: Συγκριτικὴ τῶν Οἰκονομικῶν Συστημάτων, Ἀθήναι 1976, σελ. 275 κ. ἐπ.

τάς σχέσεις μεταξύ νομικῆς τάξεως καὶ κοινωνικοῦ καθεστώτος κλπ.
Γενικῶς ἡ Κοινωνιολογία ἐξετάζει τὴν κοινωνικὴν συμπεριφορὰν, ἐν τῇ πλοκῇ τῆς μὲ ὁμάδας, τομεῖς, ἱεραρχίαν ἐντὸς τῶν ὁμάδων, θεσμοῦς κλπ.

Ὁ κοινωνιολόγος ἐπεκτείνεται μέχρι τοῦ πεδίου τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἱστορίας. Διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἠθικολογεῖ, γενικεύει, ἔτι προβαίνει καὶ εἰς ἀφαιρέσεις¹, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξετάζει καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν κοινωνιῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῶν.

Ὁ κοινωνιολόγος ἔχει τρεῖς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς :

α. Τὸν καθορισμὸν καὶ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ κοινωνικοῦ στοιχείου ὡς τοιούτου.

β. Τὸν προσδιορισμὸν ἐκάστης διαρθρώσεως ἢ ὄλων τῶν κοινωνικῶν διαρθρώσεων καὶ

γ. Τὴν τοποθέτησιν τῶν διαφόρων κοινωνικῶν διαρθρώσεων ἐντὸς τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς².

Ὁ Auguste Comte³ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Κοινωνιολογία δύνатаι νὰ ἐπιτύχη τρία ἀντικείμενα :

α. Τὸν καθορισμὸν τοῦ κοινωνικοῦ.

β. Τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἐννοίας τούτου.

γ. Τὴν τακτοποίησιν τῶν ἱστορικῶν διαφορῶν, ἃς ἡ Κοινωνιολογία θὰ ἠδύνατο νὰ συνδυάσῃ συμφιλιώνοντας τὸν ἐπιστημονικὸν μὲ τὸν σύνθετον σκοπὸν.

Ὁ Emile Durkheim⁴ προσεπάθησε νὰ καθορίσῃ τὴν Κοινωνιολογίαν ἐκ τῆς εἰδικότητος ἐκάστου κοινωνικοῦ φαινομένου ἐπιδρῶντος ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ νὰ ταξινομήσῃ τοὺς κοινωνικοὺς τύπους, ἐκκινῶν ἐκ τῆς πλέον ἀπλῆς κοινωνίας μέχρι τῆς πολυπλοκωτέρας, θέτοντας τὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων διαρθρώσεων σχέσεις ἐντὸς τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς.

Ὁ Max Weber⁵ ἠκολούθησε τὴν ὁδόν, ἣτις ἐκκινεῖ ἐκ τῶν ἔσω ἀτομικῶν σχέσεων, περιλαβῶν ὀλόκληρον τὴν κοινωνίαν, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἐγκαθιδρυθῶσιν οἰκονομικαί, πολιτικαί καὶ νομικαί κατηγορίαι, αἵτινες θὰ βοηθήσουν διὰ νὰ καθορισθῶσι οἱ κυριώτεροι τύποι τῶν οἰκονομικῶν, πολιτικῶν καὶ νομικῶν διαρθρώσεων διακρί-

1. Α.Θ. Χουμανίδη: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Ἱστορίαν, Ἀθῆναι 1973.

2. R. Aron: Dix-Huit Leçons sur la Société Industrielle ed. Gallimard 1962 σελ. 19.

3. A. Comte: Philosophie Positive.

4. E. Durkheim: Les Regles de la Methode Sociologique Paris 1950 καὶ ἑλλ. μετ. Κ. Παπαλεξάνδρου, Οἱ κανόνες τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου, Ἀθῆναι 1949.—

5. M. Weber: Δοκίμια ἐπὶ τῆς Θεωρίας τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν Τόμ. Α, Β, ἑλλ. μετ. Α. Γρηγορογιάννη, Ἀθῆναι. 1972.

νοντας τὰς διαφορὰς τῶν καὶ συλλαμβάνοντας αὐτὰς ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀναπτύξει. Οὕτως, ὁ Weber, τίθεται ἐνώπιον τῆς σχέσεως τῶν ὑποδειγμάτων τὰ ὁποῖα οὕτως συλλαμβάνει καὶ τῆς πραγματικότητος ἢ τῆς οἰκονομικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν μεταβλητῶν τῆς, ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ αὐτῶν σχέσει, ὡς καὶ τοῦ δόγματος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ διέπῃ τὸ πλέγμα τῆς διαγωγῆς τῶν οἰκονομικῶς δρῶντων ἀτόμων πρὸς ἐπίτευξιν τῆς καλλιτέρας συμβιώσεως διὰ τὸ σύνολον τούτων.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν οἰκονομολόγον, οὗτος κινεῖται ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς θεωρίας πρὸς λύσιν τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος ὡς συνόλου ἢ τοῦ ἐπὶ μέρους φαινομένου¹.

Ἡ ἐπιστήμη του, ἡ Οἰκονομική, μελετᾷ οὐχὶ μόνον τὸν τρόπον καθ' ὃν συστηματικῶς ἀντιμετωπίζεται ἡ σπάνις μέσων καὶ δυνάμεων πρὸς αὔξησιν τοῦ πλοῦτου, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς διανομῆς τούτου, ἵνα αὕτη γίνεταί δικαίως. Προσέτι ἡ Οἰκονομική Ἐπιστήμη ἐξετάζει οὐχὶ μόνον τὸ γενικὸν πεδῖον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ὁ οἰκονομολόγος κινεῖται, ἀλλὰ καὶ ἓνα μέρος τούτου καὶ ἓνα μεμονωμένον τομέα δυνάμενον νὰ ἀπομονωθῇ. Διὸ καὶ ἡ μελέτη τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων δὲν εἶναι μακροσκοπικὴ ἀλλὰ καὶ μικροσκοπικὴ.

Ἡ Οἰκονομία ὡς ὑποσύστημα τοῦ γενικοῦ κοινωνικοῦ συστήματος ἀλληλοεπηρεάζεται μετὰ τὰ ἄλλα ὑποσύστημα. Γεωγραφικοὶ καὶ κλιματολογικοὶ παράγοντες, πληθυσμιακὸς ὄγκος, πληθυσμιακὴ σύνθεσις, κοινωνικὴ κινητικότητα, διαθέσιμοι ὕλαι, συγκοινωνιακαὶ δυνατότητες, διεθνῆς ἐμπόριον κλπ. ἐπηρεάζουν ἐπίσης τὴν Οἰκονομίαν.

Ἀνεφέρθημεν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, τὴν Κοινωνιολογίαν, καὶ τὴν Οἰκονομικὴν καὶ τοὺς θεράποντας τούτων, δεόν τῶρα νὰ ἐξετάσωμεν ποία ἡ σχέσις τῶν δύο πρώτων πρὸς τὴν τρίτην.

Ἡ Φιλοσοφία συλλαμβάνει τὴν Οἰκονομίαν εἰς ἐπίπεδον στοχασμοῦ καὶ δράσεως πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου-μικροῦ σύμπαντος, ὡς ὄντος ἐξ ὕλης καὶ πνεύματος. Καὶ τὸ μὲν πνεῦμα ἱκανοποιεῖ ὁ ἀνθρώπος διὰ πνευματικῶν ἀγαθῶν καὶ τοῦτο δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν Οἰκονομίαν, τὴν δὲ ὕλικήν του ὑπόστασιν δι' ὕλικῶν ἀγαθῶν καὶ δι' οἰκονομικῶν τοιούτων καὶ ὑπηρεσιῶν, ὅπερ ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τῆς Οἰκονομίας. Οὕτως ἐξετάζεται τί εἶναι οἰκονομικῶς ὠφέλιμον καὶ τί βλαβερόν, τί εἶναι χρησιμότης καὶ τί ἀπαρέσκεια, ὡς ἐπίσης, τί εἶναι οἰκονομικὴ ἀρχὴ καὶ οἰκονομικὸς λογισμὸς, ποία ἢ κλιμάκωσις τῶν οἰκονομικῶν ἀναγκῶν, κλπ.

1. Α.Θ. Χουμανίδης: Ἱστορία Οἰκονομικῶν Θεωριῶν, Ἀθήναι—Πειραιεὺς 1973. Εἰσαγωγή.

Ἡ Κοινωνιολογία ἐξετάζει τὸν τρόπον τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως, διατί αἱ κοινωνίαι διαφέρουν μεταξύ των καὶ τὰς μεταξύ των ἐπιδράσεις, ὡς καὶ τὴν ὀργάνωσιν τούτων. Σκοπὸς τῆς Κοινωνιολογίας εἶναι νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συμβίωσιν, νὰ μελετήσῃ τὰ φαινόμενα ταύτης καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν γνῶσιν τῆς συνθέσεως, ἀντιδράσεως καὶ δομῆς τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων ὡς καὶ πάσης μεταξύ τούτων συγκρούσεως συμφερόντων ἀλλὰ καὶ τὴν συνεργασίαν των ἵνα ὑποδείξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ ποίους ὄρους καὶ συνθήκας θὰ ζήσουν ἐν συμβιώσει καλύτερον. Οὕτως ἡ Κοινωνιολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἣτις προσπαθεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς αἰτίας καὶ σχέσεις τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια διαφεύγουν τῆς καθημερινῆς ἀντιλήψεώς των, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐλέγξῃ τὴν συμπεριφορὰν τῶν ἀνθρώπων χάριν τῆς συμβιώσεώς των.

Ἡ δὲ Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία¹ ἐξετάζει τὸν τρόπον τῆς οἰκονομικῆς διαβιώσεως, διατί αἱ οἰκονομίαι διαφέρουν μεταξύ των, τὴν ἀλληλεπίδρασιν καὶ ὀργάνωσιν των, τὴν τεχνολογίαν ὡς ἐπιδρῶσαν ἐπὶ τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ὁμάδων ἢ τοῦ συνόλου τῆς κοινωνίας, τὸν τρόπον παραγωγῆς καὶ τὰς προκυπτούσας ἐξ αὐτοῦ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις κλπ.

Ἡ Κοινωνιολογία γενικῶς μελετᾷ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ ἀτόμου καὶ ὁμάδων αὐτῶν ἐν τῇ συμβιώσει των, ἐνῶ ἡ Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία περιορίζεται εἰς τὴν μελέτην τῆς οἰκονομικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀτόμων καὶ ὁμάδων αὐτῶν ἐν τῇ συμβιώσει των. Ἡ Κοινωνιολογία ἔχει ὡς πρῶτον ἐργάτην αὐτῆς τὸν Ἀριστοτέλην καὶ ἡ Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία τὸν Οἴτες, ἀποτελεῖ δὲ σύγχρονον κλάδον τῆς Κοινωνιολογίας, ἣτις ὡς γνωστὸν διεμορφώθη εἰς πλήρη ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ Auguste Comte. Ἡ Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία διεμορφώθη εἰς ἰδιαιτερον κλάδον τῆς Κοινωνιολογίας κατὰ τὴν ἐποχὴν μας καὶ ὑποδιαιρεῖται εἰς τὴν Ἐπαγγελματικὴν Κοινωνιολογίαν, τὴν Κοινωνιολογίαν τῆς Ἐργασίας, τὴν Κοινωνιολογίαν τῆς Ἀγροτικῆς ἢ Βιομηχανικῆς μονάδος, τὴν Καταναλωτικὴν Κοινωνιολογίαν κλπ. Βασικῶς ἡ Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία διαιρεῖται εἰς: Τὴν Ἀγροτικὴν Κοινωνιολογίαν, τὴν Βιομηχανικὴν Κοινωνιολογίαν καὶ τὴν Κοινωνιολογίαν τῆς Διοικήσεως καὶ τῶν Ὑπηρεσιῶν.

1. Ὁ Smelser δέχεται τὸν ἐξῆς ὄρισμόν: «Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἢ ἀσχολουμένη μὲ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ γενικοῦ πλαισίου σχέσεων, μεταβλητῶν καὶ ἐπεξηγηματικῶν προτύπων τῆς Κοινωνιολογίας ὑπὸ τοῦ πλέγματος τῶν δραστηριοτήτων αἱ ὅποια ἀφοροῦν εἰς τὴν παραγωγὴν, τὴν διανομὴν, ἀνταλλαγὴν καὶ κατανάλωσιν τῶν περιορισμένων οἰκονομικῶν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν» (N.J. Smelser ἐλ. μετσελ. 58).

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ περιορίζεται ἀπὸ τὴν ἔκτασιν τῆς κοινωνίας εἰς τὴν ὁποίαν αὕτη ἀναπτύσσεται, ἀναλόγως δὲ ταύτης εἶναι καὶ ἡ ἔρευνα καὶ αἱ ἀπαντήσεις ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ προβλήματος. Αἱ διαστάσεις αὗται μεταβάλλονται ἐν χρόνῳ, ὥστε ἡ ἀγροτικὴ καὶ βιομηχανικὴ μορφή τῆς σημερινῆς κοινωνίας νὰ διαφέρῃ τῶν προηγουμένων. Περί τούτων ὁμως θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν συνεχείᾳ, κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματός μας.

Ἐλέχθη ὅτι ἡ Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία ἀσχολεῖται μὲ τὴν οἰκονομικὴν συμπεριφορὰν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ συμβιώσει των. Ὅταν ὁμως ὁμιλῶμεν περὶ συμπεριφορᾶς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀγνοήσωμεν καὶ τὰ στοιχεῖα, ὕλικά καὶ ἄβυλα, δι' ὧν ἡ συμπεριφορὰ αὕτη εἶναι συνδεδεμένη, ὡς ἡ τεχνολογία, ἡ κουλτούρα κλπ. οὔτε καὶ νὰ παρίδωμεν τὴν σημασίαν τῆς ἐγγείου πηγῆς πλοῦτου κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα καὶ τὸν Μεσαίωνα, ἢ τῆς ἠλεκτρικῆς τεχνολογίας καὶ βαρείας βιομηχανίας κατὰ τὴν ἐποχὴν μας. Ἡ μεταβολὴ ὁμως αὕτη εἰς τὴν ἐξέλιξιν δὲν σημαίνει καὶ ἐγκατάλειψιν τῆς γῆς χάριν τῆς βιομηχανίας, ἐνῶ ὁ χρόνος τῆς μεταβολῆς ἐβοήθησε γεωργίαν καὶ βιομηχανίαν διὰ τὴν καλλιτέραν ἐκμετάλλευσιν καὶ αὔξησιν τοῦ πλοῦτου, τὴν τελειοποίησιν τῶν μέσων μεταφορᾶς, τὴν ἐπέκτασιν τῶν συναλλαγῶν, τὴν γεφύρωσιν μεταξὺ πόλεως καὶ ὑπαίθρου μὲ τάσιν συγχωνεύσεως τούτων εἰς μίαν ὁμοιομορφίαν οἰκονομικῆς κοινωνίας. Προσέτι ἡ Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία μελετᾷ τὰς συνθήκας τῆς ἀγορᾶς οὐχὶ μόνον ἀπὸ σκοπιᾶς δομῆς καὶ σχέσεως φορέων τῆς ἐν τῇ καθολικῇ θεωρήσει τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος ἀλλὰ καὶ τὰς δημιουργουμένας καταστάσεις μεταξὺ διαφόρων ὁμάδων συμφερόντων κλπ. Πλὴν τούτων ἡ Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία ἀσχολεῖται καὶ μὲ ψυχολογικὰς καταστάσεις διαμορφουμένας ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐντὸς τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων, τὸ ἠθικὸν τῶν ἐργαζομένων καὶ τὴν διάθεσιν των παραμονῆς των ἢ ἀπομακρυνσεῶς των ἐκ τῆς ἐργασίας, τὴν ψυχολογίαν ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τῆς ἐκτελουμένης ἐργασίας, τὸν καταλληλότερον τρόπον ἀποδόσεως ἐν τῇ τοπικῇ παραγωγῇ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κόστους ἐξαρτήσεως μεταξὺ τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς περὶ τοῦ ὁποίου καὶ θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

Οἱ οἰκονομολόγοι φιλοσοφοῦν καὶ κοινωνιολογοῦν ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐπιστήμης των καὶ φυσικὰ στηρίζονται καὶ ἐπὶ τῆς Ἱστορίας καὶ δὴ τῆς Οἰκονομικῆς Ἱστορίας, ἥτις τοὺς παρέχει τὴν γνῶσιν τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως τοῦ παρελθόντος, ὡς γεγονότων καὶ φαινομένων τοῦ ἀνθρωπίνου οἰκονομικοῦ βίου, διὰ νὰ τοὺς πληροφορήσῃ τί συνέβη, πότε συνέβη καὶ διατί συνέβη.

Ὁ Smith, ὁ Mill, ὁ Sismondi, ὁ Marx κ.ά. ἰδιαίτερος ὑπαισέρχονται εἰς τὸ πεδῖον τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Κοινωνιολογίας καὶ τῆς Ἱστορίας. Κατὰ τὰ μέσα δὲ καὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ Ρωμαντικὴ Σχολή, ἡ Ἱστορικὴ Σχολή καὶ κατὰ τὸν αἰῶνά μας ἡ Θεσμικὴ Σχολή καὶ ἕτεροι συγγραφεῖς¹ ἀκολουθοῦν περίπου τὴν αὐτὴν ὁδόν.

Πλὴν ὁμως τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Κοινωνιολογίας καὶ τῆς Ἱστορίας ὁ οἰκονομολόγος στηρίζεται καὶ ἐπὶ τῶν Μαθηματικῶν, δεδομένου ὅτι ἀσχολεῖται μὲ οἰκονομικὰ μεγέθη. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ὅτι ἐκτὸς τῆς Μαθηματικῆς Σχολῆς καὶ πρὸ αὐτῆς οἰκονομολόγοι ἐχρησιμοποίησαν τὰ μαθηματικά, μὲ τὴν πρόοδον δὲ τῶν οἰκονομικοαναλυτικῶν καὶ οἰκονομομετρικῶν διερευνήσεων τὸ μαθηματικὸν ἐργαλεῖον κατέστη ἀπαραίτητον διὰ τὸν οἰκονομολόγον². Ὁ Κοινωνιολόγος χρησιμοποιεῖ ἐπίσης τὰ Μαθηματικά οὐχὶ μόνον στατιστικῶς ἀλλὰ ἔτι καὶ πρὸς διατύπωσιν τῶν μεταβολῶν κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς ἐκ τῆς ἐπιδράσεως κανόνων καὶ συνθηκῶν.

Ἡ Οἰκονομικὴ Ἐπιστῆμη πάντως ἀνήκει εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστῆμας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀντικείμενόν της εἶναι ἡ μελέτη τῶν ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων ἀνα πάσαν στιγμὴν οἰκονομικῶν ἀποτελεσμάτων. Ἡ Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία ὁμως καλύπτει ἑτέραν σπουδαίαν πλευρὰν τῆς οἰκονομικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων, ἐξηγοῦσα διατί οὔτοι συμπεριφέρονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὥστε νὰ ἔχωμεν αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα³.

II. ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΕΩΣ

Χαρακτηριστικὸν τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ ὀργάνωσις της κατὰ ἐνσυνείδητον καὶ ἔλλογον τρόπον χάριν ὀρισμένου σκοποῦ⁴. Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία διέπεται ὑπὸ τῶν λογικῶν ἀποφάσεων καὶ πράξεων

1. Ὁ Keynes ἔτι ἀφιερώνει τὸ τελευταῖον Κεφάλαιον τῆς General Theory εἰς ἱστορικὴν θεώρησιν (The General Theory of Employment, Interest and Money, London, ἐκδ. 1951 Κεφ. 23).

2. Περὶ τῆς Μαθηματικῆς Σχολῆς καὶ τῆς σημασίας της εἰς τὸ σύγγραμμά μου Ἱστορία Οἰκονομικῶν Θεωριῶν Ἀθῆναι 1976 Κεφ. IB ἰδ. σελ. 236 κ. ἐπ. καὶ σελ. 330. Ἐνταῦθα θὰ ἀναφερθῶμεν μόνον εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν παράγραφον τοῦ Tarde εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος λέγει «Ὅσον δὲ διὰ τὴν τάσιν νὰ μαθηματικοποιήσωμεν τὴν Οἰκονομικὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴν τάσιν νὰ τὴν ψυχολογικοποιήσωμεν, μακρὰν τοῦ νὰ εἶναι συνδιαλλακτικαί, δύνανται νὰ μᾶς προσφέρουν ἀμοιβαίαν στήριξιν» (G. Tarde: Psychologie Économique, Paris 1902, Vol 1-11, Vol 1 σελ. 141).

3. Περὶ τούτων εἰς J. Schumpeter: History of Economic Analysis, Oxford University Press 1963 σελ. 31.

4. Florian Znaniecki: Social Organisation and Institutions εἰς «Twentieth Century Sociology» (G. Gurvitch—W. Moore), New York 1945.

τῶν ἀτόμων τῆς, βασιζομένων ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας καὶ εὐρισκομένων ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς παραδόσεως, συνηθειῶν, κλπ.

Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία μετέρχεται διαφόρους τρόπους, χρησιμοποιεῖ διαφόρους μεθόδους καὶ μέσα υἱοθετοῦσα διαφόρους κανόνες χάριν τῆς συμβιώσεως τῶν μελῶν τῆς. Προσέτι ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὰς οἰκονομικὰς ἀνάγκας τῆς, προσπαθεῖ, ἐπὶ τῇ βάσει ἐπωφελῶν συνδυασμῶν, νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν πρὸς συντήρησιν καὶ παραγωγὴν τῆς μέσων, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὅλον ἐν πολλαπλασιαζομένης ἀνάγκας τῆς καὶ τὸν ἀξυανόμενον πληθυσμὸν τῆς. Ἐπὶ πλεόν δὲ χαρακτηριστικὸν ταύτης εἶναι ὅτι ἐν αὐτῇ κατασκευάζονται τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ ἐντὸς αὐτῆς ἀνταλλάσσονται καὶ διανέμονται τὰ διάφορα ἀγαθὰ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς. Διότι ὁ ἄνθρωπος, προικισμένος ὑπὸ τοῦ Λόγου, γνωρίζει ὄχι μόνον τὴν χρῆσιν ποικίλων μέσων πρὸς ἀπόκτησιν διαφόρων ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν.

Τὰ μέτρα ταῦτα κατασκευαζόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου (Homo Faber) ἀποκρυσταλλώνουν τὴν πειρὰν τῶν, ἐνσωματώνουν ἐπιστήμην. Θὰ ἦτο δὲ ἀδύνατον νὰ κατορθώσῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀπόσπασιν τοῦ ἐκ τῶν πρωταρχικῶν καταστάσεών του ἐν τῇ γῆ, ἐὰν δὲν ἐβοηθεῖτο ὑπὸ τῆς γλώσσης, ἥτις διὰ τῶν συμβολισμῶν τῆς ἀνέπτυξε τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς νηπιακῆς τῆς ἡλικίας. Διὰ τῆς χρήσεως τῆς γλώσσης ἡ ἀνθρωπίνη πείρα καὶ ἡ ἐκπαίδευσις καθιστοῦν δυνατὴν τὴν συνέχισιν τῆς παραδόσεως¹. Τόσον ἡ γλῶσσα ὅσον καὶ ἡ ἀφηρημένη σκέψις εἶναι αἱ γέφυραι αἱ φέρουσαι εἰς τὴν γνῶσιν, τὴν πίστιν, τὰ συστήματα.

Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία δὲν εἶναι ξένη πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Τὸ συναίσθημα τοῦ εἶδους, ἡ ἐπιλογὴ, τὸ ἐνστικτὸν τῆς ὁμαδικῆς δράσεως, ὑπάρχουν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, εἰς αὐτὴν ὁμως ὑφίσταται ἔτι πλεόν ἡ ἐνσυνειδητὸς συμβίωσις καὶ ἡ ἀπὸ κοινοῦ δρᾶσις χάριν ὀρισμένου σκοποῦ. Αἱ διάφοροι δὲ κοινωνίαι ὁμοιάζουν μεταξὺ τῶν ὑπὸ ὀρισμένην σκοπιὰν καὶ ἐκάστη ἐξ αὐτῶν, ἀπὸ ἐτέρας ἄλλιν σκοπιᾶς ξετταζομένη, διαφέρει τῆς ἄλλης. Ἐνταῦθα δέον ὅπως προβῶμεν εἰς διερευνήσεις ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος καὶ τῶν ἐν αὐτῇ σχέσεων, ὡς καὶ εἰς τὴν μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ὁμάδων σχέσιν².

1. B. Malinowski: *The Dynamics of Culture*, New Haven, 1945, σελ. 43.

2. Περὶ τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος εἰς Π.Β. Σταματιάδης: Ἡ Θεωρία τῆς Κοινωνικῆς Ὁμάδος, Ἀθῆναι, 1962. Κατὰ Lhomme κοινωνικὴ ὁμάς εἶναι σύνολον ἀνθρωπίνων ὄντων (δεδομένου ὅτι ὑπάρχουν καὶ κοινωνίαι ζῴων καὶ φυτῶν) ἐχόντων γνῶμας, σιᾶσιν, διαγωγὴν καὶ εὐρισκομέναν εἰς στενὴν σχέσιν μεταξὺ τῶν (J. Lhomme: *Pour une Sociologie de la Connaissance Économique*, Flammarion, Paris 1974, σελ. 17). Ὑπὸ τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἡ παρακολούθησις κινηματογραφικοῦ ἔργου δὲν προσδίδει τὴν ἐννοιαν τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος μὲ τοὺς θεατὰς διότι ἡ συνοχὴ καὶ ὁ σκοπὸς ὁ ὁποῖος τὴν διέπει περατοῦται μὲ τὸ τέλος τοῦ θεάματος.

Ἡ ἀνθρωπίνη συμβίωσις ὀφείλεται κατὰ τοὺς διαφόρους συγγραφεῖς εἰς διαφόρους παράγοντας : εἴτε εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε εἰς τὸ συναίσθημα τῆς ἀλληλεγγύης, εἴτε εἰς τὸ εἶδος τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος ἐξ ὀργανικῆς θελήσεως ἢ ἐξ ἐσκεμμένης θελήσεως πρὸς ἐπίτευξιν ὀρισμένου σκοποῦ (Gemeinschaft καὶ Gesellschaft κατὰ Tönnies)¹.

Εἶναι λάθος ἐπίσης νὰ θεωρῶμεν τὴν κοινωνίαν ὡς τὴν ὁμάδα ἐκείνην τῆς συμβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις εἶναι μονίμως ἐγκατεστημένη εἰς ὀρισμένον τόπον, διότι τότε οἱ Ἀθίγγανοι δὲν θὰ ἀπετέλουν κοινωνίαν. Διὸ καὶ ὡς κοινωνίαν θὰ πρέπει νὰ ἐννοῶμεν σύνολον ἀνθρώπων συμβιούντων μὲ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά των, ἐχόντων τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικά, τὸν αὐτὸν φυσικὸν τύπον, τὰ αὐτὰ προβλήματα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν πρὸς προαγωγὴν τῆς ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς αὐτῶν προόδου².

Ἡ κοινωνία ἐπίσης διακρίνεται διὰ τὸν καταμερισμὸν τῶν ἐν αὐτῇ ἔργων³, ὁπότε ἀφ' ἐνὸς μὲν, μέσφ αὐτοῦ τοῦ καταμερισμοῦ, ἔχομεν τελειότεραν μορφήν κατανομῆς -συμβολῆς εἰς τὸ κοινωνικὸν ἔργον, ἀφ' ἑτέρου δὲ τονώνεται ἡ συνεκτικότης τῆς. Τὴν συνεκτικότητα τῆς κοινωνίας δέον ὅπως διακρίνωμεν εἰς ὀ ρ γ α ν ι κ ῆ ν, ἥτις εἶναι πλῆθος ἀτόμων κοινοῦ τύπου, ἅτινα τὴν ἀπαρτίζουν καὶ εἰς μ η χ α ν ι κ ῆ ν, ἥτις εἶναι ἡ ἐπιβαλλομένη ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν ἀνθρώπων ὀργανωμένη συνοχὴ εἰς τὴν κοινωνίαν των.

Ἐντὸς μιᾶς κοινωνίας ἕκαστος γνωρίζει κατὰ τὸ πλεῖστον τὰς ἐπιτεύξεις τοῦ συνόλου καὶ ἕκαστος ἐπιθυμεῖ νὰ καθέξῃ τὰς γνώσεις ἐνὸς ἄλλου ἀτόμου. Καὶ μολονότι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, ἐν τούτοις ἡ πλημμυρίς τῶν κοινοῦ ἐπιτευγμάτων δίδει περὶ αὐτῶν κάποια ἰδέαν εἰς ὅλα τὰ ἄτομα τῆς κοινωνίας. Οὕτως ἔχομεν μίαν ἑτέραν ἐπίσης συνεκτικότητα κοινωνικὴν, ἥτις εἶναι πνευματικὴ. Γενικῶς θὰ θεωρήσωμεν ὡς κοινωνίαν, τὴν ὁμάδα ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων ἐντὸς τῆς ὁποίας τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς των τίθενται σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον⁴.

Ἐν τῇ κοινωνίᾳ δέον ὅπως διακρίνωμεν τὸ ἀτομικὸν ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον. Καὶ μολονότι τὸ ἀτομικὸν συμφέρον εἶναι διάφορον τοῦ κοινωνικοῦ, ὡς ἔχον διαφορετικὴν σκοπιάν ὀφελιμότητος, ἀμφοτέρω ἐντὸς τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας φέρουν εἰς ἄρμονικὸν ἀποτέλεσμα τὸσον διὰ τὰ ἄτομα ὅσον καὶ διὰ τὴν κοινωνίαν.

Προκειμένου περὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας, αὕτη βασικῶς

1. F. Tönnies: *Gesellschaft und Gemeinschaft*, Leipzig, 1887, γαλ. μετ. *Communauté et Société* Paris 1944 καὶ Π. Σταματιάδην: σελ. 50 κ. ἐπ.

2. R. Bedfield: *The Folk Society* εἰς «*American Journal of Sociology*» Vol. 52 σελ. 296 κ. ἐπ.

3. E. Durkheim: *The Division of Labor in Society* ἀγγλ. μετ. New York 1933.

4. R. Bedfield: Αὐτόθι. Προκόπτει ἐνταῦθα καὶ ἡ σημασία τοῦ παράγοντος τῆς παραδόσεως.

διακρίνεται εις τὰς κοινότητας, καὶ εις τὰς καθ' ὁμάδας ἐνώσεις. Ἡ κοινότης δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ὁ πληθυσμὸς ὁ ἐγκατεστημένος εις ὄρισμένον χώρον, διεπόμενος ὑπὸ ὄρισμένου συστήματος θεσμῶν χάριν τῆς προόδου τῆς. Ἡ κοινότης δὲ χάριν τῆς υπάρξεώς της δέον ὅπως διαθέτῃ διάρθρωσιν τοιαύτην καὶ καθωρισμένους κανόνας ἀναγκαστικῆς μορφῆς ἀποδεκτοὺς ὑφ' ὄλων καὶ διέποντας τὰς μεταξὺ τῶν ἀτόμων τῆς σχέσεις. Ἡ καθ' ὁμάδας ἔνωσις ἀφορᾷ εἰς μίαν ὁμάδα ἔχουσαν ὄρισμένην ἔκτασιν, μέλη, καταστατικὸν εἰσόδου μελῶν καὶ ἀποβλέπουσαν εἰς ὄρισμένον σκοπὸν, ὡς λ.χ. αἱ ἔργατικά ἐνώσεις, τὰ πολιτικὰ κόμματα, τὰ σωματεῖα, κλπ.

III. Η ΥΠΕΡΚΕΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΝ

Τὰ ἄτομα μιᾶς κοινωνίας κατὰ τὴν ἐν αὐτῇ δρᾶσιν τῶν συναντοῦν ἐμπόδια πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἀτομικῶν τῶν σκοπῶν¹. Τὰ ἐμπόδια ταῦτα ἢ ἀντιστάσεις ἀφοροῦν καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν ἐμφανιζόμενα ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς, καὶ τὰ ὅποια προσπαθεῖ αὐτὴ νὰ ὑπερκεράσῃ. Καὶ πρὸς τοῦτο, οἱ τρόποι οὗς μετέρχεται αὐτὴ ἀπαιτοῦν σύστημα τὸ ὅποιον νὰ τοὺς διέπῃ. Ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ συστήματος καταβάλλεται προσπάθεια πρὸς ὑπερκεράσιν δύο θεμελιωδῶν κατηγοριῶν ἀντιστάσεων, αἵτινες προβάλλουν ἐμποδίζουσαι τὴν κοινωνικὴν πρόοδον, τὰς φυσικὰς καὶ τὰς ἀνθρωπίνας².

Καὶ εἶναι φυσικαὶ ἀντιστάσεις αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὸ γεωγραφικὸν περιβάλλον, τὸ ἔδαφος, τὸ κλίμα, κλπ. ἀνθρώπιναι δὲ αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν προσωπικότητα τῶν ἡγετικῶν ἀτόμων ταύτης, τὴν ἠθικὴν, τὰ ἔθιμα κ.λπ. Διὰ τοῦ υἱοθετουμένου συστήματος ἡ κοινωνία προσπαθεῖ νὰ ἀνέλθῃ ἐπιτυχάνουσα εἰρήνην, τάξιν καὶ κοινωνικὴν δικαιοσύνην, ποδηγετοῦσα χάριν τῆς προόδου τῆς τὰς ἐκάστοτε ἐκ τῶν φυσικῶν καὶ ἀνθρωπίνων ἀντιστάσεων ἀντιξοότητάς. Πρὸς τοῦτο βασικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ συνεργασία τῶν μελῶν μιᾶς κοινωνίας κατὰ τὸν κοινωνικώτερον τρόπον. Καὶ ὅταν λέγωμεν «τὸν κοινωνικώτερον τρόπον», δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἐξαφάνισιν τῆς πρωτοβουλίας τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ τὴν ρύθμισιν ταύτης χάριν τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος. Διότι τὸ ἀτομικὸν συμφέρον δὲν συμπίπτει πάντοτε μὲ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον, δεδομένου ὅτι αἱ ἐπιδιώξεις τοῦ ἀτόμου δύναται νὰ εἶναι διάφοροι τῶν κοινωνικῶν τοιούτων. Ἐὰν δὲ δὲν ὑπῆρχε μία βασικὴ συμπεριφορά ἢ καλουμένη ὁμαδικὴ συμπεριφορά, ἣτις ἐξ ἐνστικτοῦ, ἐλλόγως καὶ μηχανικῶς καθορίζει τὸν τρόπον ὁμοιογενοῦς δράσεως ἐναντι ὄρισμένων προσπαθειῶν καὶ σκοπῶν, τότε θὰ κατεστρέφοντο τὰ ἄτομα καὶ ἡ κοινωνία τῶν.

1. E. Burgess : *Personality and the Group*, Chicago 1929.

2. A. Fanfani : *Introduzione allo studio di Storia Economica*, Milano 1960. Περὶ ἀντιδράσεων καὶ ἀντιστάσεων καὶ εἰς J. Weiller : *Les cadres sociaux de la pensée économique contemporaine* εἰς «*Cahiers Internationaux de Sociologie*» 1959 σελ. 103 - 118.

Διά τῆς ἐνστικτώδους, ἐλλόγου καὶ μηχανικῆς ρυθμίσεως τῆς ὁμαδικῆς συμπεριφορᾶς αὕτη ἐκδηλοῦται παραδοσιακῶς, ἄνευ διακοπῶν καὶ αὐτομάτως. Αἱ ἀποφάσεις δὲ τῶν ἀτόμων, αἱ ἀξιολογικαὶ τῶν κρίσεις ἐπὶ ἀγαθῶν ὑπηρεσιῶν κλπ. καὶ αἱ διάφοροι ἐκτιμήσεις τῶν ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν, τὰς τέχνας, τὰ γράμματα καὶ τὴν δρᾶσίν τῶν δὲν εἶναι ἀνεξάρτητοι τῶν ἐπιδράσεων τῆς ὁμαδικῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς¹.

Οὕτως, ὅταν ὀμιλῶμεν περὶ ἀτομικῆς θελήσεως καὶ ἀποφάσεως, δέον ὅπως ἔχωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τὸ περιβάλλον τῆς κοινωνίας, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ ἄτονον ζῆ καὶ τὸ ὁποῖον ἐπηρεάζεται ὑπ' αὐτῆς. Οὕτω προκύπτει ἡ σημασία τῆς μιμήσεως² καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου³.

Ἄλλὰ καὶ ἡ κοινωνία ὡς σύνολον ὑπόκειται εἰς τὴν αἰτιοκρατίαν, ὡς ἐλέχθη, τῶν διαφορῶν ἀντιστάσεων. Θὰ ἦσαν δὲ τελείως αἰχμάλωτοι τόσον τὰ ἄτομα ὅσον καὶ ἡ κοινωνία των, εἰς τὴν αἰτιοκρατίαν αὐτὴν, ἐὰν δὲν ὑφίστατο καὶ ἡ ἐνσυνείδητος βούλησις τῶν ἀτόμων κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐκ τοῦ Λόγου ἐμπνεόμενα καθορίζουν τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοινωνίας πρὸς ἐπίτευξιν εἰρήνης, τάξεως καὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Διότι ἄλλως, τόσον ὁ ἄνθρωπος ὅσον καὶ ἡ κοινωνία του θὰ ἦσαν δέσμοι τῶν ἀντιστάσεων, ἄνευ οὐδεμιᾶς δυνατότητος ἐπικρατήσεως ἐπ' αὐτῶν.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ Λόγου κατευθύνει τὴν δρᾶσιν του καὶ τοποθετεῖ ἐνσυνειδήτως τοὺς στόχους τῶν σκοπῶν του, παρὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροὴν τοῦ περιβάλλοντος. Τὰ ἡγετικά ἄτομα τῆς κοινωνίας, χαράσσουσιν ὁδοὺς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν αἰτιοκρατικῶν δυνάμεων, ὥστε ἡ κοινωνία τελικῶς νὰ ὀδεύῃ πρὸς τὴν πρόοδον καὶ ἡ ἀντιαιτιοκρατία νὰ ἐπιβάλλεται τῆς αἰτιοκρατίας, διὰ νὰ ἔχωμεν καὶ πάλιν νέον παίγνιον μεταξὺ τούτων, πρωταγωνιστοῦσης ὅμως τῆς βουλῆσεως τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος ἐλκούσης τὴν ἰσχύν της ἐκ τοῦ Λόγου⁴.

IV. ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΙΣ

Ἐν θέμα τὸ ὁποῖον προέκυψε κατὰ τὴν ἀνάλυσίν μας ἀνωτέρω, εἶναι ὅτι τόσον τὸ ἄτομον, ὅσον καὶ ἡ κοινωνία ἀλληλεπηρεάζονται. Ἐν ἐσχάτῃ ὅμως ἀναλύσει, τὸ ἄτομον εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συμβάλλει μὲ πᾶσαν ἱστορικὴν πράξιν καὶ πᾶσαν πρόσθεσιν νέων πνευματικῶν ἐπιτευγμάτων

1. E. Durkheim : Οἱ κανόνες τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου, ἑλλ. μετ. Κ.Θ. Παπαλεξάνδρου, Ἀθῆναι, 1949, σελ. 16 κ. ἑπ.

2. G. Tarde : Les lois de l' Imitation, Paris 1895.

3. E. Durkheim : ἐνθ' ἄνωτ.

4. L. Houmanidis : About the Meaning and Significance of Economic History εἰς «Anali di Storia Economica e Sociale» (Università degli Studi di Napoli) Napoli No 6 1967 σελ. 24 καὶ ἑπ.

είς ὅ,τι καλεῖται κουλτούρα¹. Διότι τὸ ἄτομον εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συλλαμβάνει ἰδέας, δρᾷ, ἐπαναστατεῖ, κ.ο.κ. Τὸ ἄτομον εἶναι, συνεπῶς, ὑπεύθυνον τῆς μεταβολῆς διὰ τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν μιᾶς κοινωνίας². Ἄλλὰ ἡ καλλιέργεια αὕτη μὲ τὴν σειρὰν τῆς ἐπιδρᾶς ἐπὶ τοῦ ἀτόμου³ διὰ νὰ τὸ καταστήσῃ δέκτην τῶν παραδόσεων τῆς κοινωνίας, τῶν ἐθίμων τῆς, τῶν τεχνῶν τῆς, τῶν γραμμάτων τῆς, τῆς νομικῆς τάξεώς τῆς κλπ. Ἡ καλλιέργεια αὕτη δὲν εἶναι στατική, ἀλλὰ δυναμική, ἐξελισσομένη ἐν χρόνῳ. Προσέτι δέον ὅπως ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι τὸ πνευματικὸν καὶ τεχνικὸν περιβάλλον τῶν ἀτόμων εἶναι συνέπεια μακρᾶς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, δράσεως τῶν μελῶν τῶν προηγουμένων γενεῶν καὶ πεποιθήσεών των. Ἡ κληρονομία δὲ αὕτη τῆς ἐμπειρίας καὶ πραξεολογίας τῶν προηγουμένων γενεῶν δὲν ἐξειλιχθῆ ἀνεξαρτήτως τοῦ πολιτισμοῦ τούτων εἰς ὃν περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἐπιτεύξεις τῶν ἄλλων κοινωνιῶν. Διότι ἰδέαι καὶ μηχανικαὶ ἐφευρέσεις, ἐπηρέασαν ὄχι μόνον τὴν κοινωνίαν τοῦ λαοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἐνεφανίσθησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνίαν ἐτέρων λαῶν, καὶ τοῦτο συνιστᾷ τὸν παγκόσμιον πολιτισμόν.

Αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἀνθρώπου πνευματικαὶ καὶ ὑλικάι τὸν ἀναγκάζουν νὰ ἐπιστρατεύσῃ τὰς δυνάμεις του, ἵνα ἐξέυρῃ τὰ πρὸς θεραπείαν των μέσα, καὶ τοῦτο δημιουργεῖ τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας, τὰ γράμματα καὶ γενικῶς αὐτὸ τὸ ὁποῖον καλοῦμεν πνευματικὸν πολιτισμόν. Εἶναι δὲ οὗτος διάφορος τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, διότι ἐνῶ ἄφορᾷ εἰς ὅ,τι εἴμεθα, ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς ἄφορᾷ εἰς ὅ,τι χρησιμοποιούμεν. Ὁ πολιτισμὸς περιλαμβάνει τὸν ὅλον μηχανισμόν τὸν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου χρησιμοποιούμενον, πρὸς διαμόρφωσιν τῶν ὄρων τῆς ζωῆς του, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ὅλου μηχανισμοῦ τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως⁴. Διὸ καὶ ἐνῶ ἡ κουλτούρα κατὰ τὴν ἐξελί-

1. 2. L. White: The Science of Culture, New York 1949 Κεφ. IV. Συγγραφεῖς ὁμιλοῦν περὶ Cultures καὶ οὐχὶ περὶ Culture ὥστε νὰ προσδίδουν πλουραλιστικὸν νόημα εἰς τὴν ἔννοιαν ταύτην.

3. Ἐπὶ τῆς ἀλληλεπιδράσεως ταύτης ἀτόμου καὶ κοινωνίας εἰς A. Inkeles: Personality and social structure εἰς «Knowledge and Society» (ἐκδόσεις Alcott Parsons εἰς σελ. 20 VOA Forum Lectures 1968 σελ. 3 κ. ἐπ.). Εἰς τὴν ἀλληλεπίδρασιν ταύτην σημασίαν ἔχει τὸ ποσοστὸν ἀποστάσεως (Delinquency Rate) μεταξύ ἀτόμου καὶ κοινωνίας. Ἡ ὀρθὴ ἀποψις εἶναι ὅτι ἀνθρωπίνῃ προσωπικότης καὶ κοινωνικὴ ὁμάς ἀλληλεπηρεάζονται, τῆς κουλτούρας καὶ τῆς κοινωνικῆς διωρθώσεως ἱστορικῶς ἐπιδρωσῶν ἐπὶ τοῦ ἀτόμου.

Περὶ τούτων καὶ εἰς E. Fromm: Escape from Freedom New York 1941 σελ. 19 καὶ A. Kardiner: The Psychological frontiers of Society, New York 1945. Ὁ Sorokin ὁπαδὸς τῆς Κοινωνιολογικῆς Ψυχολογικῆς Σχολῆς, φρονεῖ ὅτι «πραγματικὰ κοινωνικά φαινόμενα ἢ μεταβλητὰ εἶναι οἱ προσωπικότητες, αἱ ἀτομικαὶ ψυχολογίαι αἰτινες καὶ προσδιορίζουν τὰς ἀποφάσεις δεδομένης ὁμάδος» (P. Sorokin: Sociocultural Dynamics and Evolution εἰς «Twentieth Century Sociology»).

4. W. Moore: Sociology of economic organization εἰς «Twentieth Century Sociology» σελ. 458.

κτικὴν διαδικασίαν τῆς δὲν ἀπαιτεῖ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὀργάνωσιν, ὁ πολιτισμὸς διέπεται ὑπ' αὐτῆς.

Ἔτερον θέμα, τὸ ὁποῖον προκύπτει ἐκ τῆς μελέτης τῶν κοινωνιῶν ἐν τῇ ἐξελίξει των, εἶναι ἡ ὑπαρξὶς βασικοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος τὰς διέπει ἐν τῇ ἱστορικῇ διαδικασίᾳ. Ὁ ἰσχυρισμὸς τῆς ὑπάρξεως θεμελιώδους νόμου τῆς ἐξελίξεως διέποντος τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ἡμφεσβητήθη, διότι ἐθεωρήθη ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξεύρωμεν γενικὸν νόμον, ὅστις δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν σύλληψιν αἰτιοκρατικῶν κρίκων, μεταξύ τῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας¹. Ἐν τούτοις ὑφίσταται μία λογικὴ διέπουσα τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς συναρτήσεις τῶν γεγονότων τῆς κατὰ τὴν πορείαν τῆς πρὸς τὴν πρόοδον. Καὶ ταύτην ἐξηγήσαμεν διὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ φωτίζοντος τὰ ἄτομα Λόγου, ὅστις καθορίζει τὰ ἱστορικὰ πεπωμένα καὶ δίδει μυστηριακὸν νόημα εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἱστορικοῦ δράματος².

Ἐνταῦθα ἀκριβῶς τίθεται καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξελίξεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρόοδον καὶ μολοντί ἡ ἐξέλιξις δὲν εἶναι πάντοτε καὶ πρόοδος, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅμως ὅτι ἡ ἐξέλιξις φέρει τελικῶς πρὸς τὴν πρόοδον.

Ἐπεστηρίχθη ἐπίσης ὅτι οἱ δυναμικοὶ νόμοι τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προόδου, οἵτινες ἀψηχόλησαν τὴν κοινωνιολογίαν τῶν αἰῶνων 18ου καὶ 19ου ἐγκατελείφθησαν κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα, τοῦ ὁποῖου ἡ κοινωνιολογία προσπαθεῖ ὅπως θέσῃ τὰ ἐρωτήματα «τί», «πῶς» «διατί», ἐντὸς σταθερῶν καταστάσεων, καὶ ἐπαναλήψεων, κατὰ χρόνον καὶ ἄφορον, καὶ ἀμφοτέρων ὑπὸ μορφὴν διακυμάνσεων, κύκλων καὶ περιοδικότητος³. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἐξ ἴσου ὅμως ἀληθές εἶναι ὅτι ἡ Κοινωνιολογία τοῦ 20οῦ αἰῶνος κινεῖται καὶ ἐντὸς τῶν γενικῶν πλαισίων τὰ ὁποῖα καθώρισεν ἡ κοινωνιολογία κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα. Προσέτι θὰ ἦτο βασικὸν σφάλμα νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν ἔρευναν περὶ τὴν γραμμικὴν μακράιωνα πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, καὶ νὰ ἀσχολούμεθα μόνον μὲ τὰς δυνάμεις διαδικασίας, σχέσεις καὶ ὁμοιότητας κατὰ τὴν σταθερὰν κατάστασιν ταύτης.

V. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΥΠΕΡΤΑΤΗ ΑΞΙΑ

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ὑπερτάτη ἀξία τῆς ζωῆς καὶ περὶ τὴν ζωὴν τούτου, τοὺς ὅρους βελτιώσεώς τῆς ὑλικῶς, πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς ἀσχολοῦνται αἱ ἐπιστῆμαι. Οὗτος εἶναι δημιουργημὰ τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ προϊόν τοῦ Λόγου καὶ ὡς ἐκ τούτου πνεύματος καὶ ἐλευθερίας ὑπὸ τὴν καθαρὰν αὐτῶν ἀγαθὴν ἔννοιαν. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλῶς ἄτομον ἀλλὰ προσωπικότης. Οὗτος μεταβάλλει τὸ περιβάλλον καὶ δρᾷ ἐντὸς

1. K.R. Popper: the Poverty of Historism London 1957 ἐκδ. 1961 σελ. 11.

2. L. Houmanidis: About the Meaning and significance of Economic History.

3. P. Sorokin: Sociocultural Dynamics and Evolution εἰς «Twentieth Century Sociology» σελ. 96 κ.ἑπ.

της κοινωνικής ομάδος, δεχόμενος τὰ ρεύματά της ἀλλὰ καὶ δίδων ὄθησιν καὶ κατεύθουσιν εἰς αὐτήν. Προσωπικαὶ δυνάμεις, προσωπικαὶ ἐντυπώσεις, προσωπικοὶ στοχασμοὶ δημιουργοῦν τὴν πορείαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ χρόνῳ καὶ δίδουν κινητήριον δύναμιν εἰς τὴν κοινωνίαν του. Οὕτω πραγματοποιεῖται καὶ ἡ ἱστορικὴ διαδικασία, ὑπὸ τὴν σοφίαν, τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ κάλλος τοῦ Λόγου διὰ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ἣτις συνεχῶς προσέφερε τὰ δῶρά της ἀπὸ τῶν πρώτων βαθμίδων ἐξελιζέως τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτως ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἦτο ὑποταταγμένος εἰς τὴν ομάδα κατέστη «πολιτικὸν ζῶον» κατ' ἀριστοτέλειον ἔκφρασιν, ἦτοι ναὶ μὲν δὲν εὐρέθη ἔκτος ομάδος, ἀνέπτυξεν ὅμως πρωτοβουλίαν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ζωῆς τῶν σκοπῶν καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ομάδος.

Κοινωνία καὶ ἄτομον, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἀλληλεπηρεάζονται, τοῦ δευτέρου διαμορφώνοντος τὴν προσωπικότητά του καὶ ἐκ τοῦ πλουτισμοῦ του ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν τῆς ομάδος, τῆς δὲ πρώτης δεχομένης τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰκανοτήτων τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς προσωπικότητός του ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς προόδου της. Δὲν εἶναι δυνατόν ὅμως νὰ προσδιορίσωμεν ἐπακριβῶς ἐν πρὸς ἐν τὰ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἀποκλείσωμεν τὸν ἀτομικὸν θησαυρὸν τῶν νοητικῶν, συναισθηματικῶν, ἠθικῶν κλπ χαρακτηριστικῶν τοῦ ἀτόμου. Διότι ὡς ἐν μέλος μιᾶς οἰκογενείας δέχεται τὴν ἐπίδρασιν της εἰς τὴν ἀνατροφήν του, τὴν συμπεριφορὰν του, τὴν ἐξέλιξίν του καὶ τὸν σεβασμὸν του πρὸς τὰς ἀξίας, ἃς ἐξ αὐτῆς ἔμαθε νὰ σέβεται, ἀλλὰ ἔχει καὶ ἰδίαν ψυχοπνευματικὴν περιουσίαν καὶ ἀξιολόγησιν, οὕτω συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἄτομον ἐντὸς τῆς ομάδος. Καὶ ἡ κοινωνικότης τούτου εἶναι τόσον μεγαλύτερα ὅσον μεγαλύτερα εἶναι ἡ προσαρμογὴ του εἰς τὴν σκέψιν, τὰ αἰσθήματα, τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐν γένει δραστηριότητα τῆς κοινωνίας του. Πρὸς τοῦτο, ὡς αἱ διάφοροι μικροομάδες συνεργάζονται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, οὕτω καὶ τὸ ἄτομον ἔρχεται εἰς ἐπαφήν μὲ τὰ λοιπὰ ἄτομα τῆς ομάδος μεθ' ὧν συνδέεται χάριν τοῦ κοινοῦ σκοποῦ, ἐνῶ χάριν τοῦ ἀτομικοῦ σκοποῦ ἀνταγωνίζεται μετ' αὐτῶν ἐν τῷ πλαισίῳ ὅμως τὸ ὁποῖον εἶναι παραδεδεγμένον ὑπὸ τῆς ομάδος¹.

VI. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ.

Ἡ προσπάθεια μιᾶς κοινωνίας συνίσταται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ὄλων τῶν δυνατοτήτων της καὶ ὅπως καταστήσῃ ταύτας κτῆμα ὄλων τῶν μελῶν της. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἡ διεύρυνσις τῶν περιθωρίων τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀτόμων καὶ ὁ ὀρθολογικὸς ἔλεγχος ταύτης, ὅστις ἐπιτυγχάνεται διὰ

1. M. Weber: The theory of social and economic organization, Free Press 1947, σελ. 329 κ.ἐπ. P. M. Blau: The Study of Formal Organization εἰς «Knowledge and Society» σελ. 59 κ.ἐπ.

της νομικής τάξεως και των εν γένει θεσμών. Και δεδομένου ότι αι δυνατότητες της κοινωνίας συνεχώς ανανεώνονται ή συμβολή των ατόμων είναι να βοηθήσουν διά την ανανέωσιν ταύτην, ίνα έπιτευχθῆ ἔγγυτέρα πρὸς τὴν ἀρετὴν, τὴν τάξιν καὶ τὴν δικαιοσύνην κατάστασις.

Ἄκριβῶς δὲ ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ πρόβλημα τῆς διαλεκτικῆς τῆς ἱστορικῆς προσπαθείας τῶν ατόμων πρὸς ἐπιβολὴν τῶν καταλληλοτέρων θεσμῶν χάριν τῆς εὐημερίας των καὶ τῆς προόδου των.

Ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Marx ὅτι ἡ ἰδέα πάσης προόδου εἶναι ἡ ἀντίθεσις τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἐξ αἰτίας τῶν συγκρουομένων συμφερόντων των, καὶ ὅτι ἢ ἐξ αὐτῶν πάλῃ συνιστᾶ τὴν κινητήριον δυνάμιν τῆς ἱστορίας. Ἡ ὕλιστικὴ αὕτη ἀντίληψις ἀντιμετώπισε τὴν διαλεκτικὴν τοῦ Hegel ἀντιστρόφως καὶ ἁμαρτήσασα διτῶς, τοῦτο μὲν διότι ἐδέχθη τὴν διαλεκτικὴν κατὰ ἀμφίβολα ἱστορικὰ μακροαίωνα στάδια ὡς ἡ Ἑγελειανὴ διαλεκτικὴ τῆς ἱστορίας, τοῦτο δὲ διότι ὑπεστήριξε τὴν ὕλιστικὴν ἄποψιν ἐπὶ τῆς διαλεκτικῆς ταύτης κινήσεως. Ἡ ἄποψις ὁμῶς ὅτι οἱ ὑφιστάμενοι ἐκάστοτε θεσμοὶ τείνουν εἰς τὴν ἄρνησίν των ἐξ αἰτίας τῆς ἐξελίξεως, προσδιοριζομένης ὑπὸ τῆς βουλήσεως τῶν ατόμων πρὸς ἐπιτεύξιν καταλληλοτέρων θεσμῶν, καὶ δυναμικὴν προσδίδει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ συνδυάζει τὰς ἱστορικὰς συναρτήσεις μὲ τὴν διαλεκτικὴν πρὸς τὴν πρόοδον.

Ἐπίσης ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Mandeville ὅτι τὰ ἐνστικτα τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὅποια φέρουν τὴν κοινωνίαν πρὸς τὴν πρόοδον τοῦτο ὁμῶς δὲν εἶναι ἀληθές, διότι τότε θὰ ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶμεν τὴν τελειότητα τῶν ἐνστικτῶν καὶ ἓνα κόσμον ἀνεξελέγκτου ἐλευθερίας, ἥτις αὐτομάτως καὶ ἀναγκαστικῶς θὰ ἔφερον εἰς τὴν εἰρήνην, τὴν τάξιν καὶ τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην. Ὁ ἄνθρωπος ὁμῶς ἔχει μὲν τὰ φυσικὰ ἐνστικτα, ἀλλὰ ὑπεράνω τούτων τὸν ἐνσυνείδητον ἔλεγχόν των καὶ τὰς προθέσεις του, αἵτινες διέπουν τὴν ζωὴν του.

VII. ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Ἄνεπτυξάμεν ἀνωτέρω τὸ πλαίσιον τῆς κοινωνίας καὶ τῶν παραγόντων καὶ τάσεων αἵτινες τὴν διέπουν, δὲν ὁμιλήσαμεν ὁμῶς περὶ τοῦ ἐξοπλισμοῦ τῆς κοινωνίας καὶ δὴ ἀπὸ πλευρᾶς μέσων πρὸς παραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ κοινωνία εἶναι ἀδύνατον νὰ συντηρηθῆ. Τὰ μέσα ταῦτα ἀφοροῦν εἰς τὰ μέλη τῆς κοινωνίας καὶ τὴν κοινωνίαν ὡς σύνολον, μὲ ἰδιαιτέρας ἀπαιτήσεις ἀπὸ ἐκείνας τῶν ατόμων ἅτινα τὴν ἀποτελοῦν.

Ἡ βασικὴ ἀπασχόλησις τῶν μέσων ἅτινα θέτει ἡ κοινωνία εἰς τὴν διάθεσίν της, διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν δι' αὐτὴν ἀναγκαίων ἀγαθῶν εἶναι, ἡ παραγωγή, αὕτη δὲ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὀρθολογικοῦ τρόπου λειτουργίας της, τῶν ἱκανοτήτων, τῶν προθέσεων καὶ τῶν προσδοκιῶν τῶν ἐπιχειρηματιῶν, ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ πλῆθος, τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς δυνατότητας ἐκείνων

οἷτινες πρόκειται νά ζητήσουν τὰ ὑπὸ παραγωγὴν ἀγαθὰ. Τούτων δὲ πάλιν ἡ παραγωγὴ ἀπαιτεῖ χαμηλὸν κόστος, ἵνα καὶ αἱ προσδοκίαι τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἐν τῇ συγκρίσει κόστους καὶ ἐπιπέδου τιμῶν τονωθοῦν καὶ ἐπιτύχουν εἰς εὐθηνότερα ἐπίπεδα τὰ ἀναγκαιοῦντα ἀγαθὰ οἱ καταναλωταὶ τούτων.

Δεδομένου δὲ ὅτι τόσον τὰ μηχανήματα ὅσον καὶ αἱ πρῶται ὕλαι, αἱ βοηθητικαὶ ὕλαι καὶ ἡ ἐργασία ἀπαιτοῦν χρηματικά κεφάλαια, ταῦτα δέον ὅπως εἶναι εὐθηνά, ἵνα παροτρύνουν τοὺς ἐπιχειρηματίες διὰ τὴν ἀνάληψιν ἐπιχειρηματικῶν ἔργων. Ὑπάρχει ὁμως καὶ εἰς ἄλλος συντελεστής ὅστις ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν κοινωνικὴν παραγωγὴν. Ὁ συντελεστής αὗτός εἶναι τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον παρέχει τὸ κατάλληλον θεσμικὸν περιβάλλον, τὸν οἰκονομικὸν σχεδιασμόν, τὰ προγράμματα ἀναπτύξεως, τὰς βελτιωμένας συγκοινωνίας καὶ ἐπικοινωνίας, τὴν ἀρτιωτέραν ἐκπαίδευσιν κλπ. Ἀμοιβὴ τοῦ συντελεστοῦ τούτου εἶναι ὁ φόρος, ὁ ὁποῖος δέον νά εἶναι χαμηλὸς ἵνα μὴ ἐπιβαρύνῃ τὰ εἰσοδήματα καὶ τὰ παραγόμενα ἀγαθὰ, εἰς σημεῖον ὥστε νά προκαλῆ ἀποθάρρυνσιν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, οὔτε ὁμως καὶ ἀνεπαρκῆς ὥστε νά προκαλέσῃ ἀνάσχεσιν τῆς κρατικῆς δραστηριότητος.

Ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν τῶν, οἱ ἄνθρωποι ἐπηρεάζουν ὁ εἰς τὸν ἄλλον καὶ μιμοῦνται ὁ εἰς τὸν ἄλλον, ὥστε νά δημιουργηται μία συλλογικὴ οἰκονομικὴ συμπεριφορὰ. Κέντρον καμινεύσεως τῆς οἰκονομικῆς συμπεριφορᾶς εἶναι ἡ ἀγορὰ, ἐντός τῆς ὁποίας οἱ δρῶντες ἄνθρωποι ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν, προκαλοῦνται ἀξιολογικαὶ κρίσεις ἐπὶ μέσων καὶ δυνάμεων καὶ δημιουργοῦνται προϋποθέσεις ἀνταλλαγῆς, καταμερισμοῦ τῶν ἔργων καὶ συνεκτικότητος τῆς κοινωνίας, ἐκ τῆς προσπαθείας πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἀπαιτητῶν μέσων. Τὰ μέσα ταῦτα ἀποκτῶνται βασικῶς διὰ τῆς παραγωγῆς, ὡς ἐπίσης διὰ τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν.

Ἡ παραγωγὴ ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος, ἡ ἐπὶ τοῦ ὁποίου δικαία συμμετοχὴ τῶν συντελεστῶν δημιουργίας τοῦ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον τῆς οἰκονομικῆς ἰσορροπίας ἀλλὰ καὶ τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας. Ἡ ἔναντι τῆς παραγωγῆς ἰσταμένη κατανάλωσις εἶναι συνέπεια ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐπιθυμίας ἀποκτήσεώς τῶν. Τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖ εἰσόδημα ἱκανὸν ὅπως ἀπορροφήσῃ τὰ παραγόμενα προϊόντα καὶ κατανεμημένον κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νά μὴ αὐξάνῃ ἡ ἀποθησαύρισις εἰς βᾶρος τῆς ἐπενδύσεως καὶ ἡ ὑποκατανάλωσις εἰς βᾶρος τῆς παραγωγῆς.

Τὴν παραγωγὴν γενικῶς κατευθύνει ἡ σπανιότης τῶν ὑφισταμένων διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς μέσων, τὴν δὲ κατανάλωσιν ἡ στενότης τοῦ εἰσοδήματος, τὸ ὁποῖον ἔχει σχέσιν οὐχὶ μόνον μετὰ τὴν παραγωγὴν ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν διανομὴν τοῦ παραγομένου προϊόντος. Τόσον ἡ παραγωγὴ ὅσον ἡ διανομὴ καὶ ἡ κατανάλωσις ἀποτελοῦν τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος.

VIII. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Τό οικονομικόν πρόβλημα είναι τόσον παλαιόν ὅσον καί ἡ ἐνσυνείδητος ζωὴ καί τόσον ὀξὺ ὅσον δυσχερεστέρα εἶναι ἡ ἀπόκτησις τῶν ἀπαιτήτων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν. Διότι τὰ μέσα ταῦτα, τὰ ἀγαθὰ, εἶναι περιορισμένα ἐξ οὗ καί προκύπτει τό οικονομικόν πρόβλημα. Καί ὅσον αἱ ἀνάγκαι γίνονται πολυπληθέστεραι τόσον τό οικονομικόν πρόβλημα καθίσταται πολυσχιδέστερον, ἐφ' ὅσον ἀπαιτεῖται ἡ δι' ἀναλόγων ἀγαθῶν ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν.

Οἰκονομικόν πρόβλημα σημαίνει ἀγών, εἰς τοῦτον δὲ ἀποδύεται ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντός του καί τῶν ὁμοίων του πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν του. Οὕτως, ὁ ἄνθρωπος ἀποδύεται εἰς δρᾶσιν, τὴν οικονομικὴν δρᾶσιν, ἥτις εἶναι πολυσχιδῆς καί πολύπλοκος, συνυφασμένη καί μὲ τὰς ἄλλας δράσεις τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ οικονομικὴ δρᾶσις τοῦ ἀνθρώπου διέπεται κατ' ἀρχὴν ὑπὸ ὀρισμένης «ἡδονιστικῆς» συμπεριφορᾶς, ἣν διέπει ἡ οικονομικὴ ἀρχή, ἥτοι ἡ διὰ τῆς ἐλαχίστης θυσίας ἐπίτευξις τοῦ μεγίστου ὠφελήματος. Κίνητρον τῆς οικονομικῆς ἀρχῆς εἶναι ἡ μὴ δυνατότης ἀποκτήσεως ἀγαθῶν ἄνευ θυσίας καί ἡ διὰ τοῦ οικονομικοῦ λογισμοῦ ἀντιμετώπισις κατὰ τὸν ἐπωφελέστερον τρόπον αὐτῆς τῆς θυσίας.

Εἰς τὴν οικονομικὴν δρᾶσιν τοῦ ἀνθρώπου ὅμως ὑπαισέρχονται διάφοροι παράγοντες, κοινωνικοί, θεσμικοί, ἀλτρουϊστικοί, οἵτινες μεταβάλλουν τὴν «ἡδονιστικὴν» πρᾶξιν εἰς τοιαύτην οὐχὶ ἀντικοινωνικὴν.

Τό σύνολον τῆς οικονομικῆς δράσεως μιᾶς κοινότητος συνιστᾷ τὴν οικονομικὴν συμπεριφορὰν τῶν ἀτόμων τῆς ἐν τῇ συμβιώσει των, ὑπὸ ὀρισμένον δὲ σύστημα ἐκτελουμένη συνιστᾷ τό οικονομικόν σύστημα, τό ὁποῖον διέπει τὸν οικονομικόν τῆς βίον.

Ἡ οικονομικὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων δέν εἶναι στατικὴ, ἀλλὰ δυναμικὴ, ἐξελικτικὴ, ὑποκειμένη εἰς τὰς διαφόρους μεταβολὰς τοῦ περιβάλλοντος καί τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς διαμορφοῦται καί ἐκδηλοῦται αὕτη. Οὕτω προκύπτει καί ἡ ἐπὶ τῆς οικονομικῆς συμπεριφορᾶς ἔρευνα ἥτις ἀφορᾷ εἰς τό πεδῖον τῆς Οἰκονομικῆς Κοινωνιολογίας¹, ἡ ὁποία ἐξετάζει τό «τί», «πῶς» καί «διὰ τί» τῆς οικονομικῆς συμπεριφορᾶς τῶν συμβιούντων ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα προκύπτει καί ἡ σημασία τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου²

1. N.J. Smelser : Economics and Economic Sociology εἰς «Knowledge and Society» σελ. 157 κ.έπ.

2. Περὶ κοινωνικοῦ ἐλέγχου πλὴν τοῦ μνημονευθέντος ἔργου τοῦ Durkheim καί εἰς G. Gurvitch : Social Control εἰς «Twentieth Century Sociology» σελ. 267, - G. Homans : The Human Groups, New York 1950 σελ. 259, K.H. Wolff : Social Control (εἰς J. Roucek) Contemporary Sociology, New York 1958 σελ. 110 καί A. Cuvillier : Manuel de Sociologie σελ. 224.

ὡς ὑπερατομικοῦ παράγοντος ἐπιδρώντος ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων καὶ τῆς δράσεως τῶν ἀτόμων καὶ προκειμένου περὶ τοῦ οἰκονομικοῦ λογισμοῦ ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς τῶν ἐκλογῆς¹. Διό καὶ ἡ Οἰκονομικὴ Κοινωνιολογία ἔχει σχέσιν καὶ μὲ τὴν οἰκονομικὴν ψυχολογίαν² ἤτοι τὴν διαμορφουμένην ψυχολογίαν τῶν οἰκονομικῶς δρώντων ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀνθρώπων.

ΙΧ. Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΝ ΑΥΤῆ ΠΛΕΓΜΑ ΣΧΕΣΕΩΝ

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν κοινωνικόν καὶ ἡ συμβίωσις τούτου δημιουργεῖ πλέγμα σχέσεων, αἵτινες προσδιορίζουν τὸν τρόπον τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς του ζωῆς τελουσῶν ἐν ἀλληλεπιδράσει καὶ διαμορφῶσει ὑπὸ ὠρισμένον περιβάλλον. Καὶ ὡς τοιοῦτον θεωροῦμεν τὰς παραδόσεις, τὸν τεχνικόν καὶ πνευματικόν ἐξοπλισμόν, τοὺς θρησκευτικούς, πολιτικούς, οἰκονομικούς, κοινωνικούς θεσμούς, κλπ. Ὅπως δὲ διὰ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ἐξετάζεται τὸ περιβάλλον τῶν, ἡ φυσικὴ τῶν κατασκευῆ, ἡ διαδικασία ἀναπτύξεώς των, ἡ ἀνατομία των καὶ ἡ φυσιολογία των καὶ ἡ σχέσις τούτων πρὸς τὸ περιβάλλον, τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντός του διεξάγει τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν ζωὴν.

Ὁ ἄνθρωπος κατασκευάζει διάφορα πρὸς τοῦτο μέσα ἀνταγωνιζόμενος καὶ συνεργαζόμενος μετὰ τῶν ὁμοίων του ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ζωῆς, ἵνα διαμορφωθῶν σχέσεις παραγωγικαί, νομικαί, ἠθικαί, κλπ. Ἐνταῦθα ὁμοῦ παρουσιάζεται μεγίστη δυσχέρεια δι' ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ μελετήσῃ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν καὶ τὸ περιβάλλον της ἢ ἔστω καὶ πλευρὰς ταύτης. Διότι ἐνῶ ὁ φυσιολόγος ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ σταθερὰν μορφήν κοινωνίας φυτῶν καὶ ζῴων ἢ καὶ μονήρεις μορφὰς τούτων μὲ σταθερὰς καταστάσεις βιολογικοῦ κύκλου καὶ φυσιολογικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία διαφέρει ἀναλόγως τοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ μεταβαλλομένου ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοιοῦτου, παρουσιάζουσα διαφόρους καὶ ποικίλας ἀντιδράσεις καὶ καταστάσεις μεταβαλλομένας οὐχὶ κατὰ τὴν αὐτὴν μορφήν, ρυθμὸν καὶ σχέσιν.

Ἡ μελέτη τῆς συλλογικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι ἀπλῆ, διότι δὲν ἐλέγχεται μόνον ὑπὸ τῶν ἐνστίκτων ὡς τοῦτο συμβαίνει μὲ τὰ ζῶα. Διότι

1. Α.Θ. Χουμανίδη : Ἡ ὑποκειμενικὴ περὶ ἀξίας θεωρία, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Φυσικρατῶν μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1954.

2. Περί κοινωνικῆς ψυχολογίας εἰς Ο. Klineberg : Social Psychology, New York 1940 καὶ εἰς J.W. Woodard ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον εἰς «Twentieth Century Sociology» σελ. 218 καὶ ἐπόμενες. Περί οἰκονομικῆς ψυχολογίας εἰς G. Katona : Psychological Analysis of Economic Behavior, New York 1951, P.L. Reynaud : La Psychologie Economique, Paris, 1954, καὶ εἰς τὴν μελέτην μου «Ἐννοια καὶ σημασία τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων καὶ διαρθρώσεων» (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, Τομ. ΙΒ' Ἀριστοτελεῖου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης) Ἀφιέρωμα εἰς Χ.Ν. Φραγκίσταν, 1962.

τὰ ἐκ τῆς φύσεως ἐνστικτα εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκδηλοῦνται διὰ τοῦ λογικοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ ἐλέγχου τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, προσαρμοζόμενα δὲ πρὸς τὸν θεῖον νόμον τῆς ἀγάπης ἐπιφέρουν τὴν ἄρμονίαν καὶ οὐχὶ τὴν ἀταξίαν εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ διὰ τοῦ λογικοῦ προίκισις τοῦ ἀνθρώπου καθιστᾷ τὴν ζωὴν συνειδητὴν καὶ ἐπιτρέπει τὴν ἐπίτευξιν αὐτῆς τῆς ἄρμονίας, ἣτις τελικῶς κατευθύνεται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν. Βεβαίως ἡ συλλογικὴ αὕτη ζωὴ παρουσιάζει, ὡς ἐλέχθη, ὁμοιομορφίας, κοινὴν συμπεριφορὰν, σκοπούς, διάρθρωσιν, κλπ. ὅπωςδὴποτε σταθεράς καὶ ἐπίπεδα πολιτισμοῦ ἱκανὰ ὅπως διακριθοῦν ἐξ αἰτίας τῆς γλώσσης, τῆς γραφῆς καὶ τῶν μέσων πολιτισμοῦ καὶ βαθμοῦ κουλτούρας. Δὲν εἶναι ὅμως ἡ κοινωνικὴ δομὴ τοιαύτη ὥστε νὰ παρουσιάζη τὴν εὐχέρειαν μελέτης της, ὡς τοῦτο συμβαίνει μὲ τὴν μελέτην μιᾶς κυψέλης μελισσῶν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΔΙΑΡΘΡΩΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΟΣ

Ἡ Ἀγροτική ὁμάς εἶναι ἀντικείμενον τῆς Ἀγροτικῆς Κοινωνιολογίας, ἣτις εἶναι τμῆμα τῆς Οἰκονομικῆς Κοινωνιολογίας, ἐξετάζουσα τὰ φαινόμενα τῆς ἀγροτικῆς συμβιώσεως καὶ τὰς ἐν αὐτῇ σχέσεις τῶν ἀτόμων ἢ ἄλλως εἶναι ἡ Κοινωνιολογία τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐντὸς τοῦ ἀγροτικοῦ περιβάλλοντος¹. Οὕτως ἐξετάζει τὴν ἀγροτικὴν καὶ ἐν συμβίψει ὁμάδα ἢ τὰ ἄτομα ἐν τῇ ὑπαίθρῳ συνδέονται ὁμοιομόρφως, δυναμικῶς καὶ μὲ τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Ἡ ἀγροτικὴ ὁμάς παρουσιάζει δύο πλευράς²:

α) Τὴν διάταξιν τῆς β) τὴν λειτουργίαν τῆς.

Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν αὐτῆς θὰ παραθέσωμεν κατ' ἀρχὴν τὴν ἀναλογίαν εἰς ἣν προέβη ὁ Arthur Stinchcombe ὁ ὁποῖος συσχετίζει τυπικὰς ἀγροτικὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς τυπικὰς ταξικὰς μορφὰς καὶ ἀκολουθουμένας μορφὰς ζωῆς καὶ ἣτις ἔχει ὡς κατωτέρω³:

ΤΥΠΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΣ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΣ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΑΞΙΚΗΣ ΔΟΜΗΣ
Τιμάριον	Διαχωρισμὸς τῶν ἐδαφῶν εἰς κυριαρχικὰ καὶ εἰς τοιαῦτα συντηρήσεως τῶν ἐργατῶν. Τὰ κυριαρχικὰ ἐδάφη ἀφιερῶνται εἰς τὴν παραγωγὴν διὰ τὴν ἀγοράν. Ἡ τεχνολογία εἶναι παραδοσιακή. Τὸ κόστος τοῦ ἐδάφους εἶναι χαμηλὸν καὶ ἐλάχισται ἀγοραπωλησίαι γαιῶν πραγματοποιοῦνται.	Αἱ τάξεις διαφέρουν εἰς μέγαλον βαθμὸν ἀπὸ πλευρὰς νομικῶν προνομίων καὶ ἀκολουθουμένης μορφῆς ζωῆς. Ἡ τεχνικὴ καλλιέργεια γίνεται κυρίως ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς.

1. D. Sanderson : Rural Sociology and Rural Organization, New York 1946 σελ. 9.
 2. J.H. Kolb - E de S. Brunner : A Study of Rural Society, Boston 1940.
 3. A. Stinchcombe : Agricultural Enterprise and Rural Class Relation εἰς «American Journal of Sociology» (1961 - 1962) σελ. 165 - 176 ἀναφέρεται ὑπὸ Ν. Smelser : Κοινωνιολογία τῆς Ἱστορίας τοῦ Οἰκονομικοῦ Βίου ἑλλ. μετ. σελ. 104 - 105.

ΤΥΠΟΣ ΕΠΙΧΕΙ- ΡΗΣΕΩΣ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΣ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΑΞΙΚΗΣ ΔΟΜΗΣ
Μίσθωσις γαιών προς συντήρησιν μιᾶς οἰκογενείας.	Μικρά ἀγροτεμάχια μεγάλης ἀποδόσεως, καλλιεργούμενα ὑπὸ οἰκογενειῶν αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν τὴν κυριότητα, πλὴν ὅμως καρποῦνται μέγα τμῆμα τῆς παραγωγῆς, πρὸς διάθεσιν εἰς τὴν ἀγοράν. Ἐντατικὴ καλλιέργεια, εἰδὼν τῆς μιᾶς ἢ περισσοτέρων συγκομιδῶν ἐτησίως.	Αἱ τάξεις διαφέρουν ἐλάχιστα ἀπὸ ἀπόψεως νομικῶν προνομίων ἀλλ' εἰς μέγαλον βαθμὸν ἀπὸ πλευρᾶς ἀκολουθουμένης ζωῆς. Ἡ τεχνικὴ καλλιέργεια, κατὰ γενικὸν κανόνα, γίνεται ὑπὸ τῶν χαμηλοτέρων τάξεων.
Μικροῖδιοκτησία συντηροῦσα οἰκογένειαν	Τὰ αὐτὰ ὡς καὶ εἰς τὴν περίπτω- πτωσιν μισθώσεως γαιῶν πρὸς συντήρησιν μιᾶς οἰκογενείας με- τὴν ἐξαίρεσιν ὅτι τὰ κέρδη παρα- μένουν ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐνδέχεται αὕτη νὰ πραγματοποιῆ ἐπενδύσεις κεφαλαίου εἰς προω- θημένον στάδιον ἐκβιομηχανί- σεως.	Αἱ τάξεις δὲν διαφέρουν οὔτε εἰς νομικὰ προνόμια οὔτε εἰς τὴν μορφήν τῆς ζωῆς. Ἡ μη- χανικὴ καλλιέργεια διεξάγε- ται τόσον ὑπὸ τῶν πτωχῶν ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν πλουσίων.
Φυτεία	Μεγάλαι ἐπιχειρήσεις με δουλο- παροίκους ἢ ἡμερομισθίους ἐργά- τας ἀσχολούμεναι με ἐντατικὴν καλλιέργειαν, ἀπαιτοῦσαν ἐπεν- δύσεις κεφαλαίου ἐπὶ γαιῶν χαμη- λῆς, σχετικῶς, ἀξίας. Δὲν παρά- γονται ἀγροτικά προϊόντα διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἀπασχολουμένων.	Αἱ τάξεις διαφέρουν, τόσον εἰς τὸν τρόπον ζωῆς, ὅσον καὶ εἰς τὰ νομικὰ προνόμια. Ἡ μηχανικὴ καλλιέργεια μο- νοπωλεῖται ὑπὸ τῶν ἀνωτέ- ρων τάξεων.
Ἄγροκτημα	Εὐρείας ἐκτάσεως παραγωγή, βα- σιζομένη ἐπὶ ἐντατικῆς καλλιερ- γείας γαιῶν χαμηλῆς ἀξίας καὶ ἀγροτικῶν ἐργατῶν ἀμειβομένων καὶ εἰς εἶδος (διαμονὴ καὶ τροφή).	Αἱ τάξεις πιθανὸν νὰ μὴ δι- αφέρουν εἰς τὸ νομικὸν κα- θεστῶς, δοθέντος ὅτι δὲν ὑ- φίσταται ἀνάγκη προσλήψε- ως καὶ δεσμεύσεως μεγάλης ἐργατικῆς δυνάμεως. Αἱ δια- φοραὶ τρόπου ζωῆς εἶναι ἄ- γνωστοί. Ἡ μηχανικὴ καλ- λιέργεια, κατὰ γενικὸν κα- νόνα, εἶναι κατανεμημένη σχετικῶς ἰσομερῶς.

Ἡ πρόδος εἰς τὴν γεωργίαν ἐμποδίζεται ἀπὸ τὰς φυσικὰς καὶ ἀνθρωπίνας ἀντιστάσεις, ἴητοι ἐκ τοῦ εἴδους τοῦ ἐδάφους, τῆς ἐκτάσεως τοῦ γεωργικοῦ κλήρου καὶ τοῦ ἀπασχολουμένου εἰς αὐτὸ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ. Εἰς τὸ τελευταῖον δέον ὅπως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς διαφορὰς μεταξὺ οἰκογενεῖας ἐργαζομένων ἐπὶ ἰδιοκτητῶν γῆς καὶ ἀκτημόνων ἐργατῶν λαμβανόντων ἡμερομισθίον διὰ τὴν καταβαλλομένην ὑπ' αὐτῶν ἐργασίαν. Σύνθηες φαινόμενον εἶναι ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία ἣτις ἀπασχολεῖ μόνον τὰ μέλη τῆς ἀγροτικῆς οἰκογενεῖας πού τὴν κατέχει, ἐνῶ ἡ μεγάλη γεωργικὴ ἐπιχείρησις ἀπασχολεῖ ἡμερομισθίους ἐργάτας. Πλὴν τοῦτου δέον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν διάθεσιν τῶν κατεχόντων γῆν νὰ τὴν καλλιεργήσουν, δεδομένου ὅτι λόγῳ ἀσυμφόρου ἐκμεταλλεύσεώς της ἢ διὰ λόγους ἄλλους μὴ συνδεομένους μὲ τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα ἐγκαταλείπουν τὴν γῆν τῶν διὰ νὰ καταφύγουν εἰς τὰ ἀστικά κέντρα. Ἡ ἀσύμφορος ἐκμετάλλευσις συνδέεται συνήθως μὲ τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς καὶ διαθέσεως τοῦ προϊόντος, ὡς καὶ ἄλλους παράγοντας ὀφειλομένους εἰς τὴν ἐπὶ τῆς γεωργίας πολιτικὴν ἢ γενικὴν τοιαύτην τοῦ Κράτους.

Οἱ ἀγροτικοὶ συνεταιρισμοὶ ἐνισχύουν τὰ πλεονεκτήματα τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς μονάδος, παρέχουν μηχανικὸν ἐξοπλισμὸν καὶ διαμορφώνουν τὴν κοινὴν συνειδησιν πρὸς ὄφελος ὄλων τῶν συμμετεχόντων εἰς τοῦτον. Ἡ σὺν τῷ χρόνῳ ἀνάπτυξις τῶν καλλιεργειῶν καὶ τῆς συνεταιριστικῆς συνειδήσεως βοηθεῖ διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων μὲ τὴν βιομηχανοποίησιν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς καὶ τὴν ἴδρυσιν βιομηχανικῶν μονάδων πρὸς μεταποίησιν τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων. Οὕτω μεταβάλλεται ἡ παραδοσιακὴ μορφή τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἐγγείων παραγωγικῶν σχέσεων διὰ νὰ ἐξαφανισθοῦν αἱ ἀνώνυμοι ἑταιρεῖαι συμμετεχουσῶν κατὰ μετοχὰς τῶν ἰδιοκτητῶν τῆς κοινῆς γῆς. Ἡ σύγχρονος μορφή τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας μεταμορφώνει σὺν τῷ χρόνῳ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ἐκβιομηχανίζει, ἐνῶ μικροτεμάχια ἐδάφους μὴ δυνάμενα νὰ τεθοῦν ὑπὸ ἀναδασμὸν τίθενται εἰς ἀπὸ κοινοῦ ἰδιαιτέραν ἐκμετάλλευσίν των ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν των.

Εἰς τὰς μὴ κομμουνιστικὰς χώρας (ἩΠΑ, Καναδάς, Δανία, Ἰσραήλ κλπ.) ἐκεῖ ὅπου διωργανώθη ἡ μεγάλη γεωργικὴ ἐπιχείρησις, ἀπέδωσε, ἐφ' ὅσον ὑπερβλήθησαν αἱ δυσχέρειαι τῆς διαμορφώσεως τῶν τιμῶν τῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ συγκεντρωτικὴ παρέμβασις τοῦ Κράτους. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἰπῶμεν τὸ αὐτὸ διὰ τὰς κομμουνιστικὰς χώρας εἰς ἃς ἡ διαμόρφωσις τῶν τιμῶν τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων δὲν γίνεται μὲ κριτήρια τῆς ἀγορᾶς, εἴτε περὶ σοβχοῦς πρόκειται εἴτε ἀκόμη καὶ περὶ κολχοῦς. Δὲν ὑπάρχει πάντως ἀμφιβολία ὅτι ἡ δογματικὴ θέσις τῶν μαρξιστῶν (Kautsky, Lenin κ.ά.), καθ' ἣν ἡ ἐθνικοποίησις εἰς τὴν γεωργίαν θὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τῆς ὑπαίθρου καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἰσχυροῦσης νοοτροπίας,

είναι ἔξ ἴσου λανθασμένη μὲ τὴν θέσιν τῶν ἀντιφρονούντων εἰς αὐτὴν οἵτινες ἐπιμένουν ἐπὶ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας.

Ἡ πραγματικότης ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς πλευρᾶς μᾶς διδάσκει ὅτι τοιοῦτοι δογματισμοὶ ἐπιφέρουν ἀνάσχεσιν εἰς τὰς ἐξελίξεις τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, διὸ καὶ μόνον διὰ τῆς Ὀρθολογικῆς Οἰκονομίας εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχωμεν, μακρὰν παντός δογματισμοῦ εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῆς ὑπαίθρου εἰς βιομηχανοποιημένην τοιαύτην, ἐκεῖ ὅμως ὅπου τοῦτο εἶναι οἰκονομικῶς δυνατόν.

Πᾶσα ἐθνικοποίησις δὲν εἶναι καὶ συμφέρουσα, εἰς δὲ τὴν γεωργίαν ἔτι περισσότερον εἶναι προβληματικὴ ἢ ἀπόδοσις μιᾶς ἐθνικοποιημένης γῆς. Ἐπίσης ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία δὲν εἶναι πάντοτε συμφέρουσα, ἐφ' ὅσον ὁ μικρὸς κλῆρος καθιστᾷ δαπανηρὰν τὴν ἐπένδυσιν καὶ οὕτω ἀδύνατον τὴν συντήρησιν μιᾶς ἀγροτικῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ προϊόντα δὲν ἀποδίδουν ὑπὸ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν. Αἱ ἀπόψεις αὗται εἰσχωροῦν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὴν βιομηχανικὴν κοινωνίαν τῆς ἐποχῆς μας καὶ μεταμορφώνουν τὸν πρωτογενῆ τομέα ὥστε νὰ πλησιάζῃ τὸν δευτερογενῆ, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν συνέβαινε μέχρι καὶ κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ παρόντος αἰῶνος.

Ἡ ἀγροτικὴ ὁμάς ἐν τῇ διαρθρώσει τῆς γενικῶς ἔχει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: αα) Διαφορισμὸν ἀπὸ τὰς ἄλλας κοινωνικὰς ομάδας, ββ) Σχέσεις ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς αἰτινες καθιστοῦν ὁμοιόμορφον τὴν συμπεριφορὰν τῆς, γγ) Τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικά διὰ τὰ μέλη τῆς, δδ) Διάφορον μορφήν ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὰς ἄλλας ομάδας, εε) Μηχανισμὸν καταμερισμοῦ τῶν ἔργων πρὸς ἄσκησιν ὀρισμένων λειτουργιῶν.

Οὕτως ἡ ἀγροτικὴ κοινωνικὴ ὁμάς διέπεται ἀπὸ ὀρισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα συνθέσεώς τῆς, ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ὁμαδικὴν σχέσιν καὶ μηχανισμὸν λειτουργίας.

Ἐπομένως ἀφορᾷ εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς ἀγροτικῆς ὁμάδος αὕτη συνεπάγεται: α) Τὸν τρόπον συμπεριφορᾶς τῆς ἀγροτικῆς ὁμάδος ἐντὸς τοῦ ὀργανικοῦ τῆς συστήματος, β) Τὴν συμπεριφορὰν τῆς ἀγροτικῆς ὁμάδος ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας κοινωνικὰς ομάδας.

Ἡ διάρθρωσις μιᾶς ἀγροτικῆς ὁμάδος γενικῶς συνίσταται ἀπὸ τὰς σχέσεις τῶν μελῶν τῆς, ἤτοι τὸ πῶς συνδέονται ταῦτα, τὴν δέσμευσίν των καὶ τὴν θέσιν των εἰς τὸν μηχανισμὸν τῆς παραγωγῆς, ὡς καὶ τοὺς θεσμοὺς οἵτινες τὴν διέπουν. Ἐνῶ γενικῶς λέγοντες λειτουργίαν τῆς ἀγροτικῆς ὁμάδος ἐννοοῦμεν τὰς μεθόδους πρὸς προαγωγήν τῆς, ὡς καὶ τὴν ποιότητα αὐτῶν τῶν μεθόδων.

Ἐνταῦθα προκύπτει καὶ ἡ σημασία τῆς μελέτης τοῦ συνόλου ὡς τοιοῦτου καὶ τῶν οἰκογενειῶν, αἰτινες τὸ ἀπαρτίζουν, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ τοῦ ἀτόμου ἐντὸς τοῦ συνόλου.

Ἐπίσης δέον ὅπως ἐξετάσωμεν καὶ τὰς σχέσεις καὶ διαφορὰς κοινοτήτων καὶ ἀτόμων¹ τῆς ὑπαίθρου πρὸς ἐκεῖνα τῶν ἀστικῶν κέντρων.

Δέον ἐπίσης νὰ ἐξετασθῇ τίνι τρόπῳ τόσον τὸ σύνολον ὅσον καὶ τὰ ἄτομα θὰ ἐπιτύχουν καὶ δὴ οὐχὶ μόνον ἀπὸ οἰκονομικῆς πλευρᾶς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μορφωτικῆς, ἠθικῆς κλπ. ὡς ἐπίσης τί εἶδους ὀργάνωσις προσιδιάζει πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ καὶ ποῖον θὰ εἶναι τὸ πλεόν κατάλληλον περιβάλλον μέσων, θεσμῶν καὶ λειτουργιῶν. Καὶ ἐδῶ μελετᾶται ἡ ἐφαρμογὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντίδρασις ἐπὶ διαφόρων μέτρων.

Εἶναι γεγονός ὅτι αἱ καθιερωμέναι μορφαὶ τῆς συμπεριφορᾶς εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀγροτικῆς κοινωνικότητος, εἶναι ἡ διαρθρωτικὴ τῆς ὀργάνωσις¹. Δέον ὁμως ὅπως ἐξετασθῇ ποῖα εἶναι ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς; Ποῖα ἡ δυναμικὴ ἥτις τὴν διέπει; Πῶς ἡ κοινότης αὕτη ἐνεργεῖ ὑπὸ δεδομένους ὅρους καὶ συνθήκας; Οὕτω προκύπτει ἡ ἐρευνα τῆς ψυχολογίας τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, ἵνα ἐν αὐτῇ ἐξετασθῇ ἡ σχέσις συνόλου καὶ ἀτόμου ἐν τῇ ἀλληλεπιδράσει τῶν.

II. ΤΡΕΙΣ ΒΑΣΙΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΕΩΣ

Ἡ ψυχολογία τῆς ἀγροτικῆς συμπεριφορᾶς εἶναι ἑτέρα, ἐξ ἴσου ὁμως σημαντικὴ πλευρά, μὲ τὴν ὁποίαν ἀσχολεῖται ὁ κοινωνιολόγος, ἵνα ἔχη ὠλοκληρωμένην τὴν εἰκόνα τοῦ ἀντικειμένου του. Ὅπως δὲ ἔχομεν ἕνα ὀργανισμόν τοῦ ὁποίου ἐξετάζομεν τὴν φυσιολογικὴν λειτουργίαν, παραλλήλως μὲ τὴν ψυχικὴν του ἰσορροπίαν, τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν διάρθρωσιν τῆς ἀγροτικῆς κοινότητος τῆς ὁποίας δέον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ψυχολογίαν τῆς. Καὶ ἡ ψυχολογία αὕτη δὲν εἶναι μόνον διάφορος πρὸς ἐκείνην τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ ἐτι μεταξὺ διαφόρων ἀγροτικῶν κοινοτήτων, ἐφ' ὅσον οἱ ὑλικοὶ ὅροι, αἰσυνθῆκαι, τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, αἱ παραδοσιακαὶ αὐτῶν ἀρχαὶ κλπ. εἶναι διάφοροι.

Βασικῶς τρεῖς εἶναι οἱ λόγοι, οἵτινες διαφορίζουν τὴν ψυχολογίαν τῆς ὑπαίθρου ἀπὸ τὴν πόλιν².

α) Τὸ φυσικὸν περιβάλλον, β) ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς, γ) αἱ συνθῆκαι γενικῶς τῆς ζωῆς καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς.

Τὸ φυσικὸν περιβάλλον τῆς ὑπαίθρου εἶναι ὁ κάμπος, αἱ κλιτεῖς, αἱ βοσκαὶ, τὰ δάση καὶ παραγωγικὴ μονὰς ταύτης ὁ ἀγρός. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ὑπαίθρου ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ μίαν περιοχὴν ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ζήσῃ καὶ

1. Πρὸς τούτοις καὶ εἰς Th. M. Mills : On the Sociology of Small Groups εἰς «Knowledge and Society» ἐνθ. ἀν. σελ. 50 κ.έπ.

2. D. Sanderson : σελ. 16.

θά έργασθῆ σχεδὸν μονίμως, ἐντὸς αὐτῆς θά ἀναθρέψῃ τὰ τέκνα του καὶ συνήθως αὐτὰ θά παραμείνουν ζῶντα καὶ ἐργαζόμενα εἰς τὴν αὐτὴν γῆν, καθιστάμενα ἔν μὲ τὸ φυσικὸν περιβάλλον των ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ζοῦν καὶ ἀναπτύσσονται. Καὶ οὐχὶ μόνον ὁ γεωργός, ἀλλὰ καὶ ὁ ποιμὴν μὲ τὰ ζῶα του ζῆ εἰς καθωρισμένας βοσκάς, τὰς ὁποίας πατροπαράδοτος γνωρίζει.

Οὕτως αἱ ἐντυπώσεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καθωρισμέναι καὶ σταθεραὶ ἐνώπιον τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, μὲ τὸ ὁποῖον ἔχει ἄμεσον σχέσιν καὶ τῶν μελῶν τῆς ομάδος του μὲ τὰ ὁποῖα γνωρίζεται¹. Διὸ καὶ ἡ ψυχολογία τούτου καθίσταται ἀνάλογος, ἀπλῆ καὶ φυσικῆ, συνυφασμένη μὲ τὴν γῆν τὴν ὁποῖαν καλλιεργεῖ καὶ τῆς ὁποίας οἱ καρποὶ τὸν τρέφουν.

Ὁ ἀγρότης ἐπίσης εὐρίσκειται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν καιρικῶν συνθηκῶν, τόσον διὰ τὴν καταβολὴν τῆς ἐργασίας του, ὅσον καὶ διὰ τὸ προϊόν τοῦ μόχθου του. Τὸ περιβάλλον του ὁμως ὑγιεινὸν τὸν ἀμείβει διὰ τὰς ἀνησυχίας αὐτὰς καὶ ἡ ἔλλειψις δοσοληψιῶν ἐπὶ διαφόρων παρασιτικῶν ἐνεργειῶν, πολλαπλῶν γραφειοκρατικῶν περισπασμῶν, θορυβῶν, ἀνθυγιεινῆς ἀτμοσφαιράς, συνεχῶν μετακινήσεων, ἀλλαγῆς κατοικίας, ἐπαγγέλματος, συνοικίας καὶ πόλεως τὸν καθιστοῦν ὑγιῆ, νηφάλιον, εἰρηγικόν.

Ὁ τρόπος παραγωγῆς εἰς τὴν ὑπαιθρον εἶναι ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς συνεπικουρουμένη καὶ ἀπὸ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ βιοτεχνίαν, ἐνῶ ὑπηρεσίαι αἵτινες ἐξαρτῶνται ἐξ αὐτῆς εἶναι πολὺ ὀλιγώτεραι ἐκεῖνων τῆς πόλεως. Προσέτι ἡ ἰδιοκτησία, συνήθως τόση ὥστε νὰ ζῆ μία οἰκογένεια, δὲν συντελεῖ εἰς τὸν διαφορισμὸν ἐν εἶδει ψαλίδος μεταξὺ πολὺ μεγάλων καὶ πολὺ μικρῶν εἰσοδημάτων, ἡ δὲ τεχνολογία ὑπεισέρχεται εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς ἀπαιτουμένου ὁμως ὀλιγώτερον τεχνικοῦ κεφαλαίου ἀπὸ ἐκεῖνου τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς.

Διότι εἰς τὴν πόλιν ἔχομεν ὡς βασικὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς τὴν βιομηχανίαν μὲ βάσιν τὴν μηχανήν. Ἐπίσης ἔχομεν πλῆθος ὑπηρεσιῶν, πολυδαίδαλον γραφειοκρατίαν καὶ μεγάλον διαφορισμὸν εἰσοδήματος. Οὕτω διάφορος ἀναδύεται καὶ ἡ ψυχολογία μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν δύο αὐτῶν διαφορετικῶν ομάδων, τῆς ὑπαιθρου καὶ τῆς πόλεως.

Αἱ συνθῆκαι ζωῆς διάφοροι εἰς τὴν ὑπαιθρον δὲν ἐπιτρέπουν τὴν δημιουργίαν πολυτελῶν ἐπιδείξεων, δαπανηρῶς ψυχαγωγίας κλπ., ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν πόλιν, ἡ δὲ ὀργάνωσις εἶναι διάφορος. Οὕτως ἡ κατοικία εἰς τὴν πρώτην εἶναι ὀριζόντιος καὶ εἰς τὴν δευτέραν βασικῶς κάθετος. Τὸ πληθυσμιακὸν δυναμικὸν ἐπίσης εἶναι πολὺ μικρότερον εἰς τὴν ὑπαιθρον ἀπὸ ὅσον εἰς τὴν πόλιν, εἰς τὴν ὁποῖαν μάλιστα εἶναι συγκεντρωμένον ἐν πυκνώσει πρὸς τὸ κέντρον αὐτῆς¹, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἐπίσης εἰς τὴν πόλιν εἶναι ἀνοικτὴ καὶ οὐχὶ κλειστὴ ὡς συμβαίνει μὲ τὴν ἐπαρχίαν, ἐνῶ ὁ μηχανισμὸς

1. Ch. Tilly: The Forms of Urbanization εἰς «Knowledge and Society» σελ. 85.

του Κράτους, εμφανίζεται εις την πόλιν με την υψίστην ποικιλίαν του και τὸν πολυπόδα τῶν ὑπηρεσιῶν του.

Κλείοντες τὸ περί φυσικοῦ περιβάλλοντος, τρόπου παραγωγῆς καὶ συνθηκῶν γενικῶς τῆς ζωῆς καὶ ὀργανώσεως τῆς ἀγροτικῆς ὁμάδος θέμα μας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὀὰ ἐπανέλθωμεν καὶ πάλιν κατωτέρω τονίζομεν ὅτι καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ παράγοντες συνδυάζονται μετὰ τὴν υἰγιάν, τὴν κοινωνικότητα, τὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν θρησκείαν, τὴν διοίκησιν, τὴν συγκοινωνίαν, τὴν ἐπικοινωνίαν, τὸν κοινωνικὸν διαφορισμὸν, ὡς ἐπίσης μετὰ τὴν πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐπιζητοῦν εἰρήνην, τάξιν καὶ κοινωνικὴν δικαιοσύνην. Διὸ καὶ ἡ Ἀγροτικὴ Κοινωνιολογία προσπαθεῖ ὅπως φωτίσῃ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων αὐτῶν διερευνῶσα τὰς ὑφισταμένας συνθήκας διαρθρώσεως καὶ λειτουργίας τῆς ἀγροτικῆς ὁμάδος καὶ τὰς ψυχολογικὰς ἀντιδράσεις, ὑποδεικνύουσα συγχρόνως τὰ κατάλληλα πρὸς τοῦτο μέτρα μεσφ τῶν παραδεδεγμένων κοινωνικῶν ἀξιών.

III. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Ὅσον ἡ κοινωνία εἶναι καλύτερα ὀργανωμένη τόσον τὰ ἄτομα αὐτῆς συμμετέχουν εἰς τὰς ὀργανώσεις καὶ θεσμοὺς τῆς.

Μολονότι ἡ εὐημερία τοῦ ἀτόμου καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς προσωπικότητός του εἶναι σκοπὸς τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ὅμως τοῦτο ἐπιτυγχάνεται ἐντὸς τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος. Αὕτη, ὅπως καὶ τὸ ἄτομον, ἀποκτᾷ εὐημερίαν καὶ ἀναπτύσσει τὴν ὀργάνωσίν τῆς. Διότι ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις συνεισφέρει εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς κοινωνίας, ἵνα αὕτη ἐπιτύχῃ ἐκεῖνα τὰ ὅποια τῆς εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν πρόοδόν τῆς καὶ συντελεῖ διὰ τὸν ἀποκλεισμὸν ἐκείνων τὰ ὅποια εἶναι τροχοπέδη πρὸς ἐπίτευξίν τῆς.

Ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις περιλαμβάνει διάφορα σωματεῖα, συνδικάτα, λέσχας, κλπ. ἠθελημένης ἢ ἀναγκαστικῆς μορφῆς, ἐνφ ἡ ὀργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους εἶναι βασικά κοινωνικαὶ ὀργανώσεις τῆς ζωῆς. Εὐαγγῆ ἰδρύματα, ἐκπαιδευτικὰ τοιαῦτα, ὄμιλοι ἀθλητικοὶ κ.λπ. περιλαμβάνονται ἐπίσης εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν.

Ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις βασικῶς ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀστικὴν καὶ τὴν ἀγροτικὴν τοιαύτην. Ἡ ἀγροτικὴ ὀργάνωσις, ἥτις καὶ ἐν προκειμένῳ μᾶς ἐνδιαφέρει, περιλαμβάνει τὰς δραστηριότητας αἵτινες ἀναπτυσσόμεναι εἰς τὸν χῶρον τῆς ὑπαίθρου ἀποβλέπουσιν πρὸς ἓνα σκοπὸν ἀλληλεπηρεαζόμεναι μεταξὺ τῶν ἐπὶ τῇ βάσει γενικοῦ καὶ ἐπὶ μέρους προγραμματισμοῦ τῶν διαφορῶν ὀργανωμένων ὁμάδων αἵτινες τὴν ἀποτελοῦν καὶ τῶν ὁποίων δραστηριοτήτων ἡ ἀπόδοσις ἀξάνει ἐν τῇ σχέσει τῆς πρὸς τὰς ἄλλας τοιαύτας. Διὸ καὶ ἡ ἀγροτικὴ ὀργάνωσις εἶναι μορφή, ἢ διάρθρωσις, αἱ καθωρισμένοι σχέσεις καὶ οἱ συστηματικοὶ τρόποι τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον συνάδει αὕτη πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀγροτικῆς κοι-

νότητος. Ούτως εξετάζεται εάν αἱ ὀργανώσεις καὶ θεσμοὶ διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς θρησκείας, υγείας, παιδείας, καλλιέργειας, ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀγροτικῆς κοινωνικῆς ὁμάδος. Ἐάν δὲ τοῦτο δὲν συμβαίνει ἀντὶ τῆς δυναμικῆς ὀργανώσεως ἔχομεν παθητικὴν ὀργάνωσιν¹.

Ὁ συντονισμὸς τῶν δραστηριοτήτων τῆς ἀγροτικῆς κοινότητος εἶναι ἡ καρδία τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως δι' ἧς δίδεται ἡ εὐημερία εἰς αὐτήν. Καὶ μόνον διὰ τῆς ὀρθολογικῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως ἐπιτυγχάνεται ἡ ἰσορροπία ἐν τῇ ἀγροτικῇ κοινότητι τῶν ἐν αὐτῇ συγκρουομένων συμφερόντων, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν ἀφορᾷ εἰς δύο μόνον τάξεις κατὰ τὴν μαρξιστικὴν ἀντίληψιν, ἀλλὰ μεταξύ παραγωγῶν καὶ καταναλωτῶν, μικροεμπόρων καὶ μεγαλεμπόρων, καλλιεργητῶν καὶ μεγαλοϊδιοκτητῶν, ἀγροτῶν καὶ τραπεζίτῶν, ἀγροτικῆς κοινότητος καὶ Κράτους.

Σκοπὸς δὲ τῆς γενικῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως πόλεως καὶ ὑπαίθρου εἶναι νὰ περιλάβῃ τὸ σύνολον τῶν δρώντων ἀτόμων καὶ ὁμάδων αὐτῶν εἰς γενικὸν σχέδιον προόδου καὶ εὐημερίας τοῦ Ἔθνους. Διὸ καὶ ἡ ἀγροτικὴ ὀργάνωσις ἀποβλέπει νὰ θέσῃ διστάμενα συμφέροντα ὑπὸ τὸ γενικὸν σχέδιόν της πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν, τὴν εὐημερίαν ὅλων, συνεπικουρουμένη ἀπὸ τὰς παραδόσεις, συναισθήματα, πείραν καὶ ἱστορίαν μιᾶς ἐνιαφίας κουλτούρας.

Εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ ὀργάνωσις αὕτη δὲν ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ της προκύπτει ἀνισορροπία καὶ διασαλεύεται ἡ κοινωνικὴ τάξις. Ὅθεν ἡ εἰς βᾶρος τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐημερίας ἐφαρμοζομένη κοινωνικὴ ὀργάνωσις εἶναι αἰτία ὀπισθοδρομήσεως. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις δὲν εἶναι μόνον ὁ μηχανισμὸς, δι' οὗ ἐπιτυγχάνεται ἡ πρόοδος μιᾶς κοινῆς, ἀλλὰ ὑποκρύπτει καὶ στοιχεῖον ποιοτικὸν ἀντανაკλῶσα τὰς κοινωνικὰς ἀξίας, αἵτινες ἀναδύονται εἰς πᾶσαν ὀργανωμένην κοινωνικὴν ὁμάδα, ἥτοι τὰς ἀξίας τῆς ἐλευθερίας, τῆς δημοκρατίας, τῆς τάξεως, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης.

IV. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ

᾽Ωμιλήσαμεν ἀνωτέρω περὶ τοῦ περιβάλλοντος τῆς ἀγροτικῆς κοινότητος. Τοῦτο ἀφορᾷ εἰς διαφόρους πλευράς, αἵτινες δέον ὅπως τύχουν μελέτης. Αἱ πλευραὶ αὗται εἶναι ὁ πληθυσμὸς (καὶ δὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων μιᾶς δεδομένης περιοχῆς), ἡ πυκνότης του, ἡ τάσις του νὰ αὐξάνῃ ἢ νὰ ἑλαττω-

1. Περὶ τούτων εἰς C. Hayes : Introduction to the Study of Sociology, New York 1949 σελ. 410 καὶ N.L. Sims : Elements of Rural Sociology, New York 1950 καὶ P.H. Landis : Rural Life in process, New York 1940 σελ. 169 καὶ D. Sanderson : Rural Sociology and Rural Social Organization, New York 1946 σελ. 32 καὶ εἰς Max Weber καὶ P. Blau ἐνθ' ἄνωτ.

ται, ἡ κινητικότητα του, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά του, ὁ λαογραφικός του χαρακτήρ, οἱ γενικοὶ ὄροι ζωῆς του. Ἐτέρα πλευρὰ τῆς κοινότητος εἶναι ἡ ἐκ τῆς γεωργίας παραγωγή καὶ αἱ συναφεῖς μετ' αὐτῆς ἀπασχολήσεις, ἡ πρόοδος τῆς, ἡ οικονομικὴ ὀργάνωσις τῆς. Ἐπίσης ἐνταῦθα δεόν ὅπως ἐξετασθῆ ὁ ἐξοπλισμὸς τῆς ἀγροτικῆς ομάδος εἰς ἐργαλεῖα, μηχανήματα ὕλας, λιπάσματα, οἰκίας, μεταφορικὰ μέσα, κλπ., τὸ εἶδος τῶν καλλιεργουμένων εἰδῶν καὶ τρεφομένων ζώων, ὁ πλοῦτος τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπεδάφους, μετὰ τὰς δυνατότητας τὰς ὁποίας παρέχει πρὸς ἐκμετάλλευσιν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑφισταμένου πληθυσμιακοῦ δυναμικοῦ.

Ἐπίσης εἰς τὸ ἀγροτικὸν περιβάλλον δεόν νὰ περιλάβωμεν καὶ τοὺς φυσικοὺς ὄρους τούτου ὅπως τὸ κλίμα, βροχάς, θερμοκρασίαν, ἰσχὺν ἀνέμων. Ἡ ἔλλειψις βροχῶν προκαλεῖ ἐρημώσεις, στέππας, περιβάλλον διὰ νομαδικοὺς λαοὺς καὶ οὐχὶ ἐγκατεστημένους μονίμως. Ἐπίσης καὶ ἡ μεγάλη πτώσις βροχῶν δημιουργεῖ πλημμύρας, χωματοπτώσεις καὶ οὐχὶ εὐοίωνους συνθήκας διὰ τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν, τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ ἐκεῖ ὅπου ὑφίσταται μεγάλη ἰσχὺς τῶν ἀνέμων. Εἰς τὰς εὐκράτους ζώνας οἱ ἄνθρωποι καθίστανται περισσότερον ράθυμοι, εὐέξαπτοι, ὀλιγώτερον προνοητικοὶ καὶ ἀνεύθυνοι ἀλλὰ καὶ ἐπινοητικοί.

Ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι τῶν ζωνῶν τούτων ἔχουν μικροτέρας ἀνάγκας ἐκείνων τῶν ψυχρῶν ζωνῶν οἵτινες εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ἐργασθοῦν περισσότερον διὰ τὴν τροφήν των, τὴν ἐνδυμασίαν των καὶ τὴν κατοικίαν των, ἐνφ' τὸ κλίμα τῆς ζώνης ταύτης τοὺς καθιστᾷ περισσότερον κλεισμένους εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν καὶ τὴν εἰς τὴν οἰκίαν των παραμονήν. Ἐπίσης ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς κλιματολογικὰς ζώνας παρατηρεῖται διστακτικότης εἰς τὴν μετακίνησιν τῶν κατοικῶν τῆς μᾶς ζώνης πρὸς τὴν ἑτέραν¹.

Ἐνίοτε χωρία καὶ πόλεις κτίζονται εἰς τὰς παραλίας εἴτε εἰς τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν, ἄλλοτε εἰς πεδιάδας καὶ εἰς ὄρεινὰς τοποθεσίας, τούτων εὐρισκομένων ἐν σχετικῇ ἀπομονώσει. Καὶ ἡ ὑπαρξὶς χωρίων εἰς ὄρεινὰς τοποθεσίας δὲν εἶναι ἄσχετος μετὰ τὴν παλαιόθεν ζήτησιν καταφυγῶν εἰς δυσβάτους περιοχὰς πρὸς ἀσφάλειαν, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα². Ὅθεν ὀλιγώτεροι ὀργανωμένοι ὀμάδες παρατηροῦνται ἐκεῖ ὅπου ὑφίσταται ἡ ἐκ τῆς φυσικῆς τοποθεσίας ἀπομόνωσις. Γενικῶς παρατηρεῖται ὅτι ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν εὐφορώτερα ἐδάφη ταῦτα κατοικοῦνται ἀπὸ τοὺς πλέον προηγμένους χωρικοὺς, οἵτινες ἔχουν καὶ τὴν καλλιτέραν ὀργάνωσιν³. Ἐνταῦθα

1. D. Sanderson : σελ. 44.

2. Ν. Μουτσόπουλου : Μακεδονικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς οἰκίας, Θεσ/νικὴ 1971 σελ. 6.

3. J. St. Lewinski : Origin of the Property and the foundation of the Village Community, London 1913 σελ. 64 - J. Brunkes : Human Geography ἀγγλ. μετ. Chicago, 1920.

προκύπτει ή εξέτασις του προβλήματος, εάν οί καλύτεροι χωρικοί επέλεξαν τά καλλίτερα έδάφη ή εάν τά καλλίτερα έδάφη διεμόρφωσαν καλύτερους χωρικούς. Το ότι υπάρχουν περιπτώσεις καθ' ός λίαν γόνιμα έδάφη κατέχονται από πτωχούς χωρικούς μέ καθυστερημένες ιδέας, όργανωσιν, σχέσεις κλπ. και ότι έδάφη πτωχά εις απόδοσιν παρουσιάζουν την αντίθετον κατάστασιν των χωρικών των, αποδεικνύει ότι βασικός πάντως είναι ό άνθρωπινος παράγων εκ της προοδευτικότητας, φιλοπονίας, ως και των πνευματικών και όργανωτικών χαρισμάτων του όποιου έξαρτάται ή όρθολογική εκμετάλλευσις του έδάφους.

Ίνα κατανοήσωμεν την άγροτικήν κοινότητα δέον όπως άναφερθώμεν εις την διάρθρωσιν της ήτις άφορᾷ εις την συνεργασίαν των μελών της¹.

Τήν μορφήν της συνεργασίας ταύτης διακρίνομεν εις: α) κοινωνικούς θεσμούς β) εις κοινωνικά στρώματα.

α) Ως κοινωνικών θεσμών θά θεωρήσωμεν τον μηχανισμόν της συλλογικής συμπεριφορᾶς, ό όποιος συνιστᾷ έν είδος όργανώσεως, όρισμένων στάσεων και συμπεριφορών των ατόμων εις την ιδιαίτεραν ομάδα ή την έθνικήν κοινωνίαν, εις την όποιάν ανήκουν. Είναι έν είδος έλέγχου και τάξεως όρισμένων ούσιαστικών ανθρώπινων σχέσεων προς πραγματοποίησιν συμπληρωματικών τοιούτων. Και ή δυσχέρεια καθορισμού του θεσμού όφείλεται εις τό ότι ούτος χρησιμοποιείται υπό τρεις έννοιαι: α) ως θεσμός κοιλτούρας λ.χ. γάμου, βαπτίσεως, εκπαιδεύσεως, β) ως θεσμός κοινωνικώς παραδεδεγμένης συνεργασίας, λ.χ. εκκλησίας, σχολείου, νοσοκομείου, γ) ως θεσμός άφορών εις σύστημα, λ.χ. καπιταλισμός, κομμουνισμός. Υπό τούς θεσμούς τούτους άναπτύσσεται ή άγροτική κοινότης ήτις τελεί υπό αυτούς και τούς διαμορφώνει συνεχώς προς τό καλλίτερον. Η έπίδρασις των ατόμων επί των θεσμών γίνεται διά της προσωπικότητας των ενεργούντων δι' αυτών και ανηκόντων εις την λειτουργίαν των λ.χ. κληρικοί, καθηγηταί κλπ. είτε διά των καθοδηγούντων την ανθρώπινην κοινωνίαν ως ήγέται αυτής προς έπίτευξιν τελειότερων και συνθετωτέρων θεσμών.

Οί θεσμοί άφορούν και εις τά κοινωνικά στρώματα. Τοότο δέ είναι σύνολον ατόμων άτινα άνευ έπισήμου όργανώσεώς των, ως εκ της θέσεώς των εις τό έργον της παραγωγής του κοινωνικού εισοδήματος έχουν κοινά συμφέροντα και άκολουθοϋν ανεξάρτητον πολιτικήν προς ίκανοποίησιν

L.C. Huntington-F.A. Carison: The Geographic Basis of Society, New York 1935. - J. M. Gillette: Rural Sociology, New York 1940.

Γ. D. Sanderson: σελ. 209. Περὶ θεσμών και εις E.E. Hughes: Institution εις «An Outline of the Principles of Sociology» (έκδ. R.E. Pary) New York σελ. 287. Γενικώς περι διαρθρώσεων εις την μνημονευθείσαν άνωτέρω μελέτην μου. «Έννοια και σημασία των οικονομικών συστημάτων και διαρθρώσεων».

των, ἔναντι τῶν συμφερόντων τῶν ἄλλων κοινωνικῶν στρωμάτων μετὰ τῶν ὁποίων συγκρούονται ἀλλὰ καὶ συνεργάζονται χάριν τῆς γενικωτέρας ὁμάδος τοῦ Ἔθνους. Ἡ θέσις ἐκάστου εἰς τὸ κοινωνικὸν στρώμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει μεταβάλλεται ἔναντι τοῦ στρώματος τούτου μὲ τὴν μεταπήδησιν εἰς ἕτερον κοινωνικὸν στρώμα¹. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ αὐτὸ κοινωνικὸν στρώμα ἔχουν τὴν συνείδησιν τοῦ στρώματος τούτου², ὥστε νὰ συνέρχονται εἰς τοὺς αὐτοὺς χώρους θρησκευτικῆς λειτουργίας, ψυχαγωγίας κλπ., νὰ ἐνδύονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, νὰ συμπεριφέρονται καὶ νὰ ζοῦν ὁμοιομόρφως. Φυσικὰ ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μίμησιν καὶ γενικώτερον εἰς τὰς ἐν τῇ κοινωνίᾳ δημιουργουμένας ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις καὶ ἐρεθισμούς. Εἰς τὴν δημοκρατικὴν κοινωνίαν μας αἱ διακρίσεις αὐταὶ τείνουν νὰ ἐξαφανισθοῦν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀστικά κέντρα.

Υ. ΓΕΝΙΚΟΙ ΔΙΑΦΟΡΙΣΜΟΙ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

Ἡ ἀγροτικὴ κοινότης ὅμως παρουσιάζει διαφορὰς ἀπὸ ἐκείνας τῶν ἀστικῶν κέντρων, διότι ὁ διαφορισμὸς τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων τῆς εἶναι ἔτι μικρότερος, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ μεταξὺ τούτων ἀντίθεσις συμφερόντων ἔναντι ἐκείνων τῶν ἀστικῶν κέντρων.

Ὁ διαφορισμὸς καὶ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς αὐτὰ ταῦτα ἀλλὰ καὶ μεταξὺ πόλεως καὶ υπαίθρου κυρίως δι' ὅσον ἀφορᾷ τὴν διανομὴν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος.

Ἐάν προχωρήσωμεν περισσότερον, εἰς τοὺς ἐν τῇ κοινωνίᾳ μεταξὺ τῶν ἀτόμων διαφορισμούς, θὰ ἴδωμεν ὅτι ὑφίστανται τοιοῦτοι ἐκ διαφόρων φυσιολογικῶν λόγων (λ.χ. εἰς ἔξυπνος καὶ εἰς διανοητικῶς καθυστερημένος) ἢ μεταξὺ τῶν δύο φύλων, ἐνθα ὑφίσταται διάφορος ἡ ἀντιμετώπισις τῶν προβλημάτων τοῦ οἴκου καὶ τῆς ζωῆς ἀπὸ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα ἢ ὁ ἀνταγωνισμὸς θέσεως μεταξὺ νέων καὶ ἡλικιωμένων κλπ.

Εἰς τὴν ἀγροτικὴν κοινότητα ὡς ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐργασίας ὁ πνευματικὸς διαφορισμὸς δὲν ἐμφανίζεται μὲ τὸ μέγεθος καὶ τὴν σπουδαιότητα τοῦ τῆς πόλεως. Ἐπίσης ὑφίσταται, ὅπως δὴποτε, διαφορισμὸς μεγαλύτερος εἰς τὴν υπαίθρον ἀπὸ ὅσον εἰς τὴν πόλιν μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ ὀλιγώτερον ὅξυς μεταξὺ νέων καὶ ἡλικιωμένων. Ἐπίσης διὰ τινὰς κοινωνίας ὡς ἡ Ἀμερικανικὴ ὑφίσταται καὶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀνθρώπων διαφορετικῶν φυλῶν ἢ καὶ θρησκευτικῶν ὁμάδων διαφορετικοῦ δόγματος κλπ.

1. P. Sorokin: Social and cultural mobility, London 1959.

2. Ἐνταῦθα ἀναφερόμεθα καὶ ἐπέκτασιν εἰς τὴν περὶ συνειδήσεως τοῦ εἶδους (Consciousness of kind) θεωρίαν τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος τοῦ Giddings (The Principles of Sociology, 1896).

Οἱ διαφορισμοὶ οὗτοι ὁμως διαφέρουν ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἐξεθέσαμεν καὶ ὁ ὁποῖος ἀφορᾷ εἰς τὸ κοινωνικὸν στρώμα. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς παράγοντας οἵτινες προκαλοῦν τὴν στρωματικὴν ἀγροτικὴν διάκρισιν εἶναι οὗτοι οἱ ἑξῆς:

α) Οἰκονομικοί. Εἰς τοὺς παράγοντας τούτους δέον ὅπως περιλαμβάνωμεν τὰς μεγάλας καὶ μικρὰς ἀγροτικὰς μονάδας, τὰς ἐκμηχανισμένας παραγωγικὰς μονάδας καὶ τὰς μὴ τοιαύτας, ὡς καὶ τὰς περιοχὰς τῶν ὁποίων αἱ ἰδιοκτησίαι εἶναι φυσικῶς περισσότερον ἀποδοτικαὶ ἀπὸ ἐκείνας αἵτινες εἶναι ὀλιγώτερον γόνιμοι. Οὕτω προκύπτει ὁ διαφορισμὸς μεταξὺ ἰδιοκτησιῶν καὶ προϊόντος, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ κτηματιῶν καὶ ἀκτημόνων. Διὸ καὶ ἡ μελέτη οὐχὶ μόνον κατὰ σύνολον μιᾶς χώρας ἀλλὰ καὶ κατὰ περιοχὴν ταύτης καθίσταται ἀπαραίτητος πρὸς ἀποκόμισιν τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα θὰ διαφωτίσουν ἐπὶ τοῦ τρόπου ἐλαττώσεως τοῦ κόστους ἐξαρτήσεως μεταξὺ τῶν ἀγροτικῶν στρωμάτων.

β) Ἡ συμμετοχὴ εἰς ὀργανώσεις καὶ συνεταιρισμοὺς. Ὑπάρχουν περιοχαὶ αἵτινες ἔχουν ἀναπτύξει τὴν ὀργάνωσίν των χάριν ὀρισμένων σκοπῶν: ψυχαγωγίας, προνοίας, ἐκπολιτισμοῦ, παραγωγῆς, καταναλώσεως κ.λ.π., ἀλλὰ δὲ δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν ὀργάνωσιν. Οὕτω παρατηρεῖται διαφορισμὸς ὡς πρὸς τὸ ἐπίπεδον τῆς ζωῆς μεταξὺ τῶν ἀγροτῶν τῶν προηγμένων καὶ τῶν καθυστερημένων περιοχῶν. Ὅθεν ἡ κουλτούρα καὶ ὁ πολιτισμὸς διαφορίζει τὴν ὑπαίθρον, καθ' ὃν τρόπον αὕτη διαφορίζεται ἀπὸ τὴν πόλιν. Διὸ καὶ ἐπιβάλλεται ἡ ἐνιαία διαμόρφωσις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς εἰς μίαν χώραν καὶ ἡ προσπάθεια αὕτη δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν ἐκβιομηχάνισιν τῆς ὑπαίθρου, ἥτις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν διαφορισμὸν τῶν περιοχῶν θὰ παρουσιάσῃ ὅπωςδῆποτε περισσότερον ὁμοιομορφίαν, οὐχὶ μόνον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ τρόπου παραγωγῆς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς διανομῆς τοῦ προϊόντος.

γ) Ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ἠθικὴ στάθμη. Εἰς τὴν ἀγροτικὴν κοινότητα ἡς τὰ μέλη εἶναι γνωστά, διότι αὕτη εἶναι μικρά, μεγάλην σημασίαν ἔχει ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ἠθικὴ στάθμη τῶν ἀτόμων ἀπολαμβανόντων ἰδιαιτέρας ἐκτιμῆσεως καὶ κατεχόντων σημαίνουσας θέσιν εἰς αὐτήν¹. Ἡ δὲ στρωματικὴ διάρθρωσις μιᾶς ἀγροτικῆς κοινότητος ἔχει μεγίστην σημασίαν διότι ἀντανακλᾷ τὴν ἰσορροπίαν τῆς, τὰς ἐν αὐτῇ ἀντιδράσεις, τὴν δημοκρατικότητά τῆς καὶ τὴν εὐρωστίαν τῆς.

VI. ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Πλὴν τῆς στρωματικῆς διατάξεως τῆς ἀγροτικῆς κοινότητος βασικὴν

1. E.H. Bell: Social Stratification in a Small Community εἰς «Scientific Monthly» vol. 38 σελ. 157-164, 1914.—T.L. Smith: The Sociology of Rural Life, New York 1940, —P. Sorokin: ἐνθ' ἀνωτέρω.

σημασίαν δι' αὐτὴν ἔχει τὸ κύτταρόν της, ἡ ἀγροτική οἰκογένεια ἢ τὸ ἀγροτικό νοικοκυριό, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἀποδώσωμεν ἔτι ἐντονώτερον τὸν τόνον τῆς ἐν αὐτῇ οἰκονομίας.

Ἡ αἵματοςυγγένεια εἶναι κατ' ἀρχὴν ἢ βιολογικὴ ἔνωσις τῶν ἀτόμων, ἅτινα ἀπαρτίζουσι μίαν οἰκογένειαν, ἣτις ἀποτελεῖται ἐκ τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων. Φυσικὰ δύνανται νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν οἰκογένειαν ἐκτὸς αὐτῶν καὶ ἄλλα πρόσωπα. Διὸ καὶ θὰ θεωρήσωμεν ὡς οἰκογένειαν τὰ ἄτομα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα συνδέονται μεταξύ των ἐξ αἵματος καὶ διαβιοῦν ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην. Βεβαίως ὑφίστανται καὶ τὰ υἰοθετηθέντα τέκνα ὡς καὶ ἄλλα πρόσωπα (παραγιοί, ψυχοπαῖδια), ἀλλὰ ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος. Εἰς τινα μέρη, Ἰνδιάν, Κίνας κ.ἄ. ἡ οἰκογένεια περιλαμβάνει δύο καὶ τρεῖς γενεάς αὐτῆς, τοῦτο ὅμως εἶναι σπάνιον διὰ τὴν οἰκογένειαν τῶν ἄλλων χωρῶν καὶ τὴν ἰδικὴν μας.

Ἡ οἰκογένεια διαφέρει τῶν ἄλλων ομάδων, διότι προέρχεται ἐκ τῆς συζεύξεως ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς καὶ τῆς ἐκ ταύτης γεννήσεως τῶν λοιπῶν μελῶν της πρὸς ἃ οἱ γονεῖς ἐξασκοῦν τὴν ἐξουσίαν των καὶ τὴν φροντίδα των μέχρι ἐνηλικιώσεώς των καὶ ἰκανότητός των νὰ ἀντιμετωπίσουν μόνα τὴν ζώην. Ἰδιαίτερος ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων ἔχει μεγίστην σημασίαν διότι ἐξ αὐτῆς διαμορφοῦνται τὰ μέλλοντα ἐνεργὰ μέλη τῆς κοινωνίας¹.

Ἡ γέτης τῆς οἰκογενείας εἶναι ὁ πατὴρ ὁ ὁποῖος ἔχει καὶ τὸ πρόγραμμα δαπανῶν ἐπὶ τῇ βίᾳ τῶν ἐσόδων της, διέπεται δὲ ἀπὸ «μικροπροβλέψεις» ὅσον ἀφορᾷ διὰ τὰ μελλοντικὰ σχέδια εὐημερίας της, τὴν φροντίδα διὰ τὴν υἰεῖαν της κλπ.

Ἡ σημασία τῆς οἰκογενείας εἶναι μεγίστη διὰ τὴν κοινωνίαν, τὰ μέλη τῆς ὁποίας συνιστοῦν τὴν πλέον συνεκτικὴν ομάδα. Διὸ καὶ ἡ κοινωνία ὡς ἐλέχθη, δέον ὅπως ἐξετάζεται ἀπὸ τοῦ πρίσματος τῆς οἰκογενείας μᾶλλον παρά ἀπὸ τὰ συμβιοῦντα ἄτομα. Οὕτω καὶ ὁ οἰκονομολόγος δέον ὅπως ἐξετάζη κυρίως τὸ οἰκογενειακὸν εἰσόδημα².

Ἡ ἀγροτικὴ οἰκογένεια παρουσιάζει δυσχέρεια διαλύσεώς της ἐκ διαζυγίου καὶ τοῦτο ἔνεκα τοῦ κλειστοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντός της, τοῦ ἀγροτικοῦ κλήρου, ὁ ὁποῖος οἰκονομικῶς συνδέει τὰ ἄτομα εἰς κοινὴν προσπάθειαν ἐπιβιώσεως, εὐχερῆ κοινωνικὸν ἔλεγχον ἐπ' αὐτῆς καὶ τῶν ἀτόμων της, ἠθικοὺς δεσμούς, οἵτινες ἀναπτύσσονται ὑπὸ τὴν συνεχεῆ ἐπαφὴν τῶν μελῶν της κατὰ τὴν ἐργασίαν των, τὴν ψυχαγωγίαν των καὶ διαμονὴν των ὡς καὶ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἀπόλαυσιν χαρᾶς ἐκ γεννήσεως, βαπτίσεως, γάμου,

1. A. Inkeles: ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 15.

2. Ὁ Ezra Vogel παρατηρεῖ ὅτι ἡ σχέσις μετὰ τὴν οἰκογένειαν καὶ Κράτους ἀπὸ πολιτικῆς πλευρᾶς δὲν εἶναι τόσης σημασίας ὅσας εἶναι ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν Οἰκονομίαν (E.F. Vogel: The family and kinship εἰς «Knowledge and Society» σελ. 155).

ἀλλὰ καὶ λύπης ἐξ ἀσθενείας, ἀναπηρίας καὶ θανάτου. Ἐάν συνεπῶς ἡ οἰκογένεια εἶναι ἢ πλέον συνεκτικὴ ὁμάς τῆς κοινωνίας ἔνεκα τῆς φυσικῆς καὶ οἰκονομικῆς αὐτῆς ὁμοιογενείας καὶ λοιπῶν δεσμῶν τῆς ἐξ ἀφοσιώσεως κλπ. ἡ ἀγροτικὴ οἰκογένεια εἶναι καὶ ἡ συνεκτικωτέρα.

Ἡ ἀγροτικὴ οἰκογένεια ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη οἰκογένεια, διακρίνεται διὰ τὰς κοινὰς προσπάθειάς τῶν μελῶν τῆς πρὸς παραγωγήν τῆς, κοινωνικῶς καὶ οἰκονομικῶς, διὸ καὶ ἀποδύεται εἰς προσπάθειαν ἠθικῆς ἀνατάσεως, ἐκπαιδεύσεως, ἐργασίας καὶ οἰκονομικῶν συνδυασμῶν.

Εἰς ἓνα κράτος εὐημερίας πρωταρχικὴν σημασίαν ἔχει τὸ ἀγροτικὸν στοιχεῖον καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ μελέτη τῶν τρόπων καὶ μεθόδων αὐξήσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ ἀγροτικοῦ εισοδήματος. Ἡ αὐξήσις αὕτη τοῦ εισοδήματος οὐχὶ μόνον ἀποτελεῖ σκοπὸν ἐνὸς συγχρονισμένου κράτους εὐημερίας ἀλλὰ καὶ λόγον ἀναπτύξεως τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ἐφ' ὅσον τὸ ἀγροτικὸν εισόδημα καταναλίσκει ἀγαθὰ καὶ ὑπηρεσίας τῶν ἀστικῶν κέντρων. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς αὐτῆς ἡ Χώρα μας ἀναλόγως τῆς χορηγηθείσης εἰς αὐτὴν βοήθειας καὶ τῶν καταβληθεισῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀγροτικοῦ μόχθου δὲν ἐσημείωσε τὴν πρέπουσαν πρόοδον. Αἱ ἐν τῇ γεωργίᾳ μας ὑφιστάμεναι ἀντινομίαι παρέμειναν βασικῶς ὡς καὶ πρότερον καὶ ἡ ψαλὶς τοῦ ἀγροτικοῦ εισοδήματος ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνο τῆς πόλεως παρουσιάζει ἀνοιγμὰ μὴ προσιδιάζον εἰς κράτος εὐημερίας καὶ δικαιοσύνης.

VII. ΕΣΩΓΕΝΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΓΕΝΗΣ ΕΛΕΓΧΟΣ

Τὰ ἄτομα μιᾶς κοινότητος εὐρίσκονται ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν τῆς ὁ ὁποῖος εἶναι ἐσωγενὴς καὶ ἐξωγενής.

Ὡς κοινωνικὸν ἐσωγενὴ ἔλεγχον θὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐκ τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀτόμων τῆς κοινότητος ἐξ ἠθῶν, ἐθίμων, θρησκείας, μιμήσεως, ὁμαδικοῦ συναισθήματος, ἀλληλεγγύης καὶ παραδοσιακῶν ἀρχῶν¹. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐξωγενὴ ἔλεγχον θὰ περιλάβομεν εἰς αὐτὸν τὸν ἔλεγχον ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος προέρχεται ἐξ ἐρεθισμῶν ἐπὶ τῆς κοινότητος, ὡς ὁ τύπος, ἡ διαφήμισις, τὰ θεάματα, ὡς καὶ τὸν ἐκ κρατικῆς ἢ ἄλλης τινὸς διοικητικῆς ἢ δικαστικῆς ἐξουσίας ἐξασκούμενον ἔλεγχον.

Ὅτῳ τόσον αἱ λειτουργίαι τῆς διοικήσεως² ὅσον καὶ οἱ κοινωνικοὶ, πνευματικοὶ καὶ ἠθικοὶ θεσμοὶ ἐξασκοῦν τὸν κοινωνικὸν ἔλεγχον εἰς ὃν ὑπόκεινται τὰ συμβιοῦντα ἐν τῇ κοινότητι ἄτομα ἀλληλεπιδρῶντα καὶ ἀλληλοεπηρεαζόμενα εἰς τὰς μεταξύ τῶν σχέσεις ἀνεξαρτητῶς ἐάν καὶ ἡ μεταβολὴ

1. Εἰς ΗΠΑ ὁ Ch. Elwood (1873) ἐτόνισεν ἰδιαίτερως τὴν σημασίαν τῆς παραδόσεως εἰς τὴν κοινωνικὴν συμπεριφορὰν (Π. Σταματιάδην, σελ. 71).

2. W.J. Shepard: Government. History and Theory εἰς «Encyclopaedia of Social Sciences», τόμ. VII.

τῶν συνηθειῶν τῶν ἀτόμων ἐκδηλουμένων ὡς ἐνστίκτων διαμορφούνου καὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς θεσμοὺς.

Τὸ χωρίον εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν διττὴν αὐτὴν μορφήν τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου δεχόμενον καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀστικῶν κέντρων, ἅτινα ἐξασκοῦν τὸν ἐλεγχόν των περισσότερον ἐπὶ τῆς ὑπαίθρου ἀπὸ ὅσον αὐτὴ ἐπ' αὐτῶν¹. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ μίαν ἀνεπτυγμένην χώραν ἥτις ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ὑποαναπτύκτου. Ἔτι καὶ χωρίον μὲ χωρίον εὐρίσκονται ὑπὸ τὸν ἐλεγχον τοῦ πλέον προηγμένου ἐπὶ τοῦ ὀλιγώτερον τοιοῦτου. Προσπάθεια μιᾶς κυβερνήσεως εἶναι ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς αὐτῆς νὰ ὀφίσταται εἰς ὄλην τὴν ἐπικράτειαν ἰσοδύναμος κοινωνικός ἐλεγχος.

Ἡ ἔλλειψις ἐπίσης ἐν τῇ ὑπαίθρῳ τῶν μέσων ζωῆς τῆς πόλεως, ψυχαγωγίας, θεαμάτων, ἐπιμορφωτικῶν κέντρων κλπ. διαφορίζει ὑπαίθρον καὶ πόλιν. Βεβαίως τὸ συγκοινωνιακὸν δίκτυον, τὰ μέσα ἐπικοινωνίας, τὸ ραδιόφωνον, ἡ τηλεόρασις, ἐγεφυροποίησαν καὶ ἡμβλυναν τὸν διαφορισμὸν αὐτόν, παρὰ ταῦτα ὅμως ἐξακολουθεῖ καὶ ὑπάρχει, ἰδίως εἰς τὴν χώραν μας ἡ διαφορὰ αὕτη, κατὰ τόπους δὲ εἶναι τόσον μεγάλη ὥσάν νὰ πρόκειται ἐνίοτε περὶ κατοικῶν διαφορετικῶν χωρῶν. Γενικῶς πρέπει τὸ κράτος νὰ «ἐξαγορτίζη» τὴν πόλιν καὶ νὰ «ἀστικοποιῇ» τὴν ὑπαίθρον, διότι οὕτω μόνον θὰ μορφοποιῇ τὴν ἐπικράτειάν του ἰσοδυνάμως καὶ ἐπωφελῶς. Διάφορα προάστια παρουσιάζουν αὐτὴν τὴν ὠραίαν καὶ ἐπωφελῆ διὰ τὸν ἄνθρωπον εἰκόνα τῆς ἰδανικῆς ζωῆς.

Τὸ χωρίον εἶναι ὀργανωμένον ὑπὸ νομικὸν πρόσωπον μὲ μηχανισμόν ἀσφαλείας, ἠλεκτρισμοῦ, ἀρδεύσεως, πυροσβέσεως κλπ. Διὸ καὶ καταβάλλει διὰ τὴν παροχὴν τῶν ὑπηρεσιῶν τούτων φόρους πρὸς τὸ κράτος (ἀμέσους καὶ ἐμμέσους) ὀφισταμένης οὕτω σχέσεως κόστους ἐξαρτήσεως χωρικῶν καὶ κράτους. Καὶ ὅσον μεγαλύτερα εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους τιθεμένη φορολογία, ἐν σχέσει πρὸς τὰς παρεχομένας πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς ὑπαίθρου ὑπηρεσίας, τόσον μεγαλύτερον εἶναι καὶ τὸ κόστος ἐξαρτήσεώς των. Προσπάθεια ἐνὸς κράτους δικαίου καὶ εὐημερίας εἶναι νὰ ἐξαλειφθῇ τὸ κόστος ἐξαρτήσεως ὥστε πάντες οἱ πολῖται νὰ αἰσθάνωνται ὅτι δὲν τελοῦν ὑπ' αὐτό.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸ Κράτος ὀφείλει οὐχὶ μόνον νὰ διανοίγῃ ὁδοὺς, νὰ κτίζῃ γεφύρας, νὰ ἐκτελῇ ἀρδευτικά καὶ ἀποξηραντικά ἔργα κλπ. ἀλλὰ νὰ μεταβάλλῃ καὶ τὴν ζωὴν τῆς ὑπαίθρου διὰ τῆς δημιουργίας ἐκσυγχρονισμένων ἀγροτοπόλεων καὶ τῆς προσφορᾶς ψυχαγωγίας, τέχνης καὶ μορφώσεως, ἅτινα ἀνευρίσκονται μόνον εἰς τὰς πόλεις.

Βασικὸν μέτρον ἀναπτύξεως τῆς ὑπαίθρου καὶ τῆς ἐπαρχίας εἶναι ἡ

9. P.H. Landis: Rural life in process, New York 1940.

έξασφάλισης τῆς ὑγείας τῶν ἐν αὐτῇ κατοικούντων¹. Οὕτως ἀπαραίτητος εἶναι οὐχὶ μόνον ἡ ὑπάρξις τῶν διαφόρων τοπικῶν ἰατρειῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ στενωτέρως περιφέρειας ἴδρυσις νοσοκομειῶν, ἰδίως δι' ἐκεῖνα τὰ μέρη ὅπου δὲν εἶναι εὐχερῆς ἡ μετάβασις εἰς αὐτὰ λ.χ. προκειμένου περὶ νήσων, ὁπότε θὰ πρέπει διὰ περιπτώσεις ἐπείγουσας ἀνάγκης νὰ ὑπάρχη σταθμὸς παροχῆς βοήθειάς διὰ τὴν δι' ἑλικοπτέρου μεταφορὰν τοῦ ἀσθενοῦντος.

Ἐπίσης τὸ Κράτος διὰ τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς του δεόν νὰ προβαίνει εἰς μέτρα ἀποθαρρύνοντα καὶ ἀποκλείοντα τὸν παρασιτικὸν ἐνδιάμεσον καὶ ἐνισχύοντα τὴν συνεταιριστικὴν ὀργάνωσιν. Προσέτι δὲ δι' ὠρισμένα προϊόντα νὰ ἀναλαμβάνη τὴν μονοπώλησιν τῶν.

Μεγίστην σημασίαν ἔχουν καὶ αἱ οἰκονομικαὶ πληροφορίαι, αἷτινες εἶναι συνήθως ἄγνωστοι ἢ ἐλλιπεῖς διὰ τοὺς ἀγρότας ὡς ἐπίσης καὶ ὁ ἀγροτικὸς τύπος. Γενικῶς δὲ ἡ μεταμόρφωσις τοῦ χωρίου εἶναι ἐπιβεβλημένη διὰ τῆς τονώσεως τῶν τομέων ἐκείνων οἵτινες θὰ τὸ ἐκπολιτίσουν προσφέροντες κοινωνικὰ κέντρα πέραν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Σχολείου.

VIII. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Ὅθεν ἡ Ἀγροτικὴ Κοινωνιολογία δεόν ὅπως ἐξεύρη τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος, ἣτις καλεῖται ἀγροτικὴ κοινότης καὶ νὰ μελετήσῃ τὸν τρόπον ζωῆς τῆς καὶ προαγωγῆς τῆς. Ἐνταῦθα δεόν ὅπως ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οὐχὶ τὰ ἰδιαιτέρα συμφέροντα ἀτόμων τινῶν ἢ καὶ ὁμάδων ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς κοινότητος, χάριν τοῦ καλλιτέρου μέλλοντός τῆς. Ἰδιαιτέρως ἡ ὀργάνωσις τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς δεόν νὰ ἀποτελῇ κύριον μέλημα τῆς κυβερνήσεως μιᾶς χώρας, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ μεταξὺ τῶν ἀγροτικῶν περιφερειῶν διαφορισμοῦ καὶ τούτων μετὰς ἀστικὰς τοιαύτας. Εἴτε τὸ θέλομεν εἴτε ὄχι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος θὰ πρέπη νὰ κατευθύνεται ἀπὸ τὴν θεμελιώδη αὐτὴν ἀρχὴν, ἣτις ἔχει ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς ἀπροσκόπου οἰκονομικῆς λειτουργίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας.

Τὸ περίεργον τῶν σημερινῶν κοινωνικῶν κινήματων καὶ ἐξεγέρσεων εἶναι ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὴν ὑπαίθρον ἀντὶ νὰ ξεπηδοῦν ἀπὸ τὰ ἀστικά κέντρα, ὅπου λιμνάζουν αἱ ἀντινομίαι τῆς κοινωνίας καὶ ἐμφανίζεται ὁ ὀργανωμένος ἀγὼν τῶν ἀντιτιθεμένων συμφερόντων, ὡς καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀντίθεσις ἐξ αἰτίας τοῦ διαφορισμοῦ τῶν εἰσοδημάτων.

Ἐπίσης μετὰ τὸν ὑφιστάμενον διαφορισμὸν μεταξὺ πόλεως καὶ ὑπαίθρου συνειδητοποιεῖται ἡ ἰδέα ὅτι ἡ πρώτη εἶναι ἐκμεταλλεύτρια τῆς δευτέρας,

1. G. Wilson: The Social Economics of Agriculture, New York 1932.

μὲ τὴν μετάρθεσιν δὲ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης εἰς τὸν διεθνή χῶρον μεταξὺ πλουσίων βιομηχανικῶν χωρῶν καὶ πτωχῶν ἀγροτικῶν χωρῶν, εὕρισκόμεθα ἐνώπιον ἐνὸς προβλήματος τεραστίων διαστάσεων, τὸ ὅποιον τώρα μᾶς ξυπνᾷ ἀπὸ τὸν προηγούμενον λήθαργόν μας. Μὲ τὴν ὀργάνωσιν ὅμως τῆς ἀγροτικῆς κοινότητος καὶ τὴν ἀνάπτυξίν της, ὥστε αὐτὴ νὰ «ἀστικοποιηθῆ» βελτιώνομεν συγχρόνως καὶ τὴν θεσμικὴν καὶ οἰκονομικὴν διαρθρωτικὴν κατασκευὴν τοῦ συνόλου τῆς οἰκονομίας. Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ σκοπεύσωμεν κατὰ πρῶτον εἰς τοὺς στόχους ἐκείνους οἵτινες ἀφοροῦν βασικῶς εἰς τὸ σύνολον τῆς ἀγροτικῆς κοινότητος, εἰς τὴν συλλογικὴν δρᾶσιν τῶν ἐν αὐτῇ δρώντων ἀτόμων καὶ τὴν ὀργάνωσίν των εἰς θεσμοὺς κοινῶν συμφέροντος. Οὕτω πρέπει νὰ «κοινωνικοποιηθοῦν» τὰ ἄτομα ἵνα σκέπτονται πέραν τοῦ ἰδίου αὐτῶν συμφέροντος συνειδητοποιοῦντα ὅτι τὸ γενικῶς καλὸν περιλαμβάνει καὶ τὸ ἀτομικῶς καλόν. Ὄταν ἀποφευχθῆ ὁ κίνδυνος τῆς διασπάσεως τῶν σκοπῶν τῆς ομάδος ἐξ αἰτίας τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων, τότε μόνον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐθέσαμεν τὰ θεμέλια τῆς ἀγροτικῆς ὀργανώσεως. Πρὸς τοῦτο ἄλλωστε ἀπαιτεῖται ἡ προστασία τῆς ἀγροτικῆς κοινότητος ἐκ τῶν ἀντικοινωνικῶν καὶ διαλυτικῶν στοιχείων ὡς ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς κακῆς διοικήσεως, ἥτις δύναται νὰ ἐνισχύσῃ τὰς ἀρνητικὰς ἔναντι τῆς προόδου τῆς δυνάμεις¹.

1. D. Sanderson: *Leadership of rural life*, New York (Association press) 1940.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Ι. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΚΑΙ Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἡ καταγωγή τῆς βιομηχανίας ἀνάγεται εἰς τὴν μεταξὺ 1540-1640 περιόδου τῆς πρώτης βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως, μολονότι θὰ ἦτο ὑπερβολικὸν νὰ ὠμιλοῦσαμεν περὶ «ἐπαναστάσεως» δι' ἐποχὴν καθ' ἣν μόνον μικροεφευρέσεις καὶ ἐφαρμογαὶ νέων τινῶν μεθόδων εἰσήχθησαν εἰς τὴν παραγωγὴν, ἥτις ἐχρησιμοποιοῦν ἐλαχίστας μικρομηχανάς. Ἐπὶ πλεόν παρὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν μεγάλων κοιτασμάτων ἀνθρακος τὸ ξύλον κατὰ τὴν περίουδου ταύτην ἐξηκολούθει νὰ ἀποτελεῖ τὴν βασικὴν θερμικὴν ἔλιν¹.

Ὅθεν ἡ Βιομηχανικὴ Ἐπανάστασις, ὡς τοιαύτη, θὰ πρέπῃ νὰ τοποθετηθῆ βασικῶς κατὰ τὴν μεταξὺ 1760—1830 περίουδου², ὅτε αἱ νέαι μηχαναὶ ἐνισχύουσι τὴν κατὰ μάζας παραγωγὴν καὶ ἡ ἀγορὰ ἐκφεύγει τῶν ἐθνικῶν ὀρίων καὶ γίνεται παγκόσμιος καὶ διαμορφούται ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία. Θὰ ἦτο δὲ μέγα λάθος νὰ συνταγίσωμεν τὸν νεώτερον καπιταλισμὸν μὲ τὴν βιομηχανίαν³, ἐφ' ὅσον οὗτος ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὑπὸ τὴν ἐμπορικὴν μορφήν του μετὰ τὴν ἀναβίωσιν τῆς Οἰκονομίας (11ος—15ος αἰῶν) καὶ δὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνος. Ἐκτοτε ὁ ἐμπορικὸς καπιταλισμὸς συνεχῶς ἀναπτύσσεται πρὸς τὸν βιομηχανικὸν καπιταλισμὸν ἐμφανισθέντος κατὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος.

Ἡ Βιομηχανικὴ Ἐπανάστασις δὲν ἔγινε συγχρόνως εἰς ὅλας τὰς χώρας, οὔτε καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν εἰς αὐτάς διὰ Λόγους γεωλογικοὺς, γεωγραφικοὺς, ἱστορικοὺς, κ.ἄ.

Ἐπιπλέον, ὁ ἠλεκτρισμὸς καὶ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια ἀποτελοῦν ὀρόσημον

1. 2. Περὶ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας Βιομηχανικῆς Ἐπαναστάσεως εἰς Λ.Θ. Χουμανίδη: Μαθήματα Ἱστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου, Ἀθήναι, 1973, Τεύχος Γ. Βλ. καὶ τὴν βιβλιογραφίαν. Ἐπίσης: Ἡ συμβολὴ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Παγκόσμιον Οἰκονομίαν, εἰς «Σπουδαί» Πειραιεύς 1973.

3. Ἀναμφισβητήτως ὁμοίως ὁ καπιταλισμὸς ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀτομισμὸν καὶ τὴν ἰδιωτικὴν ἐπιχείρησιν ἢ γενικότερον τὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τῶν μέσων παραγωγῆς. Ὁ F. Perroux διακρίνει ἐπὶ πλεόν προκαπιταλιστικὴν ἐποχὴν μὲ βασικὸν συντελεστὴν τῆς παραγωγῆς τὸ ἔδαφος καὶ μετακαπιταλιστικὴν εἰς ἣν ἔχομεν καὶ τὸν ἐθνικοποιημένον τομέα, κυρίως ἐμφανισθέντα μετὰξὺ 1944-1946 (F. Perroux: L' Économie du XX siècle, Paris 1969).

της βιομηχανικής εξέλιξως, τὸ ἴδιον καὶ ἡ πρόοδος εἰς τὴν χρῆσιν τῶν πρώτων ὑλῶν, τὴν ἐμφάνισιν νέων, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ χάλυβος μεθ' οὗ ἰδιαίτερος συνδέεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς βαρείας βιομηχανίας.

Τὴν Βιομηχανικὴν Ἐπανάστασιν¹ συνεπῶς ἠκολούθησε σὺν τῷ χρόνῳ ἡ μεταμόρφωσις τῆς κοινωνίας μέχρι τῆς σημερινῆς βιομηχανικῆς τοιαύτης τὴν ὁποίαν καλοῦμεν Μεταβιομηχανικὴν, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου τούτου δὲν εἶναι ἐπιτυχῆς διὰ τὴν περίοδον τὴν ὁποίαν διερχόμεθα διὸ καὶ δὲν θά χρησιμοποιήσωμεν εἰς τὴν ἀνὰ χεῖρας μελέτην τὴν νέαν ταύτην ὀρολογίαν.

Ἡ σύγχρονος βιομηχανικὴ κοινωνία ἔχει τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνεπτυγμένης τεχνολογίας, τῆς αὐξήσεως τοῦ ὄγκου τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς εἰδικεύσεως ἐργασίας, τῆς διογκωμένης γραφειοκρατίας, τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀστυφιλίας καὶ νέας νοοτροπίας εἰς τὴν χοάνην τῆς ὁποίας καμινεῦνται τὰ διάφορα κοινωνικὰ στρώματα. Ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία μας ἐπίσης χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν μεγάλων πληθυσμιακῶν κέντρων, τὴν κατὰ μάζας παραγωγὴν ἀφθονίας καὶ τὸν θριάμβον τῶν φυσικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ θριάμβου τῆς βαρείας βιομηχανίας καὶ τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας.

Ἐντὸς τῆς συγχρόνου βιομηχανικῆς κοινωνίας παρατηρεῖται ἡ πίεσις διαφόρων ὁμάδων συμφερόντων πρὸς τὴν Κεντρικὴν Ἀρχήν, παραλλήλως μὲ τὴν μεταξύ των συγκρούσιν συμφερόντων, χάριν ἀπολαβῆς μεγαλυτέρας μερίδος ἐκ τοῦ παραγομένου προϊόντος.

Ὅταν ὁμιλῶμεν σήμερον περὶ βιομηχανικῆς κοινωνίας διὰ νὰ μὴ ἐμπλακῶμεν εἰς δυσνοήτους ὀρισμοὺς θά τὴν καθορίσωμεν ὡς τὸν τρόπον τῆς διὰ μηχανῶν πληθοπαραγωγῆς διὰ διηυρυσμένην παγκόσμιον ἀγορὰν καὶ ὑπὸ ἀναλόγου λειτουργίας καὶ θεσμοῦ². Κατὰ συνέπειαν ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία μας διαφέρει τῆς παραδοσιακῆς καὶ τοῦτο διότι ἀφορᾷ εἰς: α) Νέαν τεχνολογίαν, β) νέαν μορφήν νομικῶν κανόνων, γ) νέαν ὀργάνωσιν τῆς ἐργασίας ἐν τῇ παραγωγῇ, δ) νέαν διάρθρωσιν ἀνταλλαγῶν καὶ

1. Μετὰ τὴν Ἀγγλίαν (τέλος 18ου αἰῶνος), εἰς Γαλλίαν, Βέλγιον (ἀρχὰς 19ου αἰῶνος) Γερμανίαν (τέλος 19ου αἰῶνος) καὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας.

2. Ὁ Pierre Léon ὁμιλεῖ περὶ βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ ἐκβιομηχανισμένης κοινωνίας ἵνα καταδείξῃ τὴν διαδικασίαν βιομηχανοποιήσεως. Οὗτος δὲ διακρίνει τὴν ἐκβιομηχανισμένην κοινωνίαν ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς μηχανοποιήσεως, τῆς συγκεντρώσεως εἰς τὰς ἐπενδύσεις καὶ τὴν παραγωγὴν (P. Léon: L'Industrialisation en France εἰς «Première Conférence d' Histoire Économique», Stockholm 1960 σελ. 165-166). Ἡ ἐκβιομηχανισίς κατὰ L'homme εἶναι συνδυασμὸς βιομηχανικῆς παραγωγῆς καὶ συντελεστῶν ἀναπτύξεώς της, ἰδιαίτερος τῶν ἐπενδύσεων, τῆς τεχνικῆς, τῆς μηχανοποιήσεως, τῶν θεσμῶν καὶ προσανατολιζομένης τῆς ὅλης διαδικασίας διαρθρωτικῆς ἀναπτύξεως συγκεντρωτικῶς (J. L'homme: Pour une Sociologie de la Connaissance Économique, Flammarion, Paris 1974, σελ. 11).

διανομῆς καὶ χρήσεως τοῦ εἰσοδήματος. Περί τῆς διαρθρώσεως τῆς παραγωγῆς οὐδ' ἐπανεέλθωμεν καὶ πάλιν εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς.

α) Αἱ μηχαναὶ γίνονται πολυπλοκότεραι ἐπίσης καὶ παραγωγικότεραι, ἀντικαθίστανται δὲ ταχύτερον ἢ πρότερον, ἐνῶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐφευρέσεων ἢ νέων προϊόντων γίνεται ἀμέσως πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς καταναλώσεως καὶ τὴν ἀπόκτησιν ἀνταγωνιστικῶν πλεονεκτημάτων. Ἡ παραγωγή κατὰ μάζας δημιουργεῖ τὴν ἀφθονίαν, χαρακτηριστικὸν τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας καὶ καθιστᾷ προσιτὰ εἰς ὅσον τὸ δυνατόν πλατύτερα εἰσοδηματικῶς στρώματα τὰ παραγόμενα προϊόντα. Ἡ διείσδυσις τῶν νέων προϊόντων γίνεται ἀμέσως εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπὸ συνθήκας μεγάλων δαπανῶν διαφημίσεως πρὸς ἀπόκτησιν μονοπωλίου, ἐνῶ πρὸς τοῦτο ἔχομεν συγκέντρωσιν ἐπιχειρήσεων μὲ διαφόρους νομικὰς καὶ οἰκονομικὰς μορφάς (τράστ, κονσέρν, καρτέλ κλπ.). Ἡ ἐξέλιξις τῆς τεχνολογίας ἀπαιτεῖ γνώσεις ἐξειδικεύσεως ἐργασίας, ἥτις κινεῖται οὐχὶ μόνον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀλλὰ καὶ ἀπὸ χώρας εἰς χώρας διὰ τῶν πληροφοριῶν καὶ τῶν μέσων ἐνημερώσεως.

β) Ἡ νομικὴ τάξις διαμορφοῦται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλευθερίας τῶν ὁμάδων συμφερόντων ἀλλὰ καὶ τοῦ περιορισμοῦ τούτων χάριν τοῦ συνόλου, τῆς ἰσχύος τούτων, τῆς προσαρμογῆς τῶν νόμων καὶ τὴν δημιουργίαν νέων κλάδων Δικαίου. Προσωνυμία ἐπιχειρήσεων, κατοχύρωσις ἐφευρέσεων, ἀνταγωνιστικῶν πλεονεκτημάτων κλπ. καλύπτονται ὑπὸ τοῦ Δικαίου.

γ) Ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει καταμερισμοῦ τῆς κατὰ τρόπον ὀρθολογικὸν ἀλλὰ καὶ τοποθετήσεως τοῦ ἐργάτου οὐχὶ ὡς συντελεστοῦ τῆς παραγωγῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς τμήματος τοῦ ἐθνικοῦ συνόλου. Οὕτως, ὁ μισθὸς δὲν θεωρεῖται ὅτι ἀμείβει τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ τὸν ἐργάτην καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐγκαταλείπεται ἡ ἰδέα τοῦ ἐμπορεύματος-ἐργασία δι' ἣν πάντως ὑφίσταται ἀγορὰ διαμορφουμένης ὁμοῦ τῆς τιμῆς τῆς, ἐκ τῆς ἀντιστάσεως τῶν Ἐργατικῶν Ἐνώσεων, τῆς ἐπιμονῆς τῶν ἐργοδοτῶν καὶ τῶν θεσμικῶν νόμων κατοχυρώσεως τοῦ ἐργάτου.

Ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας καὶ τῆς παραγωγῆς δὲν ἀφήνεται εἰς τοὺς μηχανισμοὺς τῆς Οἰκονομίας, ἀλλὰ σχεδιάζεται καὶ προγραμματίζεται ἡπίως ἢ ἀυστηρῶς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι εἰς τὴν ἡπίαν περίπτωσιν ὁ ρόλος τῆς ἀγορᾶς εἶναι κυριαρχικὸς μὲ δευτερεύοντα παράγοντα τὴν κρατικὴν συμπαράστασιν, ὡς συμβαίνει σήμερον εἰς τὰς μὴ κομμουνιστικὰς χώρας, ἐνῶ εἰς τὴν ἀυστηρὰν περίπτωσιν ὁ ρόλος τοῦ Κράτους εἶναι κυριαρχικὸς μὲ συμπληρωματικὸν τὸν μηχανισμόν τῆς οἰκονομίας, ὅπερ ἀφορᾷ εἰς τὰς κομμουνιστικὰς χώρας καὶ οὐχὶ μὲ τὴν αὐτὴν ἔκτασιν δι' ἑκάστην ἐξ αὐτῶν.

δ) Ἐνταῦθα δέον ὅπως ἀναφερθῶμεν καὶ εἰς τὴν διάρθρωσιν τῶν ἀνταλλαγῶν ἐντὸς τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας. Αὗται διακρίνονται

εις¹: ἐσωτερικάς καί ἐξωτερικάς. Αἱ πρῶται διαμορφώνονται ὑπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ τρόπου διαθέσεως τοῦ εἰσοδήματος, τῶν τιμῶν, τοῦ ὄγκου τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος, τῆς ποσότητος τοῦ χρήματος καὶ διαφορῶν ψυχολογικῶν προϊόντων, λαμβάνουν δὲ χώραν ἐντὸς τῆς ἀγορᾶς, διακρίνεται¹:

α. Ἀναλόγως τῆς μορφῆς τῆς ἀγορᾶς (ἀνταγωνιστική, μονοπωλιακή, ὀλιγοπωλιακή κλπ.).

β. Ἀναλόγως τοῦ νομισματικοῦ συστήματος, λ.χ. χρυσοῦς κανόν, διμεταλλικὸς κανόν, χάρτινος κανόν κλπ.

γ. Ἀναλόγως τῆς τραπεζικῆς ὀργανώσεως τῆς ἀγορᾶς, λ.χ. τράπεζαι ἐκδοτικάι, τράπεζαι ἐμπορικάι, τράπεζαι βιομηχανικάι, τράπεζαι κτηματικάι κλπ.

δ. Ἀναλόγως τοῦ εἴδους τοῦ τόκου τῶν δανείων, λ.χ. τόκος βραχυπρόθεσμος, τόκος μακροπρόθεσμος, τόκος τραπεζικὸς, τόκος ἐλευθέρως ἀγορᾶς κλπ.

ε. Ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῶν καταθέσεων, λ.χ. ἐνεργητικάι, παθητικάι, ὄψεως, ἐπὶ προθεσμίᾳ κλπ.

στ. Ἀναλόγως τῶν τιμῶν τῶν προϊόντων, λ.χ. ἀγροτικῶν, βιομηχανικῶν, χονδρικῆς πωλήσεως, λιανικῆς πωλήσεως, κρατικοῦ μονοπωλίου, διατιμήσεων, πρώτων ὑλῶν ἢ τιμῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ἐπενδυτικῶν ἀγαθῶν κλπ.

Αἱ ἐξωτερικάι ἀνταλλαγαι ἀφοροῦν εἰς τὰς τιμὰς εἰσαγωγῆς, εἰς τὰς τιμὰς ἐξαγωγῆς, εἰς τὰς τιμὰς εἰδικοῦ ἐξαγομένου ἀγαθοῦ ἢ εἰδικοῦ εἰσαγομένου ἀγαθοῦ κλπ. Ἐπίσης, αἱ ἐξωτερικάι ἀνταλλαγαι διακρίνονται ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῶν εἰς ἀνταλλαγὰς κληρινγκ, ἐλευθέρως ζώνης, ζώνης στερλίνας, ζώνης δολλαρίου, ζώνης ρουβλίου καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν διαρθρώσεις ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἰσοζύγιον ἐξωτερικῶν πληρωμῶν. Ἐνταῦθα προκύπτουν θέματα προστασίας ἢ μὴ τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας, ἰδρύσεως ἐπιχειρήσεων κλπ.

Ἐτέρα οἰκονομικὴ διάρθρωσις εἶναι, ἐπίσης, ἡ τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος καὶ τῆς χρήσεώς του².

Ἡ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος παρουσιάζει κατὰ διαφοροῦς τρόπους. Οὗτοι δὲ συνοπτικῶς εἶναι οἱ ἑξῆς:

α. Ἀναλόγως τοῦ συντελεστοῦ τῆς παραγωγῆς (ἔδαφος, ἐργασία, κεφάλαιον) (καθ' ἡμᾶς ἐπὶ πλέον καὶ ἡ ἐπιχειρηματικὴ πρωτοβουλία καὶ ἡ κρατικὴ συμπαραστάσις).

β. Ἀναλόγως τῆς κατηγορίας τοῦ εἰσοδήματος (ἔγγειος πρόσοδος, μισθός, τόκος) (καθ' ἡμᾶς ἐπίσης τὸ κέρδος καὶ ὁ φόρος).

γ. Ἀναλόγως τῶν οἰκονομικῶν ομάδων—κοινωνικῶν στρωμάτων (ἀγροτῶν, ἐργατῶν, βιοτεχνῶν, βιομηχάνων, ὑπαλλήλων, φορέων ἐλευθερίων ἐπαγγελμάτων κλπ.).

δ. Ἀναλόγως τῆς εἰσοδηματικῆς τάξεως (χαμηλῆς, μέσης, ὑψηλῆς).

Ἡ στοιχειώδης ἀντιπροσωπευτικὴ οἰκονομικὴ μονάς τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας εἶναι ἡ βιομηχανικὴ μονάς ἣτις προϋποθέτει:

α. Τόπον ἐργασίας ἐκτὸς τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀμοιβὴν αὐτῆς ἣτις καθορίζεται ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐργασίας ὑπὸ τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα εἴτε διὰ τῆς Κεντρικῆς Ἀρχῆς ὑπὸ τὸ κομμουνιστικὸν σύστημα.

β. Ἐξειδίκευσιν ἐργασίας ὁλονὲν αὐξανομένης εἰς βάρος τῆς ἀνειδικεύτου, ἣτις τείνει νὰ ἐξαφανισθῇ.

γ. Συσσώρευσιν κεφαλαίου καὶ τεχνικὸν ἐξοπλισμὸν πρὸς παραγωγὴν.

δ. Οἰκονομικὸν λογισμὸν πρὸς οἰκονομικότερον συνδυασμὸν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἐργατικῶν δυνάμεων.

ε. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος γίνεται εἴτε ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματίου διαθέτοντος πρὸς τοῦτο τμήμα μελετῶν ἢ ὑπὸ τοῦ Κράτους τοῦ διευθυντοῦ τῆς κρατικῆς οἰκονομικῆς μονάδος διαθέτοντος ἐπίσης τμήμα μελετῶν.

στ. Κίνητρον τῆς βιομηχανικῆς μονάδος εἰς τὴν καπιταλιστικὴν κοινωνίαν εἶναι τὸ κέρδος ὅπερ καὶ κατευθύνει τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις τῆς, τῆς δὲ κομμουνιστικῆς ἢ σχεδιασμένη παραγωγῆ πρὸς ἱκανοποιήσιν ὑπολογισθεισῶν ἀναγκῶν τῆς ὀλότητος. Καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὑποχρεούμεθα νὰ προβῶμεν ἐν ὀλίγοις εἰς τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο τούτων συστημάτων. Διότι ἡ Βιομηχανικὴ κοινωνία μολονότι παρουσιάζει ὁμοιομορφίαν τεχνικῆς καὶ διοικητικῆς δομῆς, ὅμως διακρίνεται εἰς δύο βασικά ὑπ' αὐτὴν συστήματα: α) Τὸ καπιταλιστικόν, β) τὸ κομμουνιστικόν. Ἐνταῦθα δὲν θὰ ἀναφερθῶμεν εἰς ἐνδιάμεσα συστήματα.

α) Τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα παρουσιάζει τὰ ἐξῆς βασικά χαρακτηριστικά:

1. Τὰ μέσα παραγωγῆς ἀνήκουν εἰς τὸν ἰδιώτην ἐπιχειρηματίαν.

2. Ἡ ἰσορροπία μεταξὺ παραγωγῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀποταμιεύσεως καὶ καταναλώσεως ἀφ' ἑτέρου δὲν κατευθύνεται ὑπὸ κεντρικῆς προγραμματισμένης οἰκονομίας ἀλλὰ διὰ διαδοχικῶν προσεγγίσεων ἐντὸς τῆς ἀγορᾶς ἐπικουρουμένης καὶ δι' ἡπίου σχεδιασμοῦ.

3. Τὴν παραγωγὴν κατευθύνει τὸ κέρδος.

4. Αἱ ἀμοιβαὶ τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς δὲν εἶναι καθωρισμέναι ὑπὸ Κεντρικῆς Ἀρχῆς ἀλλὰ διαμορφοῦνται εἰς κεχωρισμένας ἀγοράς. Εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις ἐξασκεῖται κριτικὴ ἀπὸ μέρους τῶν αὐστηρῶς σχεδιασμένων οἰκονομιῶν, αἵτινες διακρίνουν ἀναρχίαν εἰς τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματίου ἐκμετάλλευσιν

τοῦ ἐργάτου, ὥστε νά συσσωρευῆ κεφάλαιον δι' ἐπένδυσιν μεγαλυτέρου κεφαλαίου πρὸς ἀπόκτησιν μεγαλυτέρας μάξης ὑπεραξίας.

β) Τὸ κομμουνιστικὸν σύστημα εἶναι διάφορον τοῦ καπιταλιστικοῦ διότι:

1. Εἰς τὸ κομμουνιστικὸν σύστημα τὰ μέσα παραγωγῆς εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ Κράτους.

2. Ὁ ρόλος τοῦ Κράτους εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν τιμῶν, εἶναι κυριαρχικὸς καὶ ὁ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀγορᾶς εἶναι συμπληρωματικὸς.

3. Τὴν παραγωγὴν κατευθύνουν αἱ ἀνάγκαι τοῦ Κράτους.

4. Αἱ ἀμοιβαὶ καθορίζονται ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς Ἀρχῆς ἐν τῇ γενικῇ διαγράμματι ἐθνικοῦ προϊόντος καὶ ἐπενδύσεων.

Εἰς τὰς αὐστηρῶς ταύτας σχεδιασμένας οἰκονομίας τὴν ὑπεραξίαν ἀπολαμβάνει τὸ Κράτος μὲ τὴν δικαιολόγησιν ὅτι τοῦτο ὡς ἀνήκον εἰς τοὺς ἐργάτας δύναται νά τὴν ἀποκτήσῃ δι' ἐπέκτασιν τῶν ἐπενδύσεων τοῦ χάριν αὐτῶν. Ἐνταῦθα ἐξασκεῖται κριτικὴ καὶ ὑπὸ τῆς ἀντιπεραν ὄχθης, ὅτι τὸ Κράτος οὐσιαστικῶς ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸ κόμμα, τὸ ὁποῖον εἰσπράττει τὴν ὑπεραξίαν ὡς νέα καπιταλιστικὴ τάξις μὲ ὑπερ-καπιταλιστὰς τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κόμματος. Προσέτι παρατηρεῖται ὅτι εἰς τὴν καπιταλιστικὴν οἰκονομίαν τὸ κέρδος δὲν εἶναι μόνον εἰσόδημα τοῦ ἐπιχειρηματίου, ἐφ' ὅσον εἰς τοῦτο συμμετέχουν καὶ οἱ ἐργάται, ἀλλὰ ἐπὶ πλέον συμπληροῦν μίαν οἰκονομικὴν ἐνέργειαν κοινωνικῆς μορφῆς, ἐφ' ὅσον ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Κράτους ὡς πέμπτου συντελεστοῦ τῆς παραγωγῆς διὰ τοῦ φόρου, ὡς ἀμοιβῆς του, ἐπεκτείνει τοῦτο τὴν ἐπένδυσιν χάριν ὑψηλοτέρου εἰσοδήματος καὶ μεγαλυτέρας ἀπασχολήσεως τοῦ ἐργάτου, ὡς ἐπίσης καὶ ἀπόλασιν εὐθηνότερων προϊόντων ὑπ' αὐτοῦ.

Ὁ J.H. Galbraith (The New Industrial State, 1963) προβαίνειν εἰς ἀνατομίαν τῆς συγχρόνου καπιταλιστικῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς¹: 1) Ἡ μεγάλη ἐπιχειρήσις δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς κλάδους οἵτινες ἔθεωροῦντο ὡς κατ' ἐξοχὴν τοῦ ἰδικοῦ της πεδίου (λόγου χάριν σιδηρόδρομοι, χαλυβουργεῖα κλπ.) ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους κλάδους (ἐκδοτικὰ συγκροτήματα, ἐπιχειρήσεις θεαμάτων κλπ.). 2) Μετεβλήθη ἡ διεύθυνσις τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπὸ προσωπικῆς ἐπιχειρηματικῆς εἰς ἐπιχειρήσιν διοικήσεως. Ὁ ἐπιχειρηματίας χάνεται ἐντὸς τοῦ πλήθους τῶν μετόχων καὶ τῶν ἐγκεφάλων τῆς τεχνοδιάρθρωσεως τῆς ἐταιρείας του, ἐνῶ ὁ προϊστάμενος τῆς ἐπιχειρήσεως (Manager) εἶναι τὸ κεντρικὸν πρόσωπον περὶ τὸ ὁποῖον στρέφεται ἡ ὑπαρξίς καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἔτι ἡ φήμη τῆς ἐπιχειρήσεως. 3) Ὁ ἡγέτης

1. J.K. Galbraith: Ἑλλ. μετ. ἐπιμελεία Κ. Χατζηαργῆρη «Τὸ Νέον Βιομηχανικὸν Κράτος» ἐκδ. Α. Παπαζήση, σελ. 98.

τῆς τεχνοδιαρθρώσεως τῆς οἰκονομικῆς μονάδος συνήθως ἔχει ἐλάχιστα περιουσιακὰ στοιχεῖα, ἢ δὲν ἔχει περιουσίαν διὰ τὴν διανεμίη εἰς ἀγαθοεργοὺς σκοποὺς, ὡς παλαιότερον συνέβαινε μὲ τοὺς πλουσίους ἐπιχειρηματίας, μετὰ τὸ πέρασ δὲ τῆς σταδιοδρομίας του λησμονεῖται ἐντὸς τοῦ πλήθους τῶν συνανθρώπων του, διότι ἡ διάρθρωσις τῆς οἰκονομικῆς μονάδος ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀνήκε ἦτο ἐκεῖνη ἤτις τοῦ προσέδιδε τὸ κύρος. Οὕτως, ἐγκαταλείπων αὐτὴν ἀπομακρύνεται συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὴν δημοσιότητα τοῦ προσκηνίου τῆς κοινωνίας¹. 4) Τὸ Κράτος συμμετέχει ὅλον ἐν περισσότερον εἰς τὴν Οἰκονομίαν, ὥστε ἡ τεχνοδιάρθρωσις τοῦ βιομηχανικοῦ κράτους νὰ μὴ διαφέρει οὐσιαστικῶς ἐκείνης τοῦ σοσιαλιστικοῦ, παρ' ὅλον ὅτι εἶναι διάφορος ἢ θεσμικὴ συγκρότησις των, διότι παρ' ὅλην τὴν ὁμοιότητά των οὐδέποτε θά συμπέση ἡ ἐπιχείρησις τοῦ βιομηχανικοῦ Κράτους μὲ τὴν βιομηχανικὴν μονάδα τοῦ σοσιαλισμοῦ. 5) Τὰ αὐτὰ πρότυπα πάντως ἰσχύουν προκειμένου περὶ προγραμματισμοῦ, τοῦ κράτους μεταβιβάζοντος ἀρμοδιότητος εἰς τὰς οἰκονομικὰς μονάδας. 6) Ἡ ἐπιχείρησις εἰς τὸ σύγχρονον βιομηχανικὸν Κράτος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν πλαστικότητα τοῦ τεχνικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῆς εἰς διαφορετικὸς στόχους καὶ τὴν τελειότητα τοῦ καταμερισμοῦ καὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐργασίας. 7) Πρὸς τοῦτο ἄλλωστε ἀπασχολοῦνται πολυδάπανα εἰς χρόνον καὶ χρῆμα ἐπιτελεῖα ἐπιλύσεως προβλημάτων ἐρεῦνης τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς ἀναπτύξεως. 8) Ἡ ἐπιταγὴ τῆς τεχνολογίας καὶ τῆς ἐρεῦνης ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὸν προγραμματισμόν². 9) Ἔχομεν ἔλεγχον τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ μέρους τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ὡς ἐπίσης καὶ ἔνεκεν τῆς συνεργασίας τούτων μετὰ τοῦ κράτους. 10) Τὴν ὑπὸ τοῦ κράτους ρύθμισιν τοῦ ὕψους τοῦ συνολικοῦ εισοδήματος μιᾶς κοινωνίας, ἣτις προώριστα νὰ ἀγοράσῃ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς ὑπηρεσίας. Οὕτως, ἐπεβλήθη ὑπὸ τοῦ κράτους ἔλεγχος ἐπὶ τῆς ἀρρυθμοῦ λειτουργίας τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου. 11) Ἐπῆλθε κάμψις εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν Ἐργατικῶν Ἐνώσεων³. 12) Ἔχομεν αὐξήσιν τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου, τῆς τεχνικῆς ἐκπαίδευσως καὶ τῆς συμμετοχῆς μεγάλου ἀριθμοῦ φοιτητῶν εἰς τὰς Πανεπιστημιακὰς Σχολὰς. 13) Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν τεχνολογίαν μοιραίως φέρει πρὸς τὸν κοινωνισμόν ἀνεξαρτήτως ἰδεολογικῆς προπαγάνδας. 14) Τεχνολογία, κρατικὴ παρέμβασις, μεγάλη ἐπιχείρησις σημαίνουν μεταβολὴν τῆς συγχρόνου ἀγορᾶς, τοὺς κινδύνους τῆς ὁποίας ἀποτρέπουν κράτος καὶ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία διὰ τῶν προγραμματισμῶν των. 15) Ἐάν κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα τὸ κεφάλαιον ἀπέκτησε μεγαλυτέραν σημασίαν ἀπὸ τὴν γῆν καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα μας Ἐργατικαὶ Ἐνώσεις ἐξησφάλισαν οἰκονομικὴν ἰσχύν

1. J.K. Galbraith: σελ. 100.

2, 3. J.K. Galbraith: Κεφ. 1.

εἰς τοὺς ἐργάτας, τὸ δὲ σύγχρονον βιομηχανικὸν Κράτος ὑπόκειται εἰς τὴν πίεσιν τῶν διανοουμένων καὶ συγκεκριμένως τῶν Πανεπιστημίων, ὡς Θεσμῶν ἐκφραζόντων τὴν σύλληψιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν ἐνδειγμένων πρὸς ἱκανοποίησίν των μέτρων. 16) Ὑφίσταται ὁ κίνδυνος ἐκ τῶν ἀλμάτων τῆς τεχνολογικῆς προόδου καὶ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα νὰ καταστῆ θεράπων εἰς ὑπερβολικὸν βαθμὸν τῶν οἰκονομικῶν στόχων¹.

Ἐντὸς τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας ἡ κυκλοφορία τοῦ κεφαλαίου γίνεται διὰ τοῦ χρήματος, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται διὰ τὰς συναλλαγάς, ὡς μέτρον ἀξίας, ἀλλὰ καὶ ὡς μέσον ἀποθηκείσεως ταύτης. Σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρηματίου καπιταλιστοῦ εἶναι νὰ συσσωρεύσῃ περισσότερον χρῆμα ἐξ οὗ θὰ πληρώσῃ καὶ τοὺς λοιποὺς συντελεστὰς τῆς παραγωγῆς καὶ θὰ προβῆ εἰς περαιτέρω ἐπαύξησιν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ του κυκλώματος.

Εἰς τὴν κομμουνιστικὴν οἰκονομίαν τὸ χρῆμα κυκλοφοροῦν ὡς μέσον συναλλαγῶν ἐπίσης ὑφίσταται καὶ δι' αὐτοῦ ἐκφράζονται αἱ ἀξίαι τῶν ἀγαθῶν καὶ διαφορίζονται αἱ ἀμοιβαὶ τῶν ἐργαζομένων. Προσέτι ὁ διαφορισμὸς οὗτος σημαίνει κοινωνικὸν προβάδισμα κατοχυρούμενον ὑπὸ τοῦ Κράτους, μὴ δυναμένου τοῦ ἀτόμου νὰ διέλθῃ εὐχερῶς τῶν περιθωρίων τὰ ὁποῖα ἡ κρατικὴ ἐξουσία καθορίζει. Καὶ εἰς τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα ὑφίσταται ἐπίσης ὁ διαφορισμὸς οὗτος εἰς τὰς ἀμοιβάς, ὅμως λόγῳ τῶν εὐχερειῶν ἀλλαγῆς ἐπαγγέλματος καὶ ἀνόδου δὲν παρουσιάζεται ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἄκαμπτον μορφήν ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὸ κομμουνιστικόν.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη παρουσιάζεται εὐάλωτος ἡ στρωματικὴ διάταξις εἰς τὰ κομμουνιστικὰ Κράτη ἀπὸ μέρους τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἡ κατακρήμνισις τοῦ ὁράματος τῆς ἰσότητος ἐν ἐλευθερίᾳ εἰς τὰς μὴ κομμουνιστικὰς χώρας ὑπὸ τῶν ρευμάτων κριτικῆς τῆς «κοινωνίας τῆς ἀφθονίας».

Εἰς τὴν καπιταλιστικὴν οἰκονομίαν τὸ ρεῦμα χρήματος δὲν συναντᾶται μὲ τὸ ρεῦμα ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν δημιουργουμένης οὕτω ἀνισορροπίας. Πλεόνασμα προσφορᾶς χρήματος (πληθωρισμὸς) ἢ ἔλλειψις προσφορᾶς χρήματος (ἀντιπληθωρισμὸς) δημιουργεῖ ἐμπλοκάς εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς ἀγορᾶς, ὁ ὁποῖος δὲν δύναται νὰ ἱκανοποιήσῃ μὴ παρέχων ἀπασχόλησιν καὶ σταθερότητα ἀμοιβῶν. Προσέτι ἡ μονοπωλιακὴ κατάστασις τῆς ἀγορᾶς εἶναι συνέπεια τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ δι' οὗ ἡ ἰσχυροτέρα ἐπιχείρησις ἐπιβάλλεται τῆς ἀσθενεστεράς. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως τοῦ μονοπωλίου σημαίνει ἐκτοπισμὸν μικροτέρων παραγωγῶν καὶ κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς μὲ καθορισμὸν τῶν τιμῶν κατὰ τὸ συμφέρον τοῦ μονοπωλητοῦ.

¹ Ἐννοεῖται ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἀντίθετοι ἀπόψεις περὶ μονοπωλίου παρα-

τηρουμένης τῆς ὑπ' αὐτοῦ μεγάλης δαπάνης πρὸς διατήρησίν του, τὴν τάσιν νὰ χαμηλώνη τὰς τιμὰς διὰ τὴν προσέλευσιν περισσότερων καταναλωτῶν καὶ τὸν ἐλεγχόν του ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τοῦ Κράτους, ὥστε νὰ μὴ δύναται ἡ κυριαρχία του γενικῶς νὰ ἐξικνηται εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ παντοδυναμίαν¹.

Βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ ἰδιωτικὸν μονοπώλιον δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῆ διὰ τοιούτων ἐπιχειρημάτων καὶ ἀσφαλῶς ἀποτελεῖ ἓν βασικὸν φαινόμενον τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας ἀλλὰ καὶ βασικὴν ἀδυναμίαν ταύτης². Ὑπὸ τὴν πραγματικότητα δὲ τῆς ἀγορᾶς, τὴν μονοπωλιακὴν αὐτῆς ὀργανώσεις αἱ τιμαὶ ὅπωςδῆποτε ἀνέρχονται καὶ παρουσιάζεται οἰκονομικὴ ἀνισορροπία.

Ἡ οἰκονομικὴ ἰσορροπία δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ μόνον διὰ τοῦ συστήματος τῆς Ὀρθολογικῆς Οἰκονομίας³, ἢτοι συστήματος οἰκονομίας πλαστικῆς, μὴ δογματικῆς, μὲ ἐλεγχόμενας τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις, ὑπὸ τὰς συλλογικὰς δυνάμεις τῆς Δημοκρατίας ἐντὸς ἡπίου σχεδιασμοῦ, ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ κατοχυρωθῆ ἡ οἰκονομικὴ, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἐλευθερία, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐλευθερία νὰ περιορίζεται χάριν αὐτῆς ταύτης.

Διότι ἡ Οἰκονομία τῶν μονοπωλίων καὶ τοῦ διευθυνομένου χρήματος δὲν εἶναι Οἰκονομία ἐλευθερίας, ἐνῶ ἡ Ὀρθολογικὴ Οἰκονομία κατευθύνει τὴν οἰκονομικὴν, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν εἰς εὐρύτερα περιθώρια ἐλευθερίας, ἅτινα ἀφοροῦν εἰς τὴν φυσικὴν παράμετρον τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσορροπίας.

Εἰς τὴν Ὀρθολογικὴν Οἰκονομίαν τὸ χρήμα δὲν εἶναι βάσεως πιστωτικῆς καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ οἰκονομικὴ ἰσορροπία διὰ τῆς ἡμιαυτομάτου προσαρμογῆς τῆς παραγωγῆς πρὸς τὴν ἀποταμίευσιν καὶ τὴν κατανάλωσιν. Καὶ λέγομεν «ἡμιαυτόματον» διότι τὸ Κράτος ὡς πέμπτος συντελεστὴς τῆς παραγωγῆς μὲ ἀμοιβὴν του τὸν φόρον, παρεμβαίνει διὰ τῶν ἡπίων προγραμμάτων του ἵνα ἀρθοῦν τὰ ἐμπόδια πρὸς ἐπίτευξιν τῆς οἰκονομικῆς ἰσορροπίας.

Ἡ σύγχρονος βιομηχανικὴ κοινωνία ἀπὸ μιᾶς σκοπιᾶς εἶναι ὁμοία μὲ ἐκείνην τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀπὸ τῆς ἄλλης ὁμοῦς παρουσιάζει διαφοράς, ὡς εἶναι ἡ κυριαρχία τοῦ χρηματοδοτικοῦ κεφαλαίου καὶ τῶν πολυεθνικῶν ἐπιχειρήσεων, ἡ ἐμφάνισις νέων ὑλῶν καὶ νέων πηγῶν ἐνεργείας,

1. E. Chamberlin: The Theory of Monopolistic Competition 1933 γαλλ. μετ. La Théorie de la Concurrence Monopolistique, Paris 1953.

2. J. Robinson: The Economics of Imperfect Competition, London ἐκδ. 1945.

3. L. Houtanidis: Vers un Regime Progressif, La Democratie Sociale εἰς «Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν», Τόμ. 46ος Ἀθῆναι 1966 καὶ Ein Dritter Wer εἰς «Regensburger Universitäts Zeitung» No. 2, 1971.

ἡ ἀλματώδης τεχνολογική ἐξέλιξις, ὡς καὶ ἡ τῆς ἐπιστήμης, ἡ σύντημις τῶν ἀποστάσεων μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς ταχύτητος τῶν μαμηοῦθ πλοίων, τῶν ἠλεκτρικῶν τραίνων καὶ τοῦ ἀεροπλάνου, τὸ ὁποῖον ἠνώσε τὰς ἠπείρους. Ἡ σύγχρονος βιομηχανικὴ κοινωνία, ἐπίσης, ἀνέδειξε, ὡς ἐλέχθη, τὸ Κράτος εἰς πέμπτον συντελεστήν τῆς παραγωγῆς, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ λόγῳ τῶν παρεμβάσεων του, τῶν προγραμματισμῶν του μετὰ τῶν ἠπίων ἢ αὐστηρῶν σχεδιασμῶν του.

Προσέτι ὁ ἐργατικὸς μισθὸς δὲν θεωρεῖται πλέον ὡς ἀμοιβὴ τοῦ συντελεστοῦ ἐργασία ἀλλὰ τοῦ ἐργάτου καὶ ἐνῶ ἄλλοτε γενικῶς ἡ διαβάθμισις εἰς τὸν κοινωνικὸν πλοῦτον ἦτο: ἔνδεια, πτωχεία, πλοῦτος, αἱ ἰσχύουσαι βαθμίδες εἶναι: πτωχεία, εὐπορία, πλοῦτος.

Χαρακτηριστικὸν τῆς συγχρόνου βιομηχανικῆς κοινωνίας εἶναι καὶ ἡ ἀνάδειξις τῆς βιογενείας, τῆς βιοενεργείας, τῆς κρυογενείας, τῶν ἀκτίνων λέιζερ, τῶν ἠλιακῶν συσσωρευτῶν, τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὑπερήχων, τῶν ἠλεκτρονικῶν ἐγκεφάλων κλπ. ὥστε ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀνθρακος καὶ εἶτα τοῦ ἠλεκτρισμοῦ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν σημερινὴν ἀτομικὴν ἐποχὴν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν Παγκοσμιότητα. Τὸ πρόβλημα δὲ τὸ ὁποῖον προκύπτει εἶναι νὰ καθορισθῇ ἡ μορφή αὐτῆς τῆς Παγκοσμιότητος.

Ἐτερον χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τῆς ἐποχῆς μας εἶναι τὸ ὄργανωμένον αἴτημα δι' εἰρήνην, τάξιν καὶ κοινωνικὴν δικαιοσύνην κατ' ἀντιπαράθεσιν δύο συστημάτων: τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ, ἰσχυριζομένων ὅτι δύνανται νὰ ἐπιτύχουν τὸ τρίπτυχον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὴν ὁλονὴν γιγαντουμένην πεποιθήσιν τῶν λαῶν ὅτι ἀμφότερα τὰ συστήματα αὐτὰ ἐχρεωκόπησαν καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐκλεκτικῆς ὁδοῦ εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ τρίτον, τὸ ὁποῖον νὰ φέρῃ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ ἀνωτέρου τριπτύχου αἰτήματος.

II. Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΞ ΑΥΤΗΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Ἡ σύγχρονος βιομηχανικὴ κοινωνία παρουσιάζει παραγωγὴν νέου πλήθους ἀγαθῶν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν πολλαπλασιαζομένων ἀναγκῶν τοῦ συνεχῶς αὐξανομένου πληθυσμοῦ, ὅπερ ἰδιαιτέρως παρατηρεῖται εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους χώρας¹. Διὸ καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν αὐξάνει ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ χρηματοδότησις καὶ γίνονται προσπάθειαι αὐξήσεως τοῦ βιοτικοῦ καὶ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν ὑποαναπτύκτων χωρῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπεκτείνονται ἀνὰ τὸν κόσμον τὰ μέτρα κατὰ τῶν γεννήσεων ὡς καὶ κατὰ τῆς ρυπάνσεως τοῦ περιβάλλοντος.

1. Κατὰ τὸν νόμον τοῦ Spencer ἡ γονιμότης τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἀντιτρόφος ἀνάλογος τῆς πνευματικῆς του ὀριμότητος καὶ ἡ ἐπαλήθευσις του ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰς στατιστικὰς μεταξὺ ἀμαθῶν καὶ μορφωμένων πληθυσμῶν.

Ἡ ἐνέργεια δημιουργεῖ ρύπανσιν θερμικὴν καὶ ραδιενεργίας, ἐνῶ ἄλλαι δηλητηριώδεις οὐσίαι προκαλοῦν, ὡς εἰς τὸ Σεβέξο, καταστροφάς. Ὁ Mansholt ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι διὰ τοῦ ταχέως ρυθμοῦ ἀναπτύξεως ναι μὲν ἐβελτιώθη τὸ ἐπίπεδον ζωῆς ὅμως ἔχουν πληγεῖ ἐξ αὐτῆς 20—30 ἑκατομύρια ἄνθρωποι¹.

Δυστυχῶς αἱ προσπάθειαι αὗται δὲν εἶναι ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι θὰ ἔπρεπε, δεδομένου ὅτι ἐκ τοῦ ρυθμοῦ ἀναπτύξεως τοῦ 5 % διὰ τὰς ἀνεπτυγμένας χώρας μόνον 0,35 % παρέχεται πρὸς τὰς ὑποαναπτύκτους. Προσέτι τὸ 20 % τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν ἐλέγχει τὸ 80 % τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, ἐνῶ διὰ τὸ ἔτος 1970 ὑπελογίσθη τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα διὰ τὰς ἀνεπτυγμένας χώρας εἰς 2.400 δολ. καὶ θὰ προσεγγίσῃ τὰ 3.600 δολάρια, ἐνῶ διὰ τὰς ὑποαναπτύκτους χώρας ἦτο 180 δολάρια καὶ τείνη νὰ ἀνέλθῃ εἰς 280 δολάρια².

Γενικῶς ἡ παγκόσμιος βιομηχανικὴ παραγωγή ἀνέρχεται μὲ ρυθμὸν 7 % διπλασιασθεῖσα οὕτω κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἀναλογούσα εἰς 5,8 % διὰ τὰς μὴ κομμουνιστικὰς χώρας καὶ 8,5 %³ διὰ τὰς κομμουνιστικὰς, διότι αὗται δὲν ἔφθασαν εἰσέτι τὴν βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πρώτων.

Κατὰ συνέπειαν ἀφ' ἐνός μὲν ἔχομεν σήμερον μεγάλην σπατάλην τοῦ γηίνου πλούτου, ἀφ' ἑτέρου δὲ μολύνεται συνεχῶς τὸ περιβάλλον. Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ παραγωγή εἰδῶν διατροφῆς μεταξὺ 1950—1955 εἰς τὸν κόσμον ἀνῆλθεν εἰς 34 %, ἡ παραγωγή χημικῶν λιπασμάτων εἰς 146 % καὶ ἡ παραγωγή προϊόντων μεγάλης ρυπάνσεως εἰς 300 %, καὶ συνεχῶς ἡ παραγωγή αὕτη αὐξάνει⁴.

Συγχρόνως ηὔξηθησαν αἱ ὁδοί, ἐβελτιώθησαν αἱ ἤδη ὑπάρχουσαι καὶ συντεμήθη ὁ χρόνος μεταφορᾶς προσώπων καὶ ἀγαθῶν. Ἀπὸ τῆς ἄλλης ὅμως πλευρᾶς εὐφοροὶ πεδιάδες παραδίδονται εἰς τοὺς αὐτοκινητοδρόμους

1. Καὶ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας χώρας ὑπάρχει ἀνάγκη ἐνεργείας 8 φορές καὶ 10 φορές περισσώτερον κατὰ κεφαλὴν ἀπὸ ἐκείνην τῶν ὑποαναπτύκτων καὶ ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν (S. Mansholt: εἰς "Economie et Societé", (Rencontre Internationale du Ministère de l'Économie et des Finances) σελ. 137, 138).

2. S. Mansholt ἐν ἀν. σελ. 144. Ὁ καθηγητὴς J. Spengler δίδει στοιχεῖα ἐμφαίνονται εἰς δολάρια τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα ὑπολογιζόμενον κατὰ τὸ ἔτος 2.000 εἰς 850-2.270 διὰ τὴν Βόρειον καὶ Δυτικὴν Εὐρώπην, 890 διὰ τὴν ΕΣΣΔ, 90-100 διὰ τὴν Κίνα, Ἰνδίας καὶ Πακιστάν, 860 διὰ τὴν Ἰαπωνίαν, 3.520 διὰ τὰς ΗΠΑ καὶ 240 διὰ τὴν Βραζιλίαν (J.J. Spengler: Population and Potential Power εἰς «Studies in Economics and Economic History, Essays in Honour of Prof. H.M. Robertson» Edited by Marcelle Kooy, London, 1972, σελ. 127).

3. Mansholt, σελ. 138.

4. Mansholt σελ. 140

και τὰ αεροδρόμια, εκτός των άλλων χώρων¹ διά να υπάρξη μεγαλύτερα στενότητας καλλιεργηθησομένου εδάφους.

Πρός τον σκοπόν τουτον μοιραίως τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα θὰ πρέπει λόγω τῆς διακρινούσης τουτο σπατάλης νὰ μεταβληθῆ, ὡς και τὸ κομμουνιστικὸν ἐπίσης, ἔνεκα τοῦ ὑψηλοῦ κόστους παραγωγῆς εἰς αὐτό.

Ἴδου εἰς βασικὸς λόγος διά τὴν ἐξεύρεσιν τρίτης ὁδοῦ διά τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπί τινα χρόνον πάντως τὸ κόστος παραγωγῆς θὰ αὐξηθῆ μετὰ μέτρα κατὰ τῆς ρυπάνσεως, κλπ., τόσον διά τὸν δημόσιον ὅσον και διά τὸν ἰδιωτικὸν τομέα, ἐνῶ μετὰ τὴν αὐξήσιν τοῦ κοινωνικοῦ κόστους ὁ ρόλος τοῦ Κράτους γίνεται σπουδαιότερος ἔχοντας τὴν εὐθύνην προστασίας τῶν πολιτῶν διά νὰ υἰοθετήσῃ διάφορα μέτρα και νὰ κινητοποιήσῃ κεφάλαια, οἰκονομολόγους, βιολόγους, χημικοὺς κλπ.

Ὅσον διά τὸν πληθυσμὸν τῆς Γῆς συνεχῶς αὐξάνει και περισσότερον, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους χώρας. Διὸ και αἱ ἀμβλώσεις εἰς πλείστας χώρας ἐπιτρέπονται και δίδονται ὁδηγίαι πρὸς ἀποφυγὴν τῆς συλλήψεως μετὰ τὴν παράλληλον κυκλοφορίαν διαφόρων ἀντισυλληπτικῶν. Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει².

Τὸ 1550 ὁ πληθυσμὸς τῆς γῆς ἀνῆρχετο εἰς 500 ἑκατομμύρια, σήμερα ἔφθασε τὰ 4 δισεκ. και ὑπολογίζεται ὅτι τὸ 2.000 θὰ εἶναι περὶ τὰ 6,5 δισεκ.³

Διά τὴν γεωγραφικὴν Εὐρώπην ἀντιστοιχοῦν 94 κάτοικοι κατὰ τετραχιλιόμετρον, διά τὴν Ἀμερικὴν 12, διά τὴν Ἀσίαν 75, διά τὴν Ἀφρικὴν 11 και διά τὴν Ὠκεανίαν 2³.

Ἦδη ἡ σπατάλη πρώτων ὑλῶν ἔφθασεν εἰς μέγαν βαθμὸν και τουτο παρατηρεῖται και εἰς τὰς μὴ κομμουνιστικὰς χώρας εἰς τὰς ὁποίας ἡ βιομηχανικὴ των κοινωνία θὰ δημιουργήσῃ προβλήματα διά τὸ μέλλον. Καὶ τουτο διότι αἱ κομμουνιστικαὶ χώραι ἐπιδιώκουσαι νὰ ἐπαυξήσουν τὸ ἐθνικὸν των εἰσόδημα εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν των μετὰ τῶν μὴ κομμουνιστικῶν χωρῶν, διά νὰ ἐπιδείξουν ὅτι ἔχουν ὑψηλὸν ἐπίπεδον ζωῆς, προτρέπονται εἰς τὴν σπατάλην ὑλῶν.

Ἐπολογίζεται ἐπίσης ὅτι σήμερον κυκλοφοροῦν εἰς ὅλον τὸν κόσμον 200.000.000 αὐτοκίνητα τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος θὰ φθάσουν τὸ

1. B. de Jouvenel: Exposé sur la Croissance Économique ἐν ἄν. σελ. 76.

2. S. Mansholt: Ou nous mene la Croissance εἰς «Économie et Société» (Πρόλογος Valery Giscard d'Estaing) τῆς «Rencontre Internationale du Ministère de l'Économie et des Finances», Denoël 1972 σελ. 137, 138).

3. B. De Jouvenel: Exposé sur la Croissance Économique εἰς «Économie et Société», σελ. 73. Ὁ Spengler διά τὸ ἔτος 2.000 παρουσιάζει πληθυσμιακὸν πίνακα διά τὰς ἐξῆς χώρας: Βόρειος και Δυτικὴ Εὐρώπη 253 ἑκατ., ΕΣΣΔ 353 ἑκατομ., Κίνα 1025 ἑκατομ. Ἰνδία 981 ἑκατομ., Πακιστάν 90 ἑκατομ., Ἰαπωνία 122 ἑκατομ., ΗΠΑ 300 ἑκατομ., Βραζιλία 118 ἑκατομ. (J.J. Spengler, ἐνθ' ἄν. σελ. 127).

ί δισεκ. Ἡ αὐξησις αὐτῆ παραγωγῆς αὐτοκινήτων ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὸ αὐτοκίνητον συμβολίζει ἀνεξαρτησίαν, ἰσχύν, ταξίδια, περιπέτειαν¹. Συγχρόνως ὁμως σημαίνει καὶ σπατάλην εἰς διαφόρους ὕλας καὶ πρὸ πάντων εἰς ἐνέργειαν.

Καθὼς ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται καὶ ἡ συγκέντρωσις εἰς τὰ ἄστικά κέντρα αὐξάνεται μὲ ἀναλόγους γραφειοκρατικὰς δομάς, ὡς καὶ τοιαύτας κοινωνικὰς, πολιτικὰς, οικονομικὰς, νομικὰς καὶ θεσμικὰς, ἡ κοινωνία μεταμορφοῦται διὰ τὰ ἐμφανισθῶσι νέα προβλήματα καὶ νέα θέσεις ἔναντι ἄξιῶν, λειτουργιῶν καὶ θεσμῶν. Ἡ κοινωνικὴ ἱεραρχία συνεχῶς μεταβάλλεται καὶ αὕτη, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς γενικῆς ἀλλαγῆς με ἀνοδὸν τῶν διανοουμένων, τῶν διευθυντῶν τῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν τεχνοκρατῶν, τῶν ἐξασκούντων μονοπωλιακῆς φύσεως ἐπαγγέλματα (καλλιτεχνῶν, ἀθλητῶν κλπ) ἐνῶ τὸ ὅλικόν στρώμα τῆς κοινωνίας εἰς ὃ ἀνήκουν ἀνειδίκευτοι ἐργάται καὶ ἀκτῆμονες οὗτοι ὀλοὲν ἐλαττοῦνται.

Οὕτως εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἰπῶμεν ὅτι τὰ κοινωνικὰ στρώματα κινοῦνται πρὸς τὴν κορυφὴν τῆς κοινωνικῆς πυραμίδος συμπιεζόμενα πρὸς αὐτήν², παρατηρεῖται δὲ κυριαρχία τῆς γραφειοκρατίας³ ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὰς κομμουνιστικὰς χώρας εἰς τὰς ὁποίας τὸ Κράτος ἔχει τὴν βασικὴν εὐθύνην τῆς οικονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Διὸ καὶ ὁ Schumpeter⁴ ἰσχυρίζεται ὅτι εἰς τὴν σύγχρονον βιομηχανικὴν κοινωνίαν δὲν συγκρούονται κοινωνικαὶ τάξεις ἀλλὰ γραφειοκρατικὰ στρώματα. Τοῦτο ὁμως δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθόν διὰ τὰς μὴ κομμουνιστικὰς χώρας, διότι εἰς αὐτάς συμβαίνει νὰ συγκρούονται καὶ εὐρύτεραι ὁμάδες διαφόρων συμφερόντων, βασικῶς δὲ ἀπευθυνομένων πρὸς τὴν Κεντρικὴν Ἀρχὴν διὰ τὴν ἀπονομὴν δικαιοσύνης, ὡς πρὸς τὴν διανομὴν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Ἐντὸς τῶν ὁμάδων δὲ τούτων ὑφίσταται ἡγεσία, ἥτις τὰς κατεῦθνεi.

Ὁ R. Michels θὰ καλέσῃ τὴν ἡγεσίαν ταύτην τῶν μαζῶν «σιδηροῦν νόμον τῆς ὀλιγαρχίας»⁵. Ἡ ἄποψις αὕτη γενικευμένη διὰ τὸ κοινωνικὸν σύνολον εἶναι ὀρθὴ καὶ ὡς πρὸς τὰ μονοκομματικὰ πολιτεύματα ἢ καὶ τὰ

1. Βλ. παρέμβασιν Η. Kahn εἰς τὴν ὁμίλιαν τοῦ Roger Garaudy: *L'individu comme Travailleur*, εἰς «*Economic et Société*» (*Rencontre Internationale*) ἐν. ἀν. σελ. 117).

2. Τὰς αὐτάς περίπου ἰδέας ἀναπτύσσει ὁ Sorokin εἰς τὸ προαναφερθὲν ἔργον του *Social and Cultural Mobility*, London 1959.

3. M. Weber: *The Theory of Social and Economic Organization* (γαλ. μετ. T. Parsons) Free Press 1964 σελ. 338.

4. J. Schumpeter: *Capitalism, Socialism and Democracy*, Allen-Unwin 1943. Ἐπίσης J.K. Galbraith: *American Capitalism*, 1967.

5. R. Michels: *Political Parties*, Collin Books 1962 καὶ M. Duverger: *Sociologie des Parties Politiques* ed. 1969.

πλουραλιστικά, εις ἃ τὰ κόμματα κατανέμουν τὸν λαὸν μεταξύ των. Ἰδιαιτέρως δὲ ἡ κυριαρχία τῶν ὀλιγαρχιῶν τούτων ἐπαυξάνεται μὲ τὰ μέσα ἐνημερώσεως τὰ ὅποια κατέχουν, ὡς καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ὑλικῶν ἄλλων μέσων, τὰ ὅποια ἕτεραι ὀμάδες συμφερόντων, ὀλιγαρχικαὶ ἐπίσης, παρέχουν εἰς τὰ κόμματα, εὐρισκόμεναι ὀπισθεν τούτων ἵνα ἐξυπηρετήσουν τὰ συμφέροντά των.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐργατικά συνδικάτα καὶ τὰς ἐπαγγελματικὰς ἐνώσεις, ὑπὸ τὴν πραγματικὴν ἠθικὴν αὐτῶν μορφήν, ἐπιτυγχάνουν, ὡς τοῦτο παρετήρησεν ὁ Webb, συνδυασμοὺς διοικητικῆς ἀποδόσεως καὶ λαϊκοῦ ἐλέγχου¹. Ὑπὸ τὰς σημερινὰς προϋποθέσεις καὶ συνθήκας ὁμως εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ «σιδηροῦ νόμου τῆς ὀλιγαρχίας».

Ἐνώπιον τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ τῶν μεταμορφώσεών της ἡ ὑπαίθρος εἰς ὀρισμένας χώρας τείνει νὰ βιομηχανοποιηθῇ καὶ τοῦτο παρατηρεῖται εἰς τὰς προηγμένας τοιαύτας. Εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους χώρας συνεχίζεται ὁ πατροπαράδοτος διαφορισμὸς πόλεως καὶ ὑπαίθρου, ἐνῶ τὰ μέσα καὶ μέθοδοι καλλιέργειας ἀκολουθοῦν τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν ὡς καὶ πρότερον.

Εἰς τὰς προηγμένας χώρας παρατηρεῖται ἐπίσης ἡ ἐγκατάλειψις τῶν ἀστικῶν κέντρων πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἀπὸ μέρους τῶν λαμβανόντων ὑψηλὰ εἰσοδήματα, ἵνα ἀποφύγουν τὸν θόρυβον, τὴν μόλυνσιν τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἵνα ἐν γένει ἀπολαύσουν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον παρέχει ἡ πράσινος καλλιμορφος γῆ, ἀντὶ τῆς κεκαλυμμένης ὑπὸ τῆς νοσηρᾶς καὶ μονοτόνου ἀσφάλτου.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀντι-αστικοοικιστικὴ τάσις τῆς σημερινῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας. Εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους ὁμως χώρας ἢ καὶ εἰς τὰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν, ἢ ἀνοδος τῆς βιομηχανίας δημιουργεῖ χάσμα μεταξύ πόλεως καὶ ὑπαίθρου μὲ χρονικὰς ὑστερήσεις βελτιώσεως πρὸς γεφύρωσιν τούτου, ἐνῶ οἱ πληθυσμοὶ τῆς ὑπαίθρου στρέφονται πρὸς τὰ ἀστικά κέντρα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀμοιβάς καὶ τὴν ἐπιλογὴν ἐργασίας, ἐπίσης παρατηρεῖται διαφορισμὸς μεταξύ πόλεως καὶ ὑπαίθρου, ὅπου εἰς τὰς πόλεις αὕτη εἶναι μεγαλυτέρα καὶ εὐχερεστέρα ἀπὸ ἐκείνην τῆς ὑπαίθρου εἰς ἣν αἱ ἀμοιβαὶ εἶναι χαμηλότεραι καὶ ἡ ἐπιλογὴ δυσχερεστέρα. Οὕτω καὶ τὸ κόστος ἐξαρτήσεως² τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς καθίσταται μικρότερον

1. S. and B. Webb: Industrial Democracy, London 1911 σελ. V καὶ VI.

2. Ὡς κόστος ἐξαρτήσεως θὰ θεωρήσωμεν τὸ ψυχικὸν μέρος τοῦ συνολικοῦ κόστους συντελεστοῦ τῆς παραγωγῆς, τὸ ὅποιον προκύπτει ἐκ τῆς μεταξύ τούτου ἐξαρτήσεως ἐξ ἑτέρου, ἐν τῇ ἀμοιβῇ τῆς ὑπηρεσίας τὴν ὅποιαν τοῦ παρέχει. Καὶ ὅσον ὑψηλοτέρα εἶναι ἡ λαμβανομένη ἀμοιβὴ συντελεστοῦ τῆς παραγωγῆς ἐξ ἑτέρου, τόσον μικρότερον εἶναι τὸ κόστος ἐξαρτήσεως τούτου ἐξ ἐκείνου καὶ ἀντιθέτως. Περὶ κόστους ἐξαρτήσεως εἰς Α.Θ. Χουμανιδῆ: «Ὁ Ἐργατικὸς μισθός, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν κλασσικῶν μέχρι σήμερα», Ἀθήναι, Ἐκδόσις 1965 καὶ «Συγκριτικὴ τῶν Οἰκονομικῶν Συστημάτων», Ἀθήναι 1975.

εις τὰς ἀνεπτυγμένας χώρας ἀπὸ ὅσων εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους ἢ ὑπὸ ἀνάπτυξιν, ἐπίσης καὶ εἰς τὰς πόλεις ἀπὸ τὴν ὑπαιθρον. Διότι ἡ ἐπιλογή ἐργασίας καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῆς εἰς τὰς πόλεις δὲν ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸν μικρότερον καταμερισμὸν τῶν ἔργων καὶ τὰς ἐποχιακὰς ἐπιδράσεις ἢ καὶ ἀναστατώσεις ἐκ κλιματολογικῶν συνθηκῶν.

Ἡ σύγχρονος Βιομηχανικὴ Κοινωνία ἀναπτύσσει νέας ἰδέας, πεποιθήσεις καὶ ἀξίας, παραλλήλως δὲ συσσωρεύει κεφάλαια, γεννᾷ τὰς ἐφευρέσεις καὶ ἐξελίσσει τὴν τεχνολογίαν πρὸς ἐπαύξησιν τῆς εὐημερίας τῆς. Ἐνῶ ὅμως ἡ βιομηχανία φέρει εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς τοὺς πνευματικοὺς καὶ ὑλικοὺς αὐτοὺς παράγοντας, συγχρόνως διέπεται καὶ ἀπὸ ἀντιθέσεις ἐντὸς καὶ μεταξὺ τῶν παραγόντων τούτων, εἴτε ὡς ἐπιβιώσεων τοῦ παρελθόντος εἴτε ὡς πραγματικότητος τοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄρνησίς των. Οὕτως ἡ σύγχρονος Βιομηχανικὴ Κοινωνία προῆλθεν ἐκ τῆς μεταξὺ παλαιοῦ (συντηρητισμοῦ) καὶ νέου (προόδου) συγκρούσεως καὶ διέπεται ἀπὸ τὴν μεταξὺ τούτων ἀντίθεσιν.

Συντηρητισμὸς σημαίνει πρόσδεσιν εἰς τὸ παρελθὸν καὶ πρόσδος τὴν μεταρρυθμισιν τοῦ παρόντος καὶ τὴν διάνοιξιν νέων ὀριζόντων διὰ τὸ μέλλον. Ἐνταῦθα προκύπτει καὶ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ αἰδίου καὶ ἀμεταβλήτου τῆς κοινωνικῆς δομῆς ἢ τῆς δι' ἐπαναστάσεως συντριβῆς τῆς, ἀπόψεις, αἵτινες ἀφ' ἑνὸς μὲν διευπλώθησαν ὑπὸ τῶν σμιθειανῶν καὶ τῶν ἀκολουθησάντων τούτους εἰς τὸν νατουραλισμὸν τῆς ἀμεταβλήτου τάξεως νεοκλασσικῶν συγγραφέων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῶν σοσιαλιστῶν ἐπικριτῶν τοῦ φιλελευθέρου συστήματος καὶ τοῦ ἀπηνεστέρου τούτων, Karl Marx, διακηρύξαντος τὴν δι' ἐπαναστάσεως μεταβολὴν τούτου.

Ἄμφότεραι αἱ ὡς ἄνω ἀπόψεις δὲν εὐσταθοῦν, ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι αἱ προϋποθέσεις καὶ συνθῆκαι δὲν εἶναι πλέον αἱ αὐταὶ ὡς ἦσαν πρότερον. Ἡ ἄλλοτε ἐπαναστατικὴ ἐκ τῆς ἐξαθλιώσεώς τῆς τάξης τῶν ἐργαζομένων ἐκπροσωπεῖται σήμερον εἰς τὸ Κοινοβούλιον καὶ ἀπολαμβάνει κυριαρχοῦν εἰσόδημα, διότι ἡ ἀμοιβὴ ἦν ὁ ἐργάτης λαμβάνει δὲν ἀφορᾷ πλέον, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὴν ἐργασίαν του ἀλλὰ εἰς αὐτὸν τοῦτον. Οὕτως ἡ θεωρία τοῦ ἐμπορεύματος—ἐργασία καὶ ἡ θεωρία τῆς ὀριακῆς παραγωγικότητος δὲν ἔχουν πλέον θέσιν εἰς τὴν σημερινὴν πραγματικότητα τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας. Διότι ἡ μὲν πρώτη θεωρία καθιστᾷ τὸν ἐργάτην ἐμπόρευμα, ἡ δὲ δευτέρα μηχανὴν ἀμειβομένην ἀναλόγως τῆς ἀποδόσεώς τῆς. Καὶ ἐνῶ ἄλλοτε ὁ ἐπιχειρηματίας ἀπελάμβανε εἰς τὴν κοινωνίαν σεβασμὸν, ἔνεκα τῆς οἰκονομικῆς του ἰσχύος, σήμερον ὁ διανοούμενος ἢ ὁ κατέχων μονοπωλιακὴν ιδιότητα ἐπαγγέλματος ἀπολαμβάνει τούτου. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον ὁ ἐπιχειρηματίας ἵνα συμμετάσχη εἰς τὸ κοινωνικὸν στρώμα σεβασμοῦ (prestige), θὰ πρέπη καὶ αὐτὸς νὰ εἶναι διανοούμενος—τεχνοκράτης—ἐπιστήμων.

Συνεπώς ἡ Οἰκονομικὴ δομὴ σήμερον δὲν εἶναι ταξικὴ, ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς ἔννοιαν, ὑποχωρήσασα εἰς κοινωνικὰς ομάδας ἀνταγωνιζόμενας οὐχὶ τόσοσιν μεταξύ των ὅσον πιεζούσας τὴν Κεντρικὴν Ἀρχὴν, ὡς ἐλέχθη, διὰ τὴν ἀπολαβὴν μεγαλυτέρας μερίδος ἐκ τοῦ παραχθέντος συνολικοῦ εισοδήματος καὶ ἀλληλεγγύως συνεργαζομένων πρὸς διατήρησιν τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας πρὸς ὄφελος ὄλων, ἐνῶ ἡ στρωματικὴ διάκρισις δὲν εἶναι τόσοσιν οἰκονομικὴ ὅσον πνευματικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ.

Διὸ καὶ ἡ πάλη τῶν τάξεων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς συγκρούσεως δύο τούτων, κατὰ τὴν μαρξιστικὴν ἀντίληψιν, δὲν ὑφίσταται, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ ἱστορικὴ διαδικασία καὶ ἐξελίξεις προσδιορίζονται ἀπὸ τὴν σχηματικὴν ταύτην ταξικὴν διάταξιν.

Ἡ πάλη τῶν τάξεων εἶναι φαινόμενον κοινωνικόν καὶ εἰς τὸν ἱστορικόν χρόνον ἐξεταζομένη λαμβάνει διαφορετικὴν μορφήν καὶ ρυθμὸν καὶ συνυφαίνεται μὲ διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα εἰς τὴν ἱστορικὴν διαδικασίαν τῶν ἱστορικῶν συναρτήσεων, δὲν εἶναι ὁμως ἡ μόνη καὶ πάντοτε γενεσιουργὸς αἰτία τῆς ἐξελιξεως τῆς Ἱστορίας.

Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἶναι ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει κοινότης προσπαθειῶν χάριν τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως ἀνεξαρτήτως τῶν ἐπαναστάσεων καὶ τῆς βίας ἥτις ἐκδηλοῦται κατὰ τὴν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ἐξέλιξίν της, τούτων ὁμως ἐκδηλουμένων ὑπὸ ὀρισμένας περιστάσεις καὶ ἐποχάς. Διότι ἐὰν συνέβαινε τὸ ἀντίθετον, αὕτη θὰ εὕρισκετο ὑπὸ συνεχῆ καταστροφικὴν δίνην. Ἐξελισσομένη ἡ κοινωνικὴ ζωὴ διαμορφώνει ἐν χρόνῳ ὀλοὲν καὶ νέας μορφὰς κοινωνιῶν, καθ' ἃς τὴν παλαιὰν διαδέχεται ἡ νέα μὲ ἐπιβιώσεις τῆς προηγουμένης ἐντὸς τῆς ἐπομένης ἕνεκα τῆς παραδόσεως τῶν πνευματικῶν καὶ ὕλικῶν κατακτήσεων της, ἀλλὰ καὶ μὲ ὑπεροχὴν τῆς νέας, ἕνεκα τῆς προόδου τὴν ὁποίαν φέρει. Αὕτη εἶναι ἡ πραγματικὴ ἔννοια τῆς προόδου, ἥτις σημαίνει ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ συντηρητισμοῦ διὰ τῆς ἐπιλογῆς νέων μεθόδων συστημάτων καὶ λειτουργιῶν οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν, πολιτικῶν, θεσμικῶν.

Ἐὰν ὁμως ἡ συντηρητικὴ πλευρὰ ἀντιδρᾷ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ ἀνακόπη τὴν ἐξέλιξιν πρὸς τὴν πρόοδον, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ρεῦμα ταύτης διὰ νὰ ἔχωμεν πλέον ἀντίδρασιν ἐναντίον τοῦ φράγματός της, τὸ ὁποῖον ἀργὰ ἢ γρήγορα καταρρέει. Διότι τὸ ρεῦμα τῆς προόδου δὲν δύναται νὰ ἀναχαιτισθῇ τελειωτικῶς. Ἡ τυχὸν παλινδρομήσις σημαίνουσα καὶ παρακμὴν, ὑπὸ νέας διαμορφωθησομένης προϋποθέσεις καὶ συνθήκας, θὰ ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα νέαν ἀντίδρασιν ὑπὲρ τῆς προόδου.

Ἡ ἄποψις τοῦ Saint-Simon περὶ δύο περιόδων, μιᾶς ὀργανικῆς καὶ μιᾶς κριτικῆς, μολονότι διαφέρουσα τῆς, ὡς ἀνωτέρω ἰδικῆς μας, ἐμφανίζει ὁμως ὁμοιότητα, ὡς πρὸς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ κατεστημένου. Προσέτι τόσοσιν αἱ ἰδέαι τοῦ Saint Simon ὅσον καὶ ἐκεῖναι τοῦ Durkheim καὶ ἐπὶ τῶν ἡμε-

ρων μας του Hobhouse αντικρούουν το κλασσικόν δόγμα καθ' ὃ ὑφίσταται ἑναρμόνις συμφερόντων μεταξὺ ἀτόμων καὶ κοινωνίας, ἐφ' ὅσον τὸ πρῶτον ἀκολουθεῖ ὁδὸν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συμφερόντος του. Διότι ἡ ιδέα τοῦ Smith¹ καὶ τῶν ὁπαδῶν του, καθ' ἣν τὸ ἄθροισμα τῶν ἀτομικῶν προσπαθειῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος, σημαίνει καὶ ἐλάχιστον κόστος διὰ τὴν κοινωνίαν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πραγματικότητα ἐφ' ὅσον ἐν τῇ ἀνεξελέγκτῳ ἐλευθερίᾳ ἐπικρατεῖ ὁ τιτανισμὸς τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ἡ κυριαρχία του ἐπὶ τῶν ἄλλων. Πολλάκις δὲ τὸ προσωπικὸν συμφέρον αὐξάνει τὸ κοινωνικὸν κόστος².

Ἡ φιλοσοφία τοῦ παλαιοῦ καπιταλισμοῦ συνεπῶς ἦτο ἡ ἰσχὺς διὰ τοῦ νόμου τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος καὶ ἡ κυριαρχία πρὸς ἐξουδετέρωσιν πάντος ἀντιπάλου. Ἡ Δαρβίνειος αὕτη ἄποψις ἦτο ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς πραγματικότητος τῆς καπιταλιστικῆς ἀγορᾶς.

Διὸ καὶ συγγραφεῖς ὑποστηρίζοντες τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα διαχωρίζουν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ καπιταλισμοῦ εἰς δύο στάδια :

α. Εἰς τὸν καπιταλισμὸν τῆς κυριαρχίας τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος.

β. Εἰς τὸν κοινωνικὸν καπιταλισμὸν³ χάριν τῆς εὐημερίας ὅλων.

Τὸ πρῶτον στάδιον ἀφορᾷ εἰς τὴν κλασσικὴν του περίοδον, με συγγραφεῖς, οἵτινες εἶναι προσδεδεμένοι εἰς ἔννοιαν τοῦ Homo Oeconomicus, τὴν πατροπαράδοτον ἰδέαν τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀγορᾶς ἐν τῇ ἀπροσκόπτῳ καὶ ἄνευ παρεμβάσεων λειτουργίᾳ τῶν οἰκονομικῶν φυσικῶν νόμων.

Τὸ δευτερον στάδιον ἀναδύει με τὴν ἐπὶ τοῦ Homo Oeconomicus ἐξασηθεῖσαν κριτικὴν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος, ὑπὸ τῶν σοσιαλιστικῶν ἀντιλήψεων, ὡς καὶ τὴν προσπάθειαν ἐτέρων στοχαστῶν διατύπωσιν συστήματος καπιταλιστικοῦ περισσότερον συγκαταβατικοῦ τὸ ὁποῖον ἄρχεται βασικῶς ἀπὸ τοῦ Μεσοπολέμου με τὸν νεοβολονταρισμὸν τῆς Θεσμικῆς Σχολῆς, τὸν Κεϋνσιανισμὸν, ὡς καὶ τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν περὶ νεοουμανισμοῦ καὶ τὸν γενικὸν ὄρον τῶν ἰδεῶν αἵτινες εὐρίσκονται σήμερον εἰς τὸ προσκῆνιον, ὡς Οἰκονομικὴ τῆς Εὐημερίας.

Ἡ συγκατάβασις ὅθεν διακρίνει τὸν καπιταλισμὸν τῆς συγχρόνου βιομηχανικῆς κοινωνίας, ἦτοι νὰ ὑποχωρῇ ἡ διέπουσα αὐτὸν ἀρχὴ τοῦ ἀτο-

1. A. Smith: Theory of Moral Sentiments 1759 καὶ An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776.— Α.Θ. Χουμανίδη: Ἱστορία Οἰκονομικῶν Θεωριῶν Κεφ. Ε'.

2. Ἡ ἔννοια τοῦ κοινωνικοῦ κόστους προκύπτει ὅταν δημιουργητὰ οἰκονομικῆ μονὰς μὴ ἐξασφαλίζουσα τὴν ὑγίαν, τὴν ἡσυχίαν κλπ. συνόλου ἀτόμων, μὴ ἐχόντων ὀργανικὴν σχέσιν με τὴν οἰκονομικὴν ταύτην μονάδα.

3. A. Fanfani: Capitalismo, Socialità, Partecipazione, Milano 1976.

μισμοῦ εἰς τὴν ἀντιστρατευομένην ταύτην ἀρχὴν τοῦ κοινωνισμοῦ, τόσον ὁμως ὥστε τὸ σύστημα νὰ μὴ μεταβάλλεται θεμελιωδῶς.

Ἡ τοιαύτη συγκατάβασις τοῦ καπιταλισμοῦ εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀνθρώπου διὰ μεταβολὴν διατηρεῖ τοῦτον, δὲν δύναται ὁμως τελικῶς νὰ ἀποφύγῃ τὴν βαθυτέραν ἀλλαγὴν, τὴν ὁποίαν τὸ ἐργαστήριον τοῦ χρόνου τοῦ ἐτοιμάζει. Ἐπίσης ἡ συγκατάβασις διακρίνει σήμερον καὶ τὸν κομμουνισμὸν τρεπόμενον πρὸς τὴν ἀποδοχὴν ἰδεολογικῶν παραγόντων ὡς στοιχείων διαμορφούντων τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν διαδικασίαν τῆς ἐξελίξεως, ὡς καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας, ἐὰν ὄχι καὶ τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας, ἐν τῷ πλαισίῳ βεβαίως τῶν συμφερόντων τοῦ Κράτους συμπίπτοντος μὲ τὸ κόμμα. Δὲν δύναται ὁμως καὶ τὸ σύστημα τοῦτο νὰ ἀποφύγῃ τὴν βαθυτέραν ἀλλαγὴν λόγῳ τῆς ἐξελίξεως τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἀπαιτήσεών της.

Ἡ ἰδέα ὅτι τὰ συστήματα εἶναι ἀμετάβλητα καὶ αἰδία εἰς τὸν χρόνον εἶναι ἀστήρικτος. Τὰ παρόντα συστήματα, καπιταλιστικὸν καὶ κομμουνιστικόν, ὡς ἐτι εἶναι σήμερον, δὲν δύναται νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ μακρόν. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ὑπαρξιακὴ φιλοσοφία εἰσχωροῦσα ἐντὸς αὐτῶν, ἢ πρόοδος τῆς τεχνολογίας τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα προκύπτουν διὰ τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς θὰ ἐνισχύουν συνεχῶς τὴν μεταμόρφωσιν καὶ μεταβολὴν τῶν.

III. ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΟΣΤΟΣ ΕΞΑΡΤΗΣΕΩΣ

Ἡ ὅλη δομὴ ὡς ἐπίσης καὶ αἱ ἐπικρατοῦσαι σχέσεις παραγωγῆς ἀντικατοπτρίζουν τὴν μορφήν καὶ τὸν τρόπον παραγωγῆς μιᾶς κοινωνίας. Ὅταν δὲ ὁμιλῶμεν περὶ βιομηχανικῆς κοινωνίας, δεόν ὅπως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ σύνολον τῶν διαρθρώσεων καὶ λειτουργιῶν τῆς ἐντὸς τῶν ὁποίων κινοῦνται αἱ τυπικαὶ μονάδες παραγωγῆς της, αἱ βιομηχαναί.

Αἱ διαρθρώσεις τῆς παραγωγῆς τῆς συγχρόνου βιομηχανικῆς κοινωνίας διακρίνονται, κατὰ τὸν Α. Marchal¹:

α. Ἀναλόγως τῶν διαφόρων κλάδων παραγωγῆς, λ.χ. γεωργίας, βιοτεχνίας, βιομηχανίας κλπ.

β. Ἀναλόγως τοῦ εἶδους τοῦ προϊόντος τῆς παραγωγῆς, λ.χ. δημητριακά, μεταλλουργικά, οἰκοδομικά κλπ.

γ. Ἀναλόγως τῆς συμμετοχῆς τοῦ κεφαλαίου εἰς τὴν παραγωγὴν, δηλαδή μεγάλης, μεσαίας ἢ μικρᾶς συμμετοχῆς κεφαλαίου εἰς τὰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις.

δ. Ἀναλόγως τῆς συμμετοχῆς τοῦ κράτους εἰς τὴν παραγωγὴν, π.χ. ἡμικρατικὰς ἐπιχειρήσεις, κρατικὰς ἐκμεταλλεύσεις.

1. A. Marchal: ἐνθ' ἄν. σελ. 125-126.

ε. Ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῶν παραγομένων ἀγαθῶν, ἤτοι καταναλωτικὰ ἀγαθὰ, παραγωγικὰ ἀγαθὰ, ἐνδιάμεσα ἀγαθὰ.

στ. Ἀναλόγως τοῦ τομέως τῆς παραγωγῆς λ.χ. πρωτογενοῦς, δευτερογενοῦς, τριτογενοῦς.

ζ. Ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τῶν οἰκονομικῶν μονάδων ἢ ἐπιχειρήσεων. ἤτοι μικρῶν, μέσων, μεγάλων.

η. Ἀναλόγως τῆς διατάξεως τούτων, λ.χ. ὀριζοντίου διατάξεως, καθέτου διατάξεως.

θ. Ἀναλόγως τῆς νομικῆς μορφῆς τῶν ἐπιχειρήσεων, λ.χ. προσωπικῶν, ὁμορρυθμῶν, ἑτερορρυθμῶν, συμμετοχικῶν, κλπ.

ι. Ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς αὐτῶν συγκεντρώσεως ἢ συνασπισμοῦ, λ.χ. καρτέλ, κονσέρν, τράστ κλπ.

ια. Ἀναλόγως τοῦ κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ τούτων, λ.χ. μικρά βιομηχανία, μέση βιομηχανία, βαρεῖα βιομηχανία.

Ἐντὸς τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας τὸ κόστος ἐξαρτήσεως ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται, ἀλλὰ καὶ ὡς σύνολον τὰ ἄτομα τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας λαμβανόμενα εὐρίσκονται εἰς ἐξάρτησιν ἐκ τοῦ Κράτους ὑπὸ τὴν ἰδιότητά των ὡς πολιτῶν. Καὶ ὅταν αἱ πρὸς τὸ Κράτος παροχαὶ των δὲν εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀντιπαροχὰς τούτου, ἀλλὰ μεγαλύτεραι τὸσον τὸ κόστος ἐξαρτήσεως αὐξάνει καὶ ἀντιθέτως.

Εἰς τὰς κομμουνιστικὰς χώρας τὸ κόστος ἐξαρτήσεως δύναται νὰ εἶναι ἠὺξημένον χωρὶς καὶ νὰ φαίνεται λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ μὴ ἐλευθερίας τοῦ τύπου, ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὰ δικτατορικὰ καθεστῶτα καπιταλιστικοῦ συστήματος ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ πλουραλιστικὰ πολιτικὰ συστήματα, ὅταν ὁ τύπος εἶναι ἐξηγορασμένος ὑπὸ κόμματος ἢ πάντων τῶν κομμάτων ἐκ φόβου ἀντιμετωπίσεως κινδύνου ἐξεγέρσεως τῆς κοινῆς γνώμης.

Ἡ βιομηχανικὴ παραγωγή ἔφθασε εἰς ὑψιστον ἐπίπεδον μὲ τὸν ἡλεκτρισμὸν καὶ θὰ αὐξηθῇ ἐτι περισσότερον μὲ τὴν ἀτομικὴν ἐνέργειαν, διὰ νὰ αὐξηθῇ τὸ πλῆθος τῶν ἀγαθῶν καὶ νὰ ἀναδειχθῶσι πλείους ὅσαι ὑπερρεσῖαι παραλλήλως μὲ τὴν αὐξησην τοῦ πληθυσμοῦ τελούντος ὑπὸ μεγαλύτερον καὶ ἐντελέστερον καταμερισμὸν τῶν ἔργων, εὐρύτεραν καὶ συστηματικωτέραν ἐκπαίδευσιν, ὡς καὶ τελειοποίησιν καὶ γενικοποίησιν τῶν μέσων ἐνημερώσεως καὶ ἐπικοινωνίας. Συγχρόνως ἠλλαξαν καὶ οἱ στόχοι ἀτόμων, χωρῶν καὶ οἰκουμένης διὰ τὴν πρόοδον. Καὶ ἐνῶ πρότερον ἢ πρόοδος ἦτο ὁ σκοπὸς ἐνὸς ἀτόμου δι' αὐτὸ τοῦτο, μῖς χώρας δι' αὐτὴν ταύτην, σήμερον πάντες προσπαθοῦν, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐπὶ μέρους σκοπῶν ὅπως συνδράμουν ὁ εἰς τὸν ἄλλον καὶ ἡ μία χώρα τὴν ἄλλην, χάριν τῆς κοινῆς εὐημερίας καὶ εἰρηνικῆς συμβιώσεως. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον αἱ ἰδέαι τῆς εἰ-

ρήνης, τῆς τάξεως καὶ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης δὲν ἀποτελοῦν πλέον συνθήματα ἑνὸς ἀτόμου ἢ μιᾶς ομάδος τούτων, ἀλλὰ ἀποτελοῦν αἴτημα χωρῶν.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἐμφανίζεται ὁλοὲν καὶ μεγαλυτέρα ἢ συμμετοχὴ τοῦ Κράτους εἰς τὴν ζωὴν ἀξανομένου συγχρόνως καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀργάνων τοῦ διὰ τὴν αὐξάνη δὴμος καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς γραφειοκρατίας.

Εἰς τὰ τρία ἄτομα σήμερον τὸ ἕν εἶναι δημόσιος ὑπάλληλος καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ ἔνδειξιν τῆς μεταβολῆς εἰς τὴν βιομηχανικὴν κοινωνίαν μας. Τὸ κόστος ἐξαρτήσεως παρὰ ταῦτα, ὡς ἐλέχθη, δὲν ἐξαλείφεται καὶ τὸ ὅποιον βασικῶς παρατηρεῖται:

α. Ἐντὸς τῆς βιομηχανικῆς μονάδος εἰς τὰς σχέσεις ἐργατῶν καὶ ἐργοδότη (ἰδιώτου ἢ Κράτους) καὶ κατ' ἐπέκτασιν ἐντὸς τῆς ἀγροτικῆς μονάδος καὶ δὴ τῆς «βιομηχανοποιημένης» μεγάλης τοιαύτης.

β. Τῆς σχέσεως μεταξύ βιομηχανικῆς ἢ ἀγροτικῆς μονάδος καὶ τραπεζικῆς¹.

Οἱ Kornhauser, Ross καὶ Dubin ἀπαριθμοῦν τὰς ἀκολούθους μορφάς, εἰς ἃς δύναται νὰ προκληθῇ διαμάχη μεταξύ ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν².

«1. Διακηρύξεις διαμάχης ὀργανωμένων ομάδων (διαμάχαι ἐργατικῶν ἐνώσεων—ἐργοδοτῶν).

A. Εἰς τὴν βιομηχανίαν:

1. Διακοπαὶ παραγωγῆς—ἀπεργίαι, λόκ-άουτ καὶ μεταφορὰ τοῦ ἐργοστασίου.

2. Ὄργανωμένοι περιορισμοὶ παραγωγῆς προϊόντων—περιορισμοὶ ἐργασίας, ἐπιβραδύνσεις, δολιοφθοραὶ καὶ μονόπλευροι ἀλλαγαὶ προτύπων ἐργασίας, παραγωγῆς ἀνά τεμάχιον κλπ.

3. Διαμάχαι κατὰ τὰς συμβατικὰς διαπραγματεύσεις, περιπτώσεις παραπόνων, διαπραγματεύσεις μεταξύ ἀρχιεργατῶν καὶ ἐποπτῶν ἐργασίας κλπ. ἄνευ διακοπῶν ἐργασίας.

B. Εἰς τὴν εὐρυτέραν κοινωνίαν:

1. Ἀντιπολίτευσις-τοπικῆ, ἐθνικῆ.

2. Ἄλλαι κοινοτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μορφαὶ ἀντιπολιτεύσεως—ἀντιτιθέμεναιπιέσεις ἐπὶ τῶν ἐφημερίδων καὶ ραδιοφώνου, ἀντιζηλῖαι διὰ τὰς ψυχαγωγικὰς, ἐπιμορφωτικὰς καὶ ἐτέρας ὑπηρεσίας τὰς λειτουργούσας ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἐργατῶν.

II. Διακηρύξεις ἀτομικῆς καὶ μὴ ὀργανωμένης διαμάχης.

A. Εἰς τὴν βιομηχανίαν - συμπεριφορὰ ἐργαζομένων :

1. Διότι ὡς ὑφίσταται κόστος ἐξαρτήσεως μειαξὺ ἐργάτου καὶ ἐργοδότη, ὑφίσταται ἐπίσης καὶ κόστος ἐξαρτήσεως μεταξὺ ἐπιχειρηματίου καὶ κεφαλαιούχου τοῦ μεγέθους τούτου προσδιοριζομένου ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ τόκου.

2. N.J. Smelser: ἑλλ. μετ. σελ. 81.

1. Μή ὀργανωμένη ἀνακοπή προσπαθείας, σκόπιμος ἀδράνεια καὶ ἀνεπάρκεια κλπ.
 2. Μείωσις παραγωγῆς ὑπὸ τῶν ἐργατῶν καὶ τάσις δι' ἀπουσίας.
 3. Παράπονα, προστριβαί, παραβάσεις κανονισμῶν καὶ παρόμοια περιστατικὰ χαμηλοῦ ἠθικοῦ καὶ δυσαρεσκείας.
- B. Εἰς τὴν βιομηχανίαν — συμπεριφορὰ ἐργοδοτῶν,
1. Ἀδύναμις ἐποπτείας, σκληρὰ πειθαρχία καὶ ποιναί.
 2. Περιτταί καὶ προκατειλημμένοι ἀπολύσεις (ὀριστικαί — προσωριναί) καὶ ὑποβιβασμοί.
 3. Μὴ ἐγκεκριμένοι ἐπιταχύνσεις παραγωγῆς κλπ.

Γ. Εἰς τὴν εὐρύτεραν κοινωνίαν :

1. Ἐκδηλώσεις ἀντιπολιτεύσεως τῶν ἐργαζομένων εἰς καθημερινὰς συζητήσεις, συμπεριφορὰ κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐκλογικοῦ δικαίωματος, προτιμήσεις καταναλωτῶν κλπ.»
2. Ἐκδηλώσεις ἀντιπολιτεύσεως ἰδιοκτητῶν καὶ διευθυντῶν διὰ τῆς χρησιμοποίησεως πολιτικῆς ἐπιρροῆς ἐναντίον τῶν ἐργατικῶν ἐνώσεων, ὑποστηρίξεως μονοπλευρῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ προπαγανδιστικῶν προγραμμάτων κλπ.

Τὸ κόστος ἐξαρτήσεως ὡς εἶδομεν ἐπηρεάζει τὰς ἐντὸς τῆς βιομηχανικῆς μονάδος σχέσεις ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν οἵτινες καὶ ὁμοῦ συνεργάζονται ἵνα ἐπιτευχθοῦν οἱ ἐξῆς σκοποί :

- α. Ὁ ἀκριβῆς καθορισμὸς τῶν σχέσεων ἀγορᾶς ἐργασίας καὶ τὸ ἐπίπεδον τῶν μισθῶν.
- β. Ἡ γεφύρωσις τοῦ μισθολογικοῦ διαφορισμοῦ ἀρρένων καὶ θηλέων.
- γ. Ἡ μορφή τῆς βιομηχανικῆς μονάδος.
- δ. Ἡ σταθερότης, τὸ μέγεθος καὶ ἡ ἀπορροφητικότητα τῆς ἀγορᾶς.
- ε. Αἱ σχέσεις ἀνταγωνιστῶν καὶ υἰοθέτησις τῆς καλυτέρας τακτικῆς καὶ στρατηγικῆς κατὰ τὸ μετ' αὐτῶν παίγιον.
- στ. Ἡ μελέτη τῆς ἰσχύος τῆς βιομηχανικῆς μονάδος καὶ διερεῦνησις τοῦ χώρου ὀρθολογικῆς δυνατότητος τῆς παραγωγῆς.
- ζ. Ἡ τυποποίησις τοῦ προϊόντος καὶ εἰ δυνατόν μονοπώλησις τούτου.
- η. Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἐργαζομένου ὡς ἰσοτίμου μέλους εἰς τὴν βιομηχανικὴν μονάδα.

Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον διακρίνει τὴν σημερινὴν βιομηχανικὴν κοινωνίαν εἶναι ἡ πρόοδος τῆς τεχνολογίας. Ἰδιαίτερος αὕτη ἀνεπύχθη μὲ τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα, ἔνεκα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τὴν πρὸς τοῦτο πτώσιν τοῦ κόστους παραγωγῆς.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς δυσχεραίνει τὴν εἴσοδον (Free Entry) νέων ἐπιχειρήσεων εἰς τὸν στίβον τῆς ἀγορᾶς, τοῦτο καὶ διότι ναὶ μὲν τὴν ἐπιτρέπει,

ὅμως ἡ συνεχῆς πτώσις τοῦ κόστους δὲν προσφέρει δυνατότητας τοιαύτης εἰσόδου.

Οὕτως ἡ πρώτη πλευρά τοῦ ἀνταγωνισμοῦ — ἡ ἐλάττωσις τοῦ κόστους — εἶναι μὲν πρὸς ὄφελος τῆς κοινωνίας καθιστῶσα τὰ προϊόντα εὐθηνότερα καὶ τυποποιημένα, ὅμως προκαλεῖ καὶ τὴν μονοπώλησιν τοῦ προϊόντος καὶ τὸν καθορισμὸν τιμῆς ὑψηλοτέρας ἐκείνης τοῦ ἐλεύθερου ἀνταγωνισμοῦ.

Προσέτι ἡ ἀντίθεσις ἔναντι τῶν συστημάτων ἐλαχιστοποιήσεως τοῦ κόστους διὰ τοῦ αὐτοματισμοῦ τῆς ἐργασίας (Taylor, Gantt, Gilbrecht, Abbe κλπ.), ἔστω καὶ μὲ ἀξίησιν τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐθεωρήθησαν μέθοδοι κοπώσεως καὶ φθορᾶς ὀργανικῆς καὶ πνευματικῆς τοῦ ἐργάτου. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως διὰ τῆς ἀξίησεως τοῦ μισθοῦ, τῆς ἐλαττώσεως τῶν ὥρων ἐργασίας καὶ τῆς δημιουργίας συνθηκῶν καταλλήλου περιβάλλοντος ἐργασίας καὶ προτιμήσεως ταύτης, διὰ τῆς ψυχολογίας καὶ ψυχοτεχνικῆς τῆς ἐργασίας θεωρεῖται ὅτι τὰ ἐμπόδια αὐτὰ ἦρθησαν. Οὕτω ἡ ἐλέγχωμεν ὅτι ἡλαττώθη τὸ κόστος ἐξαρτήσεως.

Αἱ συνθῆκαι ὑπὸ μονοπώλιον διὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ τῆς παραγωγῆς ἐπαιξάνουν τὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ εἰς τὰς κομμουνιστικὰς χώρας, διότι εἰς τὰς χώρας αὐτὰς τὸ μονοπώλιον εἶναι τὸ Κράτος ἀλλὰ καὶ τοῦτο εὐρίσκειται ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος ὥστε ἡ ἐκ μονοπωλίου ἐκμετάλλευσις νὰ περιέρχεται οὐσιαστικῶς εἰς τὸ δεύτερον.

Προσέτι τὰ συστήματα αὐτοματισμοῦ τῆς ἐργασίας κατηγορήθησαν ὑπὸ τῶν κομμουνιστῶν ὡς «ξεθεωτικά», ὅμως ἀπὸ τῆς Νέας Οἰκονομικῆς Πολιτικῆς καὶ κατόπιν ἐφηρμόσθησαν καπιταλιστικαὶ μέθοδοι παραγωγῆς διὰ νὰ υἱοθετηθῇ ὁ σταχανοβισμὸς. Ὅθεν ὑπὸ τὴν ἀντίστασιν τῶν ἐργαζομένων καὶ εἰς τὸ κομμουνιστικὸν σύστημα ἀκολουθοῦνται αἱ μέθοδοι ψυχολογίας καὶ ψυχοτεχνικῆς τῆς ἐργασίας, πρὸς λύσιν τοῦ ἐκ τοῦ αὐτοματισμοῦ προκύπτοντος προβλήματος.

Ἐνταῦθα ὅμως προκύπτει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας ἐν τῷ καταμερισμῷ τῆς ἐργασίας.

Ἡ ἀντίληψις τοῦ Durkheim περὶ ἀλληλεγγύης ἐν τῇ κοινωνίᾳ συνεπεία τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ὥστε νὰ δίδῃ εἰς αὐτὴν ὀργανικὴν ἐνότητα, ἀφορᾷ εἰς αὐτομάτους καταστάσεις, ὅταν τὰ ὑποκείμενα καὶ αἱ ὁμάδες τούτων τίθενται ἐντὸς ἐνὸς ὁμαλῶς λειτουργούντος μηχανισμοῦ καὶ οὐχὶ ὅταν τὰ συμφέροντά των, ἡ αὐτονομία των, αἱ πεποιθήσεις των καὶ προσδοκίαι των συγκροῦνται. Διότι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὑφίσταται ἐνότης, τῆς ὁποίας ὅμως ὁ μηχανισμὸς ἰσορροπίας τῆς διακυβεύεται, ἐὰν δὲν ὑπάρχουν ἕτεροι παράγοντες νὰ τὴν ἐνισχύσουν, ὡς ὁ ἀλληλοσεβασμὸς, ἡ δικαιοσύνη καὶ γενικῶς ἡ ἠθικὴ καὶ δικαία τάξις.

Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ὅμως ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ παρουσιάζει δέσμευσιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιλογή ἐργασίας του δὲν

προσφέρεται ως μέσον επιθυμητής ικανοποίησεως, αλλά ως εκ των πραγμάτων αναγκαιότητας. Διά να είμεθα περισσότερο σαφείς. Είς τὰ πρωταρχικά στάδια τῆς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως ὁ καταμερισμός τῆς ἐργασίας ἐμφανίζεται ὀλίγον πολὺ ὡς ἐκλογή κατὰ βούλησιν, ἔναντι τῶν ἄλλων ἀτόμων τῆς κοινωνικῆς ομάδος, εἰς τὰ προκεχωρημένα δὲ ὡς στάδια ταύτης δημιουργεῖται ἡ δέσμευσις, τὸ ἄτομον ν' ἀκολουθῇ μίαν ὀρισμένην ἐργασίαν εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς παραγωγῆς, ἵνα ἐξεύρη τὰ μέσα συντηρήσεώς του.

Οὕτω τὸ ἄτομον καὶ τὴν ἐλευθερίαν του χάνει καὶ αἰσθάνεται ὅτι μετέχει εἰς μίαν προσπάθειαν, ἣ ὁποία οὔτε τὸ ἐμπνέει ἀλλὰ καὶ οὔτε τοῦ προξενεῖ σεβασμόν. Ἡ σύγχρονος βιομηχανικὴ κοινωνία προσπαθεῖ ὅπως ἀποφύγῃ τὴν ἀντινομίαν αὐτὴν τῆς οικονομικῆς ζωῆς ὡς ἐλέχθη, διὰ τῆς ψυχολογικῆς καὶ τῆς ψυχολογίας τῆς ἐργασίας, ἰδίᾳ τῆς δευτέρας.

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα ὑφίστατο μὲν ὁ σεβασμὸς εἰς τὸ ἐπάγγελμα ἀλλὰ ἡ ἐκλογή τούτου δὲν ἦτο ἐλευθέρη, προσετι ἡ μορφή τῶν συντεχνιῶν ἦτο στατικὴ, ὡς ἦτο καὶ ἡ κατὰ τὴν περιόδον του ἰσχύουσα φιλοσοφία.

Τὰ ἐργατικά συνδικάτα σήμερον, ὡς καὶ αἱ διάφοροι ἐπαγγελματικαὶ ἐνώσεις νοὶ μὲν δὲν δεσμεύουν, ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν ἐργασίας τὸν ἐργάτην, ὁ ὅποιος δύναται νὰ μεταπηδήσῃ εἰς οἰονδήποτε εἶδος ἐργασίας ἐπιθυμεῖ, ὅμως ἢ ἐκ τοῦ καταμερισμοῦ τῶ ἔργων δέσμευσις του ὑφίσταται, ἐνῶ ἡ ὁμῆ καὶ λειτουργία τῶν Ἐργατικῶν Ἐνώσεων συνεχῶς ἐξελίσσεται συμφώνως πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῶν θεσμῶν, ὀργανώσεως καὶ ἀντιλήψεως περὶ ἐργασίας, ἥτις διακρίνει τὴν ἐποχὴν μας. Θὰ ἦτο πάντως λάθος νὰ θεωρῶμεν ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν μας δὲν ὑπάρχουν κλειστά ἐπαγγέλματα.

Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἠδύνη παραγωγή ἀγαθῶν εἰς μίαν κομμουνιστικὴν κοινωνίαν θὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἄνευ ἐπιλογῆς ἐργασίας, δὲν ἀποδεικνύεται πλέον ὡς πείθουσα τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον¹. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀφθονία αὐτὴ δὲν φαίνεται ἐφικτὴ συνεπείᾳ τοῦ πλήθους τῶν ὀλονέν ἐμφανιζομένων ἀναγκῶν καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ὡς καὶ τῆς σπάνεως τῶν πόρων διὰ νὰ μὴ ἐπιτρέπουσαν μίαν τοιαύτην ἐπιλογὴν. Θὰ ἦτο δὲ δυνατόν τοῦτο μόνον, ἐάν περιωρίζοντο αἱ ἀνάγκαι

1. Ὁ Στάλιν ὑπεστήριξεν μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον ὅτι ἡ ΕΣΣΔ θὰ ἔπρεπε νὰ εἰσέλθῃ ἐντός ὀλίγου χρόνου εἰς τὸ στάδιον τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, μὲ μόνην μίαν διαφορὰν ὅτι θὰ διετήρει, ἐφ' ὅσον ὑφίστανται ἀκόμη καπιταλιστικὰ χῶρα καὶ ἀπειλητικὸς περίγυρος τούτων, τὸν κρατικὸν μηχανισμόν. Σήμερον ἐπομένως θὰ ἔπρεπε ἡ ΕΣΣΔ νὰ εἶχε εἰσέλθει εἰς τὴν φάσιν τοῦ κομμουνισμοῦ, ἡ οικονομικὴ ὁμῶς κατάστασις τῆς ΕΣΣΔ δὲν ἐπιτρέπει τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὄνειρου τούτου. Καὶ μόνον ἐάν καθυλῶθῃσαν αἱ ἀνάγκαι καὶ αὐξήθῃ ἡ παραγωγή ὡ ρ ι σ μ ἐ ν ω ν ἀγαθῶν δι' ὅλα τὰ κοινωνικά στρώματα τῆς κοινωνίας τῆς θὰ ἠδύνατο τοῦτο νὰ ἐπιτευχθῇ. Ἡ σοβιετικὴ κοινωνία ὁμῶς ἔλκεται ἀπὸ τὴν ἀφθονίαν τῶν ἀγαθῶν, τὴν μίμησιν ἀναγκῶν τῶν καπιταλιστικῶν κοινωνιῶν καὶ τὴν αὐστηρίαν τῆς γραφειοκρατικῆς στρωματοποίησιν. Ἡ στανότης συνεπῶς δὲν ἐμφανίζεται μόνον εἰς τὴν βιομηχανικὴν καπιταλιστικὴν κοινωνίαν.

ὑπό τῆς Κεντρικῆς Ἀρχῆς, ὅποτε ὁμως καί πάλιν θά ἀντιμετωπίζετο πρόβλημα ἐλευθερίας ἔστω καί ἐάν ἐλαμβάνοντο μέτρα ἐλαττώσεως τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἔθεν ἀναγκαῖον καθίσταται ὅπως διανοιξωμεν ὁδόν ἐπιτρέπουσαν τήν ἐλευθέραν ἀξιοποίησιν τῶν προτερημάτων τῶν ἀτόμων καί τήν τοποθέτησιν τῶν διὰ τήν εὐτυχίαν τῶν εἰς τό πλέον κατάλληλον κοινωνικόν περιβάλλον.

IV. Η ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑΝ

Ἡ παραδοσιακή μορφή τῆς οἰκονομίας ὁλοῦν ἐγκαταλείπεται καί ἡ διαφορευτική νοοτροπία μεταξύ ἐπιχειρηματίου βιομηχάνου ἀφ' ἑνὸς καί ἐπαγγελματίου ἢ βιοτέχνου ἢ ἐργάτου ἀφ' ἑτέρου δὲν ὑφίσταται, ὡς ἦτο αὕτη κατὰ τὸ παρελθόν.

Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ὁ μικροεπαγγελματίας, ὁ βιοτέχνης ἢ ὁ ἐργάτης ἐβλεπαν τὸν κόσμον διαφορετικά, καθὼς ἐπίσης καί τὸν τρόπον ζωῆς τῶν. Τὸ ἰδανικόν τῶν ἦτο μία κατοικία με κῆπον καί μία μικρὴ ἀγορά, διὰ τήν προσφορὰν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν καί ἡ ὁποία νὰ τοὺς προσφέρῃ τὴν δυνατότητα πρὸς ἰκανοποίησιν τῶν βασικῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς τῶν. Ὁ ἐπιχειρηματίας βιομηχανος ἀπὸ τῆς ἰδικῆς του πλευρᾶς ἐπεθύμει νὰ διευρυνθῇ ἡ ἀγορά νὰ συσσωρευθῇ κεφάλαια καί νὰ μεγαλώσῃ τὴν ἐπιχείρησιν του.

Σήμερον τόσον ὁ βιομηχανος ὅσον καί ὁ ἐργάτης ἔχουν σχεδὸν τοὺς αὐτοὺς σκοπούς, ὡς πρὸς τὴν ἄνοδον τῆς ἐπιχειρηματικῆς μονάδος πρὸς καλλιτέραν ἀμοιβὴν τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας καί τῆς καταβαλλομένης ἐκτελεστικῆς ἐργασίας, ἵνα ἰκανοποιήσῃν περισσοτέρας φιλοδοξίας καί ἄνευ μεγάλου πόνου ἀνάγκας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ζωὴν τῶν, ἐκτὸς παραγωγῆς, ὁ ἐπιχειρηματίας μιμεῖται πολλὰκις τὸν ἐργάτην εἰς τὴν μικρὰν κατοικίαν, τὸ μικρὸν αὐτοκίνητον, ἐνῶ προτιμᾷ διὰ τὴν κατὰ τὰς διακοπὰς του ἀνάπαυσιν τὸν τόπον καταγωγῆς του ἢ τὴν περιοχὴν διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεών του, ἔχων τὰ αὐτὰ περίπου ἔξοδα διατροφῆς με τὸν ἐργάτην του¹.

Ὁ ἐργάτης ἐπιζητεῖ νὰ ἐπαυξήσῃ τὸν χῶρον κατοικίας του, νὰ ἀποκτήσῃ καί ἐξοχικὴν κατοικίαν καί ἀκριβώτερον αὐτοκίνητον, ἐνῶ κατὰ τὰς διακοπὰς του ἐπιζητεῖ μακρύτερον χρόνον καί νὰ ἐπισκεφθῇ ὄχι μόνον τὸν τόπον καταγωγῆς του, ἀλλὰ καί ξένας χώρας με μεγαλύτερας ἀπολαύσεις².

1. 2. Ἐκ τῶν ἀπολαυσάντων διακοπὰς ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸ 1970 ἔχομεν τὰ ἐξῆς ποσοστά (ἤδη τὰ ποσοστά εἶναι μεγαλύτερα καί ἰδιαιτέρως διὰ τὰ χαμηλότερα στρώματα).

Κτηματῖαι καί ἡμερομισθιοὶ ἐργάται ἐκ γεωργίας	10,2%
Συνταξιοῦχοι	26,2%
Ἐργάται	43,5%

Τόσον δὲ ὁ ἐπιχειρηματίας ὅσον καὶ ὁ ἐργάτης ἐπιθυμοῦν ὅπως τὰ τέκνα των ἀναδειχθοῦν εἰς διανοουμένους ἐπιστήμονες καὶ δὴ τεχνοκράτας.

Ὅσον διὰ τὸν βιοτέχνην καὶ μικροεπαγγελματίαν ἀμφοτέροι συνεχίζουσι τὴν προσπάθειαν σκεπτόμενοι πόσον θὰ τοὺς ἦτο εὐχάριστον νὰ ἐξελιχθοῦν εἰς βιομηχάνους ἢ μεγαλοεπιχειρηματίας ἢ νὰ βοηθήσουν τὰ τέκνα των νὰ ἐπιτύχουν αὐτὸ τὸ ὅποιον οὗτοι δὲν ἐπέτυχον.

Ὁ ἀγρότης ἐπιθυμεῖ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν «χρυσὴν πόλιν» διὰ νὰ ἔχη τὰς ἀπολαύσεις, τὰς ὁποίας τοῦ στερεῖ ἢ ὑπαιθρος καὶ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἀπολαμβάνει ὑπὸ τὴν κλειστήν του κοινωνίαν. Καὶ ὅταν ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν πόλιν, τότε σὺν τῷ χρόνῳ μεταβάλλει νοοτροπίαν, ἀναδεύων μόνον εἰς τὰς σελίδας τοῦ βιβλίου τῶν ἀναμνήσεων του, τὸν καθαρὸν ἀέρα τοῦ χωρίου του, τὴν ἀγροτικὴν ζωὴν καὶ τὸ οἰκογενειακὸν περιβάλλον του. Ἡ νοσταλγία αὐτὴ ἐπεκτείνεται εἰς αἴσθημα ἀντιαστυφιλίας καὶ εἰς τὰ πατροπαραδότως διαβιούντα εἰς τὰς πόλεις ἄτομα πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων θορύβων καὶ ἀνθυγεινῶν καταστάσεων. Οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ δημιουργοῦνται ἐκτὸς τοῦ κέντρου συνοικίαι, μὲ ἀνθοκήπους καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐπανέρχονται καὶ πάλιν εἰς τὴν ὑπαιθρον ὡς τοῦτο συμβαίνει μὲ τοὺς ἐκ τῆς ἀστυφιλίας κινήθεντας διὰ νὰ διαμορφωθοῦν ἐν αὐτῇ αἱ ἀγροτοπόλεις.

Εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἐπίσης ἡ ἐπιχειρηματικὴ πρωτοβουλία τῆς μορφῆς τῶν τυχοδιωκτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς ἀναλήψεως ἀναλόγων κινδύνων σχεδὸν παρήλθε διὰ νὰ ἀναλάβουν τὴν πρωτοβουλίαν αὐτὴν τὰ γραφεῖα μελετῶν καὶ αἱ σταθεραὶ πρόσοδοι τῶν πολυεθνικῶν ἐπιχειρήσεων, οὐχ ἦττον συγκρουομένων ἰδιαιτέρως εἰς τὸν χρόνον τῶν ὑποναπτύκτων χωρῶν διὰ νὰ προκληθῶσι καὶ ἀνάλογοι ἐπιχειρηματικοὶ κίνδυνοι. Παραλλήλως ἡ διείσδυσις τοῦ προϊόντος εἰς τὴν ἀγορὰν ἀποτελεῖ σημαντικὸν παράγοντα τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας, ἐνῶ τὸ βιομηχανικὸν σύστημα τῆς ἐποχῆς μας εἶναι στενωδῶς συνδεδεμένον μὲ τὰς μεταβολὰς τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ σχέσεων καὶ τῶν ἐν τῇ βιομηχανικῇ μονάδι τοιούτων μὲ τὴν ἀνάλογον νοοτροπίαν.

Ἐλεύθερα Ἐπαγγέλματα	44,2%
Βιομήχανοι καὶ Ἐμποροὶ	47,7%
Ἐπάλληλοι	58,7%
Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατανάλωσιν τροφῆς τὰ ποσοστά ἔχουν ὡς ἑξῆς:	
Ἀνώτερα στρώματα	87%
Μέσα στρώματα	83%
Ἐπάλληλοι	79%
Ἐργάται	85%
Ἡμερομίσθιοι ἐργάται	126%

V. Η ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ὁ Karl Marx¹ εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος πλὴν τῆς ἀπαγωγῆς καὶ τῆς ἀφηρημένης θεωρήσεως, παρ' ὅλον ὅτι πλείστοι ὄσοι συγγραφεῖς παραγνώριζον τὴν πλευρὰν αὐτὴν τῆς μεθοδολογίας του, στηρίζεται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Ἱστορίαν, τὴν Κοινωνιολογίαν καὶ τὴν Φιλοσοφίαν διὰ τὴν ἀναπτύξιν τὰς θεωρίας του ἐπὶ τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας.

Ἴνα συλλάβωμεν τὸ κοινωνικὸν «εἶναι», συμφώνως πρὸς τὸν Marx, δεόν ὅπως γνωρίζωμεν πῶς παράγουν οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ οὐχὶ πῶς οὗτοι κατὰ συνειδησιν σκέπτονται, δεδομένου ὅτι αὕτη καθορίζεται ὑπὸ τοῦ εἶναι, ἐν ἄλλοις λόγοις δεόν ὅπως ἐξετάσωμεν τοὺς ἀνθρώπους ἐντὸς τῆς πραγματικότητος τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας των ἵνα συλλάβωμεν τὴν πηγὴν τῶν ἰδεῶν των καὶ τῆς ἰδεολογίας των ὡς αὕτη διαμορφοῦται ἐντὸς τῆς κοινωνίας των.

Εἰς τὴν καπιταλιστικὴν κοινωνίαν οἱ μὲν κεφαλαιοῦχοι κατέχουν τὰ μέσα παραγωγῆς, οἱ δὲ προλετᾶριοι τὰ στεροῦνται καὶ δύνανται μόνον νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν χάριν τῶν κερδῶν τῶν πρώτων, οἱ ὅποιοι θὰ τοὺς ἀποζημιώσουν διὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῆς ἐργατικῆς των δυνάμεως, κατακρατοῦντες ὅμως ὡς κέρδος των τὴν ἐπὶ πλεόν καθήλωσιν τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν διάρκειαν τῆς ἐργατικῆς ἡμέρας. Ἐτι καὶ ὅταν ἡ ἐργατικὴ ἡμέρα ἐπιβραχύνεται οἱ κεφαλαιοκράται διὰ βελτιωμένων μεθόδων παραγωγῆς θὰ προσπαθήσουν νὰ ἐπαυξήσουν τὴν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας πρὸς ὄφελός των καταβάλλοντες εἰς τοὺς προλεταρίους ἀμοιβὴν καὶ πάλιν ἴσιν πρὸς τὸν μὴ ὑπερεργάσιμον χρόνον ἐργασίας των.

Οὕτω κατὰ τὸν Marx, ἐντὸς τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, δημιουργοῦνται αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν δύο βασικῶν τάξεων : τῶν κεφαλαιοκρατῶν, κατόχων τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ τῶν ἐργατῶν ἀκτημόνων—προλεταρίων, οἱ ὅποιοι τὰ κινοῦν διὰ τῆς ἐλλειπὸς πληρωμῆς τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας των. Καὶ ὁ διαχωρισμὸς οὗτος τῆς διταξικῆς κοινωνίας δὲν εἶναι μόνον φαινόμενον τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς δουλοπαροικίας—φεουδαρχίας καὶ ἔτι εἰς μακρύτερον χρόνον, τῆς δουλοκτησίας ἐξ ἧς ἄρχεται ὁ κοινωνικὸς διαφορισμὸς μεταξὺ καταπιεστῶν καὶ καταπιεζομένων, ὀφειλόμενος εἰς τὸν θεσμόν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

Τὸ πλεόνασμα τῆς ἐργασίας—τὸ ὑπερπροϊόν τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν ὑπερεργάσιμον χρόνον—ἐνθυλακῶνεται ὡς ὑπεραξία ὑπὸ τοῦ κεφαλαιοκράτου ἐπιχειρηματίου, τοῦ ὁποίου φιλοσοφία εἶναι αἱ ἀφηρημέναι ἔννοιαι καὶ συλλήψεις περὶ αἰώνιων καὶ αἰδίων νόμων, δι' ὧν τὸ καθεστὼς

1. Περὶ τῶν θεωριῶν τοῦ Marx καὶ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας εἰς τὰς προαναφερθείσας ἐργασίας μου Ἱστορία Οἰκονομικῶν Θεωριῶν Κεφ. Η' καὶ Συγκριτικὴ τῶν Οἰκονομικῶν Συστημάτων, Κεφ. Γ'.

της ιδιοκτησίας παραμένει αμετάβλητον και ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται τὴν ἰδεολογίαν του. Καὶ οὕτως αὕτη στηρίζεται ἐντὸς φύσει ὑπάρξεως ἀνισότητος, τῆς θρησκευτικῆς μεταθετοῦσης πᾶσαν ἔννοιαν δικαιοσύνης ἐκ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὸν ἄλλον, ὥστε νὰ εἶναι τὸ ὅπιον διὰ τὴν κοίμησιν ἐκεῖνων, οἱ ὅποιοι θὰ ἀνεξήτουν τὴν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ δικαίωσιν τῶν. Ὅθεν τὸ σύνθημα τῶν κεφαλαιοκρατῶν εἶναι: «Ἀναμείναιτε καὶ θὰ δικαιωθῆτε, δὲν δύνασθε ὅμως νὰ μεταβάλετε τοὺς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ τεθέντας νόμους». Ἡ φιλοσοφία τοῦ ἐργάτου—προλεταρίου εἶναι διαφορετικὴ, εἶναι ἡ γνῶσις τοῦ πραγματικοῦ ἐντὸς τῆς διαδικασίας τῆς διαλεκτικῆς τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν σχέσεων, ἣτις γεννᾷ τὴν ἰδεολογίαν πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστώτος καὶ τὴν ἀπόδοσιν δικαιοσύνης εἰς τὸν κόσμον τοῦτον τὸν μόνον ὑπαρκτόν. Διὸ καὶ ὁ προλεταρίου εἶναι διαφορετικὴ, εἶναι ἡ πραγματικότητα ἐκ τῶν ἀντιθέσεων τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος καὶ τὴν ὀξυτήτα εἰς ἣν αὐταὶ ἐξικνοῦνται, διὰ νὰ ἐπωφεληθῇ εἰς ὠρισμένην ἱστορικὴν στιγμὴν καὶ νὰ ἐπαναστατήσῃ ἀπαλλοτριῶν τὸς ἀπαλλοτριωτάς.

Ἡ συνείδησις συνεπῶς προέρχεται ἐκ τῶν σχέσεων παραγωγῆς αἰτίνες προκύπτουν ἐκ τῆς ιδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων, ἀμφοτέρων καλουμένων «τρόπος παραγωγῆς» καὶ ἀποτελούντων τὸ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα.

Ὅταν ἡ ἐξέλιξις τῶν παραγωγικῶν μέσων ἐπιφέρῃ τὴν ὀξυτήτα τῆς ἀγεφυρώτου ἀντιθέσεως εἰς τὰς παραγωγικὰς σχέσεις, ὥστε νὰ καταστραφῇ ἡ διακυμαινομένη ἰσορροπία τῆς ἐνώσεως τῶν ἀντιθέτων (καπιταλιστῶν καὶ προλεταρίων), τότε θὰ ἐκπηδήσῃ ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις. Καὶ ἐκ τοῦ «σπασίματος» τῶν παραγωγικῶν σχέσεων θὰ καταρρεύσῃ τὸ ὀλόκληρον τὸ ἐπὶ τοῦ οἰκοδομήματος στηριζόμενον ἐποικοδόμημα τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν, τῆς θρησκευτικῆς, τῆς κουλτούρας καὶ ἰδεολογίας τῆς καταπιεζούσης ἐκμεταλλευτικῆς τάξεως, ἔστω καὶ ἀργά, ἐφ' ὅσον οἱ ἰδεολογικοὶ παράγοντες δὲν ἐξαφανίζονται ἀμέσως μετὰ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ συστήματος τῆς ιδιοκτησίας.

Ἄνευ πάντως τῆς ἰδεολογίας τῆς καταπιεζομένης τάξεως ὁ τρόπος παραγωγῆς δὲν ἀρκεῖ διὰ νὰ συντρίψῃ τὸ οἰκοδόμημα, αὕτη ὅμως γεννᾷται ἐκ τούτου. Ἡ τοιαύτη ἀποψις τοῦ Marx τὸν ἀπεμάκρυνε ἀπὸ τοὺς «χυδαίους ὕλιστάς», ὡς τούτους χαρακτηρίζει καὶ ὁ ἐπίσης συνιδρυτὴς τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ Friedrich Engels. Διότι οἱ «χυδαῖοι ὕλισταὶ» θεωροῦν τὸν ἄνθρωπον ὡς παθητικὸν παράγοντα τοῦ περιβάλλοντος. Πρωταρχικὸν πάντως διὰ τὸν Marx εἶναι ἡ ὕλη καὶ οὐχὶ τὸ πνεῦμα, τὸ ὅποιον εἶναι παρεκόμενον ταύτης παρ' ὅλον ὅτι αὕτη παιδαγωγὸς τοῦ παιδαγωγεῖται μετὰ τὴν σειρὰν τῆς ὑπὸ τοῦ πνεύματος!

1. F. Engels: *Ludwig Feuerbach und der Klassischen Deutschen Philosophie*, 1888 ἀγγλ. μετ. εἰς «*Marx-Engels Selected Works*» Moscow, 1962 Vol II.

Οὕτως ὁ Marx ἀναγκάζεται νά δεχθῆ τὴν σημασίαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἰδεολογίας εἰς τὸ θεωρητικόν του οἰκοδόμημα τὸ ὁποῖον βασιζέται ἐπὶ τῶν νόμων τῆς διαλεκτικῆς οἷτινες καθ' ἡμᾶς διέπονται ὑπὸ τοῦ Λόγου. Διότι δὲν εἶναι δυνατόν νά ἐξηγηθῆ ἄλλως ἢ ἔνωσις τῶν ἀντιθέτων, ἢ μεταβολὴ τῆς ποσότητος εἰς ποιότητα καὶ ἡ ἄρνησις τῆς ἀρνήσεως.

Προσέτι δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἄποψις τοῦ Marx περὶ δύο μόνον κοινωνικῶν τάξεων συγκρουομένων εἰς τὴν Ἱστορίαν, τὸ στεγανόν τοῦτο τῶν τάξεων τὸ ὁποῖον ἐφευρέθη ὑπὸ τοῦ Marx δι' ὅλους τοὺς χρόνους, ὅλας τὰς περιπτώσεις καὶ διὰ πᾶσαν ἐπαναστατικὴν ἐκδήλωσιν, δὲν ἐπαληθεύεται ὑπὸ τῆς Ἱστορίας¹. Συμμαχίαι διάφοροι μεταξὺ μὴ συγγενῶν τάξεων ἐναντίον ἄλλων καὶ ἐκδηλώσεις ἀντιτιθεμένων συμφερόντων ἐντὸς αὐτῶν τούτων τῶν τάξεων παρατηροῦνται εἰς τὴν Ἱστορίαν. Προσέτι ὡς ὀρθῶς ὁ Bernstein παρετήρησεν ἐντὸς αὐτῶν τούτων τῶν συγκρουομένων τάξεων ὑφίστανται ἀντιθέσεις συμφερόντων, ὡς καὶ διαφοραὶ πολιτικαὶ καὶ ἐθνικαί.

Προσέτι δὲν εἶναι ὀρθόν νά δεχθῶμεν ὅτι ἐκάστη κοινωνία προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν τύπον τῆς οἰκονομίας της. Τὸ νά καθορίσωμεν μίαν οἰκονομίαν ἀπὸ τὴν θέσιν λ.χ. τῶν ἐργατῶν εἰς τὸ σύστημα παραγωγῆς εἶναι ἄλλο πρᾶγμα, ὡς ἐπίσης εἶναι ἄλλο πρᾶγμα νά ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ὁ τρόπος παραγωγῆς καθορίζει καὶ τὴν συνείδησιν μιᾶς κοινωνίας. Πλὴν τούτων ὑπὸ τὸν αὐτὸν τρόπον παραγωγῆς προέκυψαν διάφοροι πολιτισμοί, ὡς λ.χ. ὁ ἑλληνικὸς καὶ ὁ ρωμαϊκὸς ὑπὸ τὸν δουλοκτητικὸν τρόπον παραγωγῆς².

Θά ἦτο ἀστήρικτον τελείως νά ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὑπὸ τὸ ὄρισμένον περιβάλλον συνθηκῶν ἐργασίας καὶ σχέσεών της οἱ πολιτισμοὶ θά εἶναι οἱ αὐτοὶ καὶ ὅτι ὁ τρόπος παραγωγῆς ἀπεμπολεῖ τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς παραδόσεις ἐνὸς λαοῦ, παράγοντας οἷτινες ἐπηρεάζουν ἀποφασιστικῶς τὴν ζωὴν του.

Ἡ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις, ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ Aron, προϋποθέτει ἤδη κάποιαν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν καὶ ἓνα τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι ἐπὶ τοῦ κόσμου³.

Καθ' ἡμᾶς ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία ἐξηγεῖ καὶ με-

Εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον ἰδὲ καὶ «θέσεις» τοῦ Marx. Ὁ Engels λέγει: Ὁ ἀνθρώπος εἶναι τελικῶς ὁ διδάσκαλος τῆς μορφῆς τῆς κοινωνικῆς του ὀργανώσεως γίνεται συγχρόνως καὶ κύριος ἐπὶ τῆς φύσεως, τοῦ ἰδίου αὐτοῦ κυρίου-ἐλεύθερος (F. Engels: Socialism: Utopian and Scientific εἰς K. Marx - F. Engels "Selected Works., Moscow 1962 Vol II σελ. 153, 155)

1. Ὁ Stanislaw Ossowsky ὑποστηρίζει ὅτι ἡ κλασσικὴ ἄποψις τῶν δύο τάξεων ὡς αὕτη διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Marx δὲν ὑπάρχει εἰμὴ μόνον εἰς τὴν κοινωνίαν ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ (E', Mandel: La formazione del pensiero economico di Karl Marx ἰταλ. μετ. A. Salsano, Bari 1970 σελ. 213.

2. K. Federn: The Materialist Conception of History, London 1939 σελ. 81.

3. R. Aron: Dix Huit Leçons, σελ. 59.

ταβάλλει τὴν φύσιν καὶ τὴν κοινωνίαν. Κατὰ συνέπειαν τὸ πνεῦμα ὑπερέχει τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν ζωῆς, μολονότι καὶ αὐταὶ ἐπηρεάζουν τοῦτο.

Ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄτομα τὰ ὁποῖα σκέπτονται καὶ μεταβάλλουν διὰ τῆς βουλήσεώς των τοὺς ὅρους ζωῆς των δρώντα καὶ ἀντιδρώντα ἔναντι τῆς αἰτιοκρατίας τῶν φυσικῶν ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπίνων ἀντιστάσεων. Κατὰ συνέπειαν οἱ διέποντες τὴν ἀνθρώπινην κοινωνίαν νόμοι εἶναι «σχετικοί», ὑποκείμενοι εἰς τὴν βούλησιν τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω δὲν ὑφίστανται ἀναγκαστικοὶ νόμοι φέροντες πρὸς τὴν εἰρήνην, τάξιν καὶ κοινωνικὴν δικαιοσύνην. Διὸ καὶ οἱ ἄνθρωποι δέον ὅπως αὐτοὶ οὗτοι ἐπιτύχουν τὴν ὀρθολογικὴν τάξιν τοῦ τριπτύχου τούτου, διὰ τὴν ἰσορροπίαν τῆς κοινωνικῆς των συμβιώσεως. Τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσχύος τῆς βουλήσεως εἰς τὴν Οἰκονομίαν καλοῦμεν βολονταρισμόν¹ ἐνῶ ἀντίθετος αὐτῆς ἀρχὴ εἶναι ὁ νατουραλισμός² καθ' ὃν ὑφίστανται φυσικοὶ νόμοι διέποντες τὴν κοινωνικὴν λειτουργίαν, ἵνα ἐπιτευχθῇ εἰρήνη, τάξις καὶ κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν πρέπει οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐπεμβαίνουν. Ἡ ἀρχὴ αὕτη πηγὴν τῆς ἔχει τὸ φυσικὸν δίκαιον³.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες Σωκρατικοὶ φιλόσοφοι καὶ οἱ ὑπ' αὐτῶν ἐπηρεασθέντες Ρωμαῖοι ἦσαν βολονταρισταί, τὸ ἴδιον καὶ οἱ Σχολαστικοὶ τοῦ Μεσαιῶνος, ὁ Sismondi, ὁ Saint Simon, ἡ Ρωμαντικὴ Σχολή, ἡ Ἱστορικὴ Σχολή καὶ αἱ παραφάδες αὐτῆς τοῦ ἀπὸ καθέδρας σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ, οἱ Θεσμικοὶ κλπ⁴. Ἐνῶ οἱ Κλασσικοὶ, οἱ Νεοκλασσικοὶ, οἱ Μαρξιναισταὶ καὶ Νεομαρξιναισταὶ κλπ. εἶναι νατουραλισταί.

Ὁ Marx ὑπεστήριξεν ἀναμφιβόλως τὴν ἰσχύν τῶν φυσικῶν νόμων φερόντων εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ συστήματος, ἀλλὰ καὶ τὴν σημασίαν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς δύο κατευθύνσεις: α) Τὴν γνῶσιν τοῦ πραγματικοῦ, β) Τὴν ἐπ' αὐτοῦ νίκην διὰ τῆς ἀνθρώπινης ἐπεμβάσεως χάριν τοῦ τελικοῦ θριάμβου, τῆς ἐλευθερίας.

Οὕτως, ὁ Marx, εἶναι μὲν ὀπαδὸς τοῦ φυσικοῦ δικαίου⁵, ἀλλὰ ὁ νατου-

1. 2. Περὶ βολονταρισμοῦ καὶ νατουραλισμοῦ εἰς A. Fanfani: Storia Delle Dottrine Economiche, Milano 1955. Εἰσαγωγή, καὶ Λ. Θ. Χουμανίδη: Ἱστορία Οἰκονομικῶν Θεωριῶν—Εἰσαγωγή.

3. Ὡς φυσικὸν δίκαιον θὰ θεωρήσωμεν τὸ ἰδεατὸν σύστημα συνόλου νόμων ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου ἀγαλλοιώτου καὶ αἰδίου μὲ αἰωνίαν ἐπιβολὴν καὶ πρὸς τὸ ὅποιον δέον ὅπως οἱ ἄνθρωποι προσαρμοσοῦν τὴν ζωὴν των.

4. Λ.Θ. Χουμανίδη: Αἱ Κοινωνικαὶ καὶ Μεθοδολογικαὶ Βάσεις τῶν Οἰκονομικῶν Δογμάτων ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῶν, Ἀθήναι, 1965.

5. Περὶ τούτου εἰς τὴν μελέτην τοῦ Μ. Κυπραίου: Ἡ ἀξιολογικὴ οὐδετερότητα στὶς Κοινωνικὰς ἐπιστῆμες εἰς «Κοινωνιολογικὴ Σκέψη» Νο. 1, 2 ἐκδ. 1966.

Κατὰ τὴν ὑπαρξιακὴν ἀνθρωπιστικὴν φιλοσοφίαν ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ μόνον διὰ τῆς ἀγάπης διότι τὸ μῖσος εἶναι στεῖρον. Καὶ ναὶ μὲν ὁ ἄνθρωπος ζῆ ἐντὸς τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ χρόνου, ὅμως δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὸν ἐμπειρικὸν κόσμον ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, διὸ καὶ ἀφορᾷ ἐπίσης εἰς τὸν ὑποκειμενικὸν χρόνον τῆς θείας ὑπάρξεώς του, ἤτοι εἰς τὴν αἰωνιότητα.

VII. ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ἢ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ;

Ἦδη ἀνεφέρθημεν εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν συστημάτων ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας. Δέον τώρα ὅπως ἐξετασθῆ ἐὰν ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία θὰ ὀδεύσῃ πρὸς τὸ μέλλον διὰ μεταρρυθμίσεως ἢ δι' ἐπαναστάσεως. Καὶ ἐρωτᾶται ἐπίσης ἐὰν μόνον ἡ μεταρρύθμισις δύναται συνεχισομένη νὰ μεταβάλλῃ καὶ τὸ σύστημα. Ἡ ἀπάντησις εἶναι : Ἀσφαλῶς ναί. Διὸ καὶ οἱ συντηρητικοὶ ὑποστηρικταὶ τῶν δύο συστημάτων λόγῳ τῶν συνεχισομένων ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν φωτιζομένων ὑπὸ τοῦ Λόγου ἡγετικῶν ἀτόμων καὶ τῶν μαζῶν μεταρρυθμίσεων, ἐπιμένουν διὰ τὴν μὴ περαιτέρω μεταρρύθμισιν, τότε ὅμως θὰ ἔχωμεν τὴν ἀντίδρασιν τῆς προόδου ἢ ὁποῖα θὰ ζητήσῃ τὴν ὀπωσδήποτε μεταρρύθμισιν. Ἐὰν δὲ τὸ ὑπὸ τῶν συντηρητικῶν ὀρόσημον ὑποχωρήσεως τῶν ὑπερπηδηθῆ, ἡ ἀλλαγὴ τῶν συστημάτων θὰ γίνῃ εἰρηνικῶς καὶ οὐχὶ ἐπαναστατικῶς, ἀλλῶς ἢ ἐπανάστασις θὰ ἀποτελέσῃ τὴν μόνην λύσιν.

Καὶ ἡ τοῦ Marx ἀντίληψις ἐπὶ τῆς λειτουργίας τοῦ μηχανισμοῦ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἥτις διεπομένη ὑπὸ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων προκαλεῖ τὴν ἐπανάστασιν, μόνην ἐκδήλωσιν τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς, δὲν εὐσταθεῖ, δεδομένου ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς οἰκονομικὰ αἷτια ὅπως καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ κόσμου δὲν ὀφείλεται μόνον εἰς ἐπαναστάσεις, αἷτινες μάλιστα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ παρουσίασαν ἐκάστη διαφορετικὴν ὕψην καὶ ἦσαν οὐχὶ πάντοτε προοδευτικά.

Ἡ ἰδέα ὅμως τοῦ Marx νὰ θεωρήσῃ ὅτι τελικῶς μόνη ὁδὸς μεταβολῆς τῶν κακῶν τῆς βιομηχανικῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἐπανάστασις, τὸν ἐβοήθησε εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀντίληψιν ἐπὶ τῆς Ἱστορίας διὰ νὰ ἐξεύρῃ τὴν μαῖαν τῶν μεταβολῶν τῆς. Προσέτι ὁ Marx δὲν περιέγραψε τὴν μεταβολὴν καὶ εἰς τὸ κομμουνιστικὸν σύστημα, τοῦλάχιστον μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν ὑποστηριζόντων τὸ δόγμα του.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ Marx θεωρεῖ πρωταρχικὸν ὡς καθορίζον τὴν μορφήν τῶν συστημάτων, ὡς ἤδη ἐλέχθη, εἶναι ὁ τρόπος παραγωγῆς, ὁ ὁποῖος σημαίνει δύο τινά : α) Μέσα παραγωγῆς, β) Σχέσεις παραγωγῆς. Ἡ ἰδιοκτησία ἐπὶ τῶν πρώτων δημιουργεῖ καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδεολογίαν τῆς τάξεως ἢ ὁποῖα τὰ κατέχει. Ἡ στέρησις τούτων δημιουργεῖ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἰδεολογίαν τῆς τάξεως ἢ ὁποῖα τὰ στερεῖται. Αἱ

σχέσεις παραγωγῆς με τὴν ἐξέλιξιν τῶν μέσων παραγωγῆς ἐπιφέρουν τὴν ἀντινομίαν εἰς τὸ σύστημα, ὥστε τελικῶς αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἐρχόμεναι εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ὑφισταμένας παραγωγικὰς σχέσεις νὰ προκαλοῦν τὴν κατάρρευσιν τοῦ ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων στηριζομένου οἰκοδομήματος καὶ ἀργὰ ἢ γρήγορα καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ὑψουμένου ἰδεολογικοῦ ἐποικοδομήματος. Αἰτία τῆς ἐπαναστάσεως ἡ ἐκμετάλλευσις.

Ἡ ἐργασία κατὰ τὸν Marx εἶναι δημιουργὸς ωραίων πραγμάτων, ἀλλὰ μόνον διὰ τὸν ἐκμεταλλεζόμενον ταύτην ἰδιοκτήτην τῶν μέσων παραγωγῆς, ὄχι ὅμως καὶ διὰ τὸν ἐργάτην ὁ ὁποῖος τὰ στερεῖται. Αὕτη προσφέρει ἐπίσης εἰς τὸν καπιταλιστὴν μέγαρα, ἐπαύλεις καὶ ὅ,τι ἄλλο καλύτερον μέσον ζωῆς καὶ ψυχαγωγίας. Διὰ τὸν ἐργάτην ὅμως τοῦ δίδει τὰς ἀλύσεις τῆς μισθωτῆς δουλείας, τὰς ὁποίας χαλκεύει τὸ κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον διαθέτει ὁ ἐργοδότης του, ὅπως ἐπὶ φεουδαρχίας τὸ ἔδαφος κατείχετο ὑπὸ τοῦ φεουδάρχου, ἐνῶ ὁ δουλοπάροικος τὸ ἠκολούθει ὡς ἐξάρτημα τούτου ἢ κατὰ τοὺς πλέον παρφορημένους χρόνους, ὡς ἐπὶ δουλοκτησίας, ὅτε ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἐδάφους ἦτο ἐλεύθερος πολίτης— πρόσωπον καὶ ὁ δούλος ἐργαλεῖον— πρᾶγμα.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Marx ἀπέδωσε ἀπὸ μιᾶς πλευρᾶς τιμὰς εἰς τὸν καπιταλισμὸν, ὡς σύστημα πλέον προκεχωρημένον τῶν λοιπῶν πρὸ αὐτοῦ συστημάτων, διὰ νὰ εἴπῃ ὁ Sombart ὅτι ἦτο ἀδύνατον ὁ Marx νὰ περιφρονήσῃ τὴν μητέρα-καπιταλισμὸν ἢ ὁποία ἔφερον εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς τὸ τέκνον—κομμουνισμὸν. Ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ὅμως δὲν ἐδίστασε νὰ ἐξακοντίσῃ μύδρους ἐναντίον του χαρακτηρίσας τὸν καπιταλισμὸν, ὡς τὸ πλέον ἐκμεταλλευτικὸν σύστημα με τὰς πλέον μεγαλυτέρας ἀντιθέσεις, ὥστε διὰ τοῦ τέλους του νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ καταστροφή τοῦ συστήματος τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, συνεπῶς καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον.

Ζωή, δραστηριότης, παραγωγή, σημαίνουν πρᾶξιν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπανάστασις εἶναι πρᾶξις, πρὸ δὲ αὐτῆς ἡ γνῶσις. Ἴδου ἡ κλίμαξ τῶν ἐννοιῶν αἰτινες δίδουν τὸ χρῶμα τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Marx. Εἶναι ἀδύνατον ὁ κάτοχος τῶν μέσων παραγωγῆς νὰ ἀπαρηθῇ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἰδιοκτησίαν χάριν τοῦ ἐργάτου καὶ εἶναι ἀδύνατον ὁ ἐργάτης νὰ τὰ ἰδιοποιήθῃ, ἐὰν δὲν γνωρίζῃ τοὺς νόμους τοῦ συστήματος διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὴν θέσιν του καὶ τὸ ἱστορικὸν του πεπρωμένον, τὸ ὁποῖον τὸν καθιστᾷ ὑπεύθυνον ἐναντι τῆς Ἱστορίας διὰ νὰ τὰ ἀποκτήσῃ δι' ἐπαναστάσεως.

Οὕτως ἀπὸ τῆς μιᾶς ἔχομεν συνεπῶς τὸ ἰπτάμενον βασίλειον τοῦ Γκιούλιβερ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς καπιταλιστὰς ἀπεσπασμένους ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τοῦ μόχθου καὶ τοῦ πόνου, ζῶντας εἰς τὰς ὑψηλὰς σφαίρας τῶν ὄνειρωδῶν στοχασμῶν τοῦ πλοῦτου των καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης τὸ εἰς τὴν γῆν προλεταριάτον νὰ βασανίζεται πωλῶν τὸ σαρκίον του εἰς

τούς χαμογελαστούς καπιταλιστάς, οί όποιοί τό άγοράζουν εύθηνά παρ' όλον ότι περιέχει μίαν μοναδικήν παραγωγικήν δύναμιν, τήν έργατικήν δύναμιν, δημιουργόν τής ύπεραξίας.

Ἡ άνταλλακτική άξία καθορίζεται από τήν καταβληθεΐσαν έργασίαν, προϋπόθεσις ή άξία χρήσεως ύποκειμένη εις τήν πρώτην, ή δέ παραγωγή τίθεται έντός τής κοινωνίας καθότι δέν άφορᾷ εις μεμονωμένα άτομα, τά όποία δέν προβαΐνουν εις τήν πράξιν τής άνταλλαγής.

Ἡ άνταλλαγή προϋποθέτει τήν έννοιαν τής χρησιμότητος, δέν μετρά όμως αύτη τήν άξίαν αλλά ή έργασία¹ και δὴ ό κοινωνικός άναγκαΐος χρόνος ταύτης, ό όποίος σημαίνει μέσην έντασιν, έπιτηδειότητα και συνθήκας καθωρισμένης κοινωνικής συμβιώσεως ώρισμένου σταδίου τής οίκονομικής εξέλιξεως². Πέραν του χρόνου τούτου ό ύπερεργάσιμος τής ύπεραξίας.

Σημασίαν συνεπώς διά τόν Marx έχει ό άνθρώπινος μόχθος, ό όποίος τυγχάνει εκμεταλλεύσεως και ούχι ή ύποκειμενικής άξιολογουμένη χρησιμότης. Ούτως ό Marx έστηρίχθη εις τό όργανικόν σώμα και έστρεψε τά νῶτα εις τήν έν αύτῷ συνείδησιν.

Ἡ Ὑποκειμενική Σχολή (Carl Menger, Böhm Bawerk, Friedrich von Wieser κ.ά.) ή όποία θά ύποστηρίξη τήν θεωρίαν τής όριακῆς χρησιμότητος, ήτοι τήν χρησιμότητα έντός τής μονάδος τής ποσότητος, θά λάβη ύπ' όψιν τήν ύποκειμενικήν άποψιν και θά θέσῃ τήν έργασίαν εις δευτέραν μοΐραν³.

Και αί άδυναμίαι όμως τής ύποκειμενικής έρμηνείας τής άξίας εις τήν Οίκονομίαν προεκάλεσαν όμολογουμένως βαθύτατον χάσμα και εκαλλιέργησαν άκαδημαϊκάς συζητήσεις⁴ και άντιθέσεις. Ἡ προσπαθήσασα νά συνδυάσῃ άμφοτέρας τάς θεωρίας Νεοκλασσική Σχολή (Alfred Marshall, John Bates Clark, Thomas Nixon Carver κ.ά.) διετύπωσε συνδυαστικήν έρμηνείαν δέν έλυσεν όμως και αύτη τό πρόβλημα, διότι έστηρίχθη βασικώς εις τό άτομον.

Και όμως συμβίωσις σημαίνει μίμησιν⁵, έλεγχον⁶, άλληλεγγύην⁷ κλπ., κατά συνέπειαν παράγοντας οί όποιοί δέν άφοροῦν εις αύτό τοῦτον τό άτομον σχηματικώς και λογικώς λαμβανομένον δι' άφηρημένων στο-

1. Περί τής θεωρίας τής άξίας του Marx εις Α.Θ. Χουμανίδη Ἱστορία Οίκονομικῶν Θεωριῶν σελ. 161 κ.έπ.

2. Ὡς τοιαύτη εκτίμησις όμως ό κοινωνικός άναγκαΐος χρόνος καθίσταται άξιολογική ύποκειμενική κρίσις.

3. Α.Θ. Χουμανίδη, «Ἡ Ὑποκειμενική περί άξίας θεωρία, από τής έποχῆς τῶν Φυσικρατῶν μέχρι σήμερα», Αθήναι 1954.

5. G. Tarde, «Les Lois de l' Imitation» Paris, 1895.

6. 7. E. Durkeim «La Division du Travail Social», Paris 1926 άγγλ. μετ. The Division of Labor in Society, Free Press 1964.

χασμών και αφαιρέσεων, αλλά εις τήν κοινωνικήν πραγματικότητα εις ἣν ὑπάρχει καὶ ἀναπτύσσεται ἡ Οἰκονομία.

Οἱ κλασσικοὶ οἰκονομολογοὶ προσεδέθησαν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῆς ἀξίας προκυπτούσης ἐκ τῆς ἀναγκαιότητος τῶν ἐνστίκτων τοῦ συμφέροντος τοῦ Homo Oeconomicus, ἵνα ἐξηγήσουν τὴν δικαίαν τιμὴν.

Οἱ ἡδονισταὶ τὸ ἴδιον υἰοθετήσαντες τὸν Homo Oeconomicus ἐτρέπυσαν πρὸς τὴν ζήτησιν, διὰ νὰ ἐξεύρουν θεωρίαν τῆς ἀξίας διεπομένην ἀπὸ τὴν σπάνιν ἢ ὀριακὴν χρησιμότητα, θὰ ὀδηγηθοῦν ὁμως τελικῶς εἰς τὸ ὀριακὸν τμήμα τοῦ εἰσοδήματος διὰ νὰ ἐκφράσουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν θεωρίαν τῆς «ἀργούσης τάξεως»¹.

Οἱ νεοκλασσικοὶ δὲ συγγραφεῖς θὰ προσπαθῆσουν ὡς ἐλέχθη, ἐκλεκτικῶς νὰ συνδυάσουν κόστος μὲ χρησιμότητα, ἀμφότερα δὲ τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς ἀξίας μὲ τὸ τοῦ χρόνου, διὰ νὰ ἐγκαταλείψουν ὁμως, τὸν παράγοντα «κοινωνία» καὶ νὰ ἐκπέσουν εἰς τὰ δίκτυα τῆς ἀτομικῆς ἐξωκοινωνικῆς ἐκλογῆς, ἵνα ἐπιτύχουν τὸν συνδυασμὸν τῶν δύο θεωριῶν τῆς αὐτῆς ὁμως πηγῆς, ἥτοι τῆς ἡδονιστικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Homo Oeconomicus.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τόσον τὸ κόστος παραγωγῆς ὅσον καὶ ἡ σπανία χρησιμότητος ἀποτελοῦν προσδιοριστικούς παράγοντας τῆς ἀξίας, δὲν δυνάμεθα ὁμως νὰ παραγνωρίσωμεν κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν τῶν κοινωνικὸν παράγοντα (συνήθειαι, μίμησις, θεσμικαὶ παρεμβολαὶ κλπ.) ὅστις ὑπεισέρχεται εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀξίας.

Εἰς τὴν βιομηχανικὴν κοινωνίαν ἡ παραγωγή τείνει νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν σπανιότητα μὲ τὴν ἀφθονίαν καὶ τὴν ἀφθονίαν μὲ τὴν σπανιότητα. Ἡ πρώτη ὑποκατάστασις ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν πληθοπαραγωγὴν καὶ τὴν ἐξέυρεσιν νέων μέσων ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν καὶ ἡ δευτέρα μὲ τὴν ἐγκατάλειψιν ἀφθόνων ἀγαθῶν χάριν νέων ἀγαθῶν καὶ σπανιωτέρων.

Ἡ ἀέναος αὕτη κίνησις ἐντὸς τοῦ διαρρέοντος χρόνου προκαλεῖ τὴν δραστηριοποίησιν καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς παραγωγῆς ὑποκειμένης εἰς δύο βασικούς παράγοντας: α) Τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, β) Τὴν αὔξησιν τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως τούτων μὲ τὴν μεταβολὴν τῶν ἐπιθυμιῶν. Οὕτως ἐντὸς τοῦ χρόνου μεταξύ παρελθόντος καὶ μέλλοντος διαμορφοῦνται καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν, ἔννοιαν ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὠμίλησεν περὶ Reasonable Value καὶ Futurity ὁ Commons².

1. Ἐπὶ τῆς θεωρίας ταύτης ἀπηνῆ κριτικὴν ἐξήσκησε ὁ νεομαρξιστὸς N. Bucharin (The Economic Theory of the Leisure Class ἀγγλ. μετ. New York 1925). Βλ. καὶ Th. Veblen (Theory of Leisure Class, London ed. 1957).

2. J. R. Commons: Institutional Economics, ed. MacMillan 1934, The University of Wisconsin Press 1959 Vol II σελ. 649 κ.επ.

Κατά συνέπειαν ἡ ἀτομικὴ ἐκλογὴ ἐντὸς τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας ὑπόκειται καὶ εἰς τὸν κοινωνικὸν παράγοντα ὁ ὁποῖος τὴν ἐλέγχει, δι' ἐπιλογῆς θεσμῶν καὶ λειτουργιῶν χάριν τῆς δικαιοσύνης ἐν τῷ συνδυασμῷ πρὸς τὰς κοινωνικῶς διαμορφουμένας ἀξίας.

Οὕτως ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἐξαρτᾶται γενικώτερον καὶ ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἀπαντήσεως τῆς μιᾶς γενεᾶς εἰς τὸ ἔργον τῆς προηγούμενης, διὰ τὸ νὰ προκύψῃ θέμα προκλήσεων καὶ ἀποδοχῶν¹.

Διὰ τὸ νὰ ἐπανεέλθωμεν, τὸ ἱπτάμενον βασιλείον τοῦ καπιταλισμοῦ, κατὰ Marx, εἶναι κατάφορτον ἀπὸ πλοῦτον, τοῦ ὁποῖου στοιχειώδης μορφή του εἶναι τὸ ἐμπόρευμα, περικλεῖον τὰς ἀντιθέσεις μεταξύ ἐκμεταλλευτῶν—καπιταλιστῶν καὶ τῶν ὑποκειμένων εἰς ἐκμετάλλευσιν προλεταρίων. Ἡ ἀξία τοῦ ἐμπορεύματος ἐκφράζεται μέσῳ ἑνὸς γενικοῦ ἰσοδυνάμου τοῦ χρήματος καὶ τοῦτο συσσωρευόμενον ἐπενδύεται διὰ τὸ νὰ γίνῃ ἔτι μεγαλυτέρα ἢ ἐκμετάλλευσις τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως διὰ τὸ νὰ παραχθοῦν προϊόντα ἐργασίας καὶ ὑπερergασίας χάριν τοῦ καπιταλιστοῦ. Ποία συνεπῶς ἡ ἐξέλιξις τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ τοιαύτην ἀντινομίαν;

Πρὶν ὅμως εἰσελθῶμεν εἰς τὸ θέμα τοῦτο θὰ πρέπη νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ὁ καπιταλιστὴς θὰ ἦτο διατεθειμένος νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν παραχώρησιν τῶν μέσων ἰδιοκτησίας εἰς τὸν ἐργάτην.

Τοῦτο θὰ συνέβαινε μόνον ἐὰν ἡ ἐπιχειρήσις τοῦτου θὰ ἔπαυε νὰ τοῦ προσφέρῃ κέρδη καὶ ἐὰν θὰ ἦτο πεπεισμένος ὅτι καὶ εἰς τὸ μέλλον θὰ συνέχιζε νὰ λειτουργῇ μὲ ζημίαν.

Οἱ ἐπιχειρηματῆται ἐν Ἀγγλίᾳ ἀνεκουφίσθησαν ὅταν ἡ ἐργατικὴ κυβέρνησις ἐθνικοποίησε τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν τοῦ ἀνθρακος καὶ τοῦτο διότι εἰργάζοντο μὲ ζημίαν. Εἰς περίπτωσιν ὅμως καθ' ἣν αἱ ἐπιχειρήσεις τῶν θὰ ἀπέφερον εἰς αὐτοὺς κέρδη δὲν γνωρίζομεν ἐὰν οὗτοι θὰ ἱκανοποιούντο ἀπὸ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐπιχειρήσεών των, καὶ ἡ περίπτωσις αὕτη εἶναι ἢ ἐν προκειμένῳ ἐνδιαφέρουσα.

Φρονοῦμεν ὅτι ἐὰν αἱ συνεχεῖς πρὸς τοὺς ἐργάτας παραχωρήσεις δὲν θὰ καλύπτονται πλέον ἀπὸ τὴν αὐξησιν τῆς παραγωγικότητος, τότε οἱ ἐπιχειρηματῆται θὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ἐπιχειρήσεις των εἰς τοὺς ἐργάτας ἢ θὰ ἀντιδράσουν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν τοῦτο θὰ εἶναι ἀδύνατον λόγῳ τοῦ συσχετισμοῦ

1. Ἡ διαλεκτικὴ αὕτη διαφέρει τῆς μαρξιστικῆς καὶ ἐκείνης τοῦ Arnod Toynbee περὶ νόμου προκλήσεως—ἀπαντήσεως.

τῶν δυνάμεων, αἵτινες δὲν θὰ ἐπιτρέψουν μίαν τοιαύτην ἀντίδρασιν των, τότε μοιραίως οἱ ἐργάται θὰ ἀποκτήσουν τὰ μέσα παραγωγῆς. Τὸ ἐρώτημα ὅμως τὸ ὁποῖον τίθεται εἶναι ἂν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν κατὰ πόσον οἱ ἐργάται θὰ προτιμήσουν τὴν εὐθύνην τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῆς, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ παράγῃ αὐτὴ οἰκονομικῶς.

Ἐπίστανται ἐπιχειρήσεις δρῶσαι ἀντιοικονομικῶς λόγῳ ἀνικανότητος τοῦ ἐπιχειρηματίου ἢ τῶν διαδόχων του, ὅπερ εἶναι πολὺ σὺνηθες, στηρίζονται ὅμως εἰς τὴν προστασίαν τῶν διαφόρων κυβερνήσεων, αἵτινες συνεχῶς τὰς χρηματοδοτοῦν διὰ νὰ διατηροῦνται. Αὐτὰς ἀκριβῶς τὰς ἐπιχειρήσεις τὸ Κράτος δύναται πρὶν νὰ προκαλέσουν τὴν ἐκ τῆς κοινωνίας ἀντίδρασιν ἢ πρὶν χρεωκοπήσουν νὰ τὰς ἐθνικοποιήσῃ. Ἡ τοιαύτη ἀντιοικονομικὴ ἐθνικοποίησις θὰ διατηρηθῇ μέχρις ὅτου τὸ Κράτος δυνηθῇ νὰ ἀπορροφήσῃ τοὺς ἐργάτας εἰς ἄλλην παραγωγικὴν μονάδα.

Ἡ Κοινωνικὴ Δημοκρατία ἐπιτρέπει τὴν ἐθνικοποίησιν πρὸς ὄφελος τοῦ συνόλου καὶ δίδει τὴν δυνατότητα πρὶν μίᾳ ὁμᾶς ἐν ὀνόματι τῶν ἐργαζομένων καὶ γενικῶς τῆς κοινωνίας καταλάβῃ ἐπαναστατικῶς τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐθνικοποιήσῃ τὰς ἐπιχειρήσεις, νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἀντιοικονομικὴν τῶν ἐνέργειαν. Διότι ὅταν μίᾳ ὁμᾶς καταλάβῃ οὕτω τὴν ἐξουσίαν εἶναι δυνατόν παρὰ τὴν ἀντιοικονομικὴν λειτουργίαν τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐθνικοποιηθειῶν ἐπιχειρήσεων νὰ συνεχίσῃ τὴν εἰς βάρος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου λειτουργίαν των, χάριν ἐξυπηρετήσεως τοῦ δόγματός της ἐξ οὗ ἐστήριξεν τὴν κατάληψιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐφαρμοζούσα πρὸς τοῦτο στυγνὴν δικτατορίαν, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὰ ἰδικὰ της προνόμια καὶ οὕτω νὰ θριαμβεύσῃ ὁ σιδηροῦς νόμος τῆς ὀλιγαρχίας.

Ἡ περίπτωσις αὕτη ἐμφανίζεται εἰς τὰς χώρας εἰς ἃς ἐγενικεύθησαν ἐν ὀνόματι τοῦ κομμουνισμοῦ αἱ ἐθνικοποιήσεις τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἐφηρμόσθη ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου ἐπὶ τοῦ προλεταριάτου καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ λαοῦ πρὸς διάσωσιν τῆς ὀλιγαρχίας ἐκ τῆς χρεωκοπίας τούτου.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰς καπιταλιστικὰς χώρας τὸ δόγμα τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως ὡς μόνης οἰκονομικῶς λειτουργούσης μονάδος ἐξέθρεψε τὴν μονοπωλιακὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀγορᾶς, τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀδυνάτων ὑπὸ τῶν δυνατῶν καὶ τὴν χρεωκοπίαν τῆς Δημοκρατίας, ἔνεκα τοῦ σιδηροῦ νόμου τῆς οἰκονομικῆς ὀλιγαρχίας ἐξαγοραζούσης καὶ κατευθυνούσης τὴν οἰκονομικὴν, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν. Ἐνταῦθα προκύπτει τὸ θέμα τῆς τρίτης ὁδοῦ διὰ τῆς διατυπώσεως ἑνὸς νέου συστήματος ὡς τοῦ τῆς Ὀρθολογικῆς Οἰκονομίας καὶ τοῦ συνάδοντος πρὸς αὐτὴν κοινωνικοπολιτικοῦ συστήματος τῆς Κοινωνικῆς Δημοκρατίας, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ διέπῃ τὴν διὰ μεταρρυθμίσεων ἐξελισσομένην βιομηχανικὴν κοινωνίαν μας.

VIII. ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ

Ἐλέχθη ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει προορισμὸν καὶ δι' αὐτὸ ἔχει ἀξίαν ἢ ζωῆ. Συνεπῶς ἄνευ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας θὰ ἦτο οὐχὶ μόνον ἀτελὲς ἀλλὰ καὶ ἄνευ λόγου. Συγγραφεῖς, ὡς ὁ Marx, παραβλέπουν τὴν σημασίαν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸν καὶ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὴν κοινωνίαν ὡς τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ κόσμου, τῆς ἄλλης οὐσης τῆς φύσεως.

Ὁ Marx κατηγορήσε τοὺς φιλοσόφους τοῦ 18ου αἰῶνος διότι οὗτοι ἐκκινοῦν ἐκ τοῦ ἀτόμου καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς κοινωνίας, ὅμως τὸ κατηγορητήριόν του εἶναι περισσότερο μεθοδολογικὸν παρά οὐσιαστικόν. Πῶς ἄλλως θὰ ἠδύνατο τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ ὁ συνιδρυτὴς τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ F. Engels νὰ τελειώσουν μὲ τὸν θρίαμβον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου μὴ ἀρχίζοντες ἐξ αὐτοῦ;

Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ναὶ μὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἀσχολουμένου μὲ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα (οἰκονομικά, πολιτικά, κοινωνικά, ψυχολογικά κλπ.), ὅμως ἡ ἐκκίνησις πρέπει νὰ γίνεται ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, διότι οὗτος εἶναι ἡ ὑπερτάτη ἀξία τῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον ἀντιμετωπίζει τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑπάρξεως, ἐνῶ ἡ κοινωνία δὲν εὐρίσκεται πρὸ τοῦ προβλήματος τοῦ θανάτου.

Οὕτως ὁ ἀνθρωποκεντρισμὸς ἔχει διαφορετικὴν ἀφετηρίαν ἀπὸ τὸν κοσμοκεντρισμὸν καὶ μόνον διὰ τοῦ πρώτου καλύπτεται ἡ ἔννοια καὶ ἡ σημασία τῆς δημιουργίας καὶ ἡ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι αὐτῆς.

Ἡ ἔννοια τοῦ ἀνθρωποκεντρισμοῦ δύναται ὅμως νὰ ἀποτελέσῃ παγίδα διὰ τὸν φιλόσοφον, τὸν κοινωνιολόγον, τὸν οἰκονομολόγον, διότι θὰ τοὺς κατευθύνῃ εἰς ἐγωιστικὰς περὶ ἀνθρώπου ἀτραπούς καὶ εἰς τὸν θρίαμβον τῶν ἀτομιστικῶν ἐνστίκτων διεπομένων ὑπὸ τοῦ συμφέροντος. Οὕτως ἡ ιδέα τῆς συνοχῆς τῆς ομάδος, ὡς πραγματικότητος τῆς ζωῆς, καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀλτρουϊσμοῦ, τῆς ἀλληλεγγύης νὰ τεθοῦν εἰς δευτέραν μοῖραν ἢ νὰ παραβλεφθοῦν. Ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τοιοῦτου εἶδους θεωρήσεις. Ἡ ἀδυναμία τοῦ Locke καὶ περισσότερο τοῦ Berkeley εἶναι νὰ τοὺς διαφύγῃ ἡ ἀνθρωπότης ὡς σύνολον ἐν τῷ ἐξαγιασμῷ τῆς καὶ πνευματοποιήσῃ τῆς, προσέτι δὲ νὰ καταστήσουν τὸν ἄνθρωπον παθητικὸν παράγοντα τῆς ζωῆς. Τὴν ἰδίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐξουσιάζοντα αὐτὴν διὰ τῆς δράσεώς του ἄνθρωπον, ἄποψιν ἔθεσεν ὁ πραγματιστὴς William James καὶ ἐν τινὶ ἐδέχθησαν οἱ Watson¹ καὶ Dewy² καὶ ἤτις προϋποθέτει γινῶσιν (Weinens)

1. 2. Οἱ Watson καὶ Dewy ἐκαλλιέργησαν μὲν περαιτέρω τὰς ἰδέας τοῦ James παρεῖδον ὅμως, ὅπως αὐτὸς ἐκεῖνος, τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ὡς ὑπερτάτης ἀξίας τῆς ζωῆς. Καὶ ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς αὐτῆς νομίζω ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸν ὑπαρξισμόν τοῦ Berdiaev.

καὶ γνωρίζειν (Wissen), ὡς θὰ ἐλέγομεν ἀντιστοίχως κατὰ τὴν ὀρολογίαν τοῦ Immanuel Kant. Καὶ ὁ Hume στηριχθεὶς ἐπὶ τοῦ συναισθήματος, ὡς βάσεως πάσης ἠθικῆς ἐννοίας, ἐδέχθη ὅτι τὸν κόσμον διέπει ἡ ἐμπειρία τοῦ ἐλευθέρως δρῶντος ἀτόμου ὥστε κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τοῦ σκέπτεσθαι νὰ προετοιμάσῃ τελικῶς τὴν ἐννοίαν τοῦ Homo Oeconomicus.

Κατὰ συνέπειαν δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ζωὴν πραγματοποιεῖται ἐντὸς τῆς κοινωνίας.

Οὕτως ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ κοινωνίᾳ τίθεται ὑπὸ συγκεκριμέναις σχέσεσι μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Heidegger. Αὕτη εἶναι ἡ συγκεκριμένη παρουσία τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ζωὴν ἣτις ἐπιτελεῖται, κατὰ Heidegger, διὰ τῆς βιομερίμνης (ἐξεύρεσις μέσων συντηρήσεως), τῆς ἀνθρωπομερίμνης (ἀλληλεγγύης, μέριμνα πρὸς τὸν συνάνθρωπον) καὶ τῆς ἐνδοσκοπικῆς (ἐσωστρεφοῦς μερίμνης) χάριν τῆς λυτρώσεώς του. Οὕτως ὁμοῦ τιθεμένου τοῦ προβλήματος τῆς ἐν τῷ χρόνῳ τριπτύχου ταύτης μερίμνης ἐπιτυγχάνεται μὲν καὶ ἡ σύλληψις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ σωματικὸν καὶ πνευματικὸν μέρος τῆς ὑπάρξεώς του, οὐχὶ ὁμοῦ αὕτη ὡς θεία πνευματικὴ κατηγορία.

Ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις εἶναι ἡ ἐννοία καὶ ἡ σημασία τῆς ζωῆς, τὸ δὲ ἔργον τῆς ἐν τῇ ζωῇ ἐπηρεάζεται ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, διότι αὕτη ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἀτόμου δίδουσα εἰς τοῦτο τὸ μέτρον τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ἀξιών. Παρακατιῶντες θὰ ὁμιλήσωμεν σχετικῶς περὶ αὐτοῦ ὡς καὶ διὰ τὴν σχέσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως μὲ τὴν ἐλευθερίαν καὶ θὰ ἴδωμεν πόσον, ἡ δευτέρα, ἀπὸ κοινωνικὴν ἀποψιν, ἔχει διαφορητικὴν σημασίαν, ἐφ' ὅσον θέτει περιορισμοὺς χάριν τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως. Δὲν δυνάμεθα ὁμοῦ νὰ παρίδωμεν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν σημασίαν τῆς ὑπάρξεώς του, ὅταν θέλωμεν νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν κοινωνίαν καὶ τὰ φαινόμενά της. Ἡ ἀντιθετος ἀποψις θὰ μᾶς προσκάλει συσκοτίσεις εἰς τὸ φωτεινὸν μέρος τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ θὰ μᾶς ἔφερε πρὸς ἀνελευθέρους ὁδοὺς¹ διὰ νὰ μᾶς παραδώσῃ δεσμίους εἰς τὴν θεὰν τῆς ἀναγκαιότητος. Τότε ἡ ἐρμηνεία μας ἐπὶ τῆς κοινωνίας, τῶν προβλημάτων της, τῆς Ἱστορίας της, θὰ ἦτο

1. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ταύτης ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου χάνεται διότι, ὑποβιβάζεται καθ' ἑαυτὴν καὶ δὴ οὐχὶ κατὰ τὴν ἀποψιν τοῦ Jose Ortega ὅτι ὁ ὑποβιβασμὸς τῆς προσωπικότητος ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν μαζῶν αἰτίνας τὴν καθομοιώνουν (J. Ortega Y Gasset: *La Revolte des Masses* (γαλ. μετ.) Gallenard 1961 σελ. 133 κ. ἐπ. Μία ταυτὴ ἀποψις εἶναι ἀριστοκρατικὴ καὶ διαφορίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας καὶ ἐσχατολογίας της εἶναι ἡ διὰ δημοκρατικῶν μεθόδων καὶ ἐκπαιδεύσεως ἀνοδος τῆς μάζης. Ὁ Cuvillier εἰς τὸ σύγγραμμά του «*Precis de Philosophie*» ὑποστηρίζει ὀρθῶς ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀντιμετωπίζει μηχανά, λαϊκὰς μάζας καὶ προπαγάνδαν ὥστε νὰ χάνῃ τὴν σημασίαν τῆς ὑπάρξεώς της (A. Cuvillier: *Precis de Philosophie*, Paris 1960 Vol. I, σελ. 522).

μηχανική και στείρα ἔστω και ἂν ἔστεφανοῦτο με ἓνα ἀντιαυτοκρατικόν τέλος, ὡς εἰς τοῦτο κατέληξε και ὁ Marx, ἀφοῦ ἀντελήφθη ὅτι ἡ ἐκτροπή του ἐκ τῆς σημασίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Γῆς δὲν θὰ ἔδιδε νόημα εἰς τὴν κοσμοθεωρίαν του.

Ἡ βιομηχανική κοινωνία, παρά τὰς διατυπωθείσας κατὰ τὴν περίοδον αὐτῆς φιλοσοφικὰς ὑπαρξιακὰς θεωρίας, δυστυχῶς στρέφει τὸν ἄνθρωπον ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κόσμου και δημιουργεῖ τὰ πλέον ἀγωνιώδη προβλήματα. Πάσχει ἡ βιομηχανική κοινωνία ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ἰσορροπίας εἰς τὸν ἄνθρωπον και τὴν ἀνθρωπότητα¹.

Ἦνα ἐπιτύχη ὁ ἄνθρωπος τὴν εὐτυχίαν του πρέπει νὰ ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τὸν Ἑφαιστον τῆς τεχνολογίας ὁ ὁποῖος τὸν καθιστᾷ δοῦλον τῶν ὑλικῶν ἀπολαύσεων και νὰ στραφῆ ἐκτὸς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου και εἰς τὸν ἐσωτερικόν του². Καὶ τοῦτο διότι ἡ βιομηχανική κοινωνία, ὡς αὕτη εἶναι διηρθρωμένη και με τὸν τρόπον τῆς εὐημερίας τὴν ὁποίαν προσφέρει ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς, ρίπτει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ σκότος ἀποκρύπτουσα ἀπ' αὐτὸν τὸ φῶς.

Τὰ παραγωγικά μέσα ἐνσωματώνουν τὴν πείραν τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ἐπιστήμην, ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ εἶναι αἰχμάλωτος τῶν ὑλικῶν τούτων θεῶν. Δυστυχῶς ἡ σύγχρονος βιομηχανική κοινωνία μας, ἀνεξαρτήτως καθεστώτων ὑπέπεσε εἰς τὰ δίκτυα τῶν ὑλικῶν θεῶν τοὺς ὁποίους ἐδημιούργησε χάριν τῆς εὐημερίας του και ὁμοιάζει με τὴν τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων τῆς παρακμῆς, ὅτε ὁ εὐδαιμονισμὸς ἦτο ἡ κυριαρχοῦσα νοοτροπία του. Ὅπως ὅμως ἔναντι τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἐκεῖνου ἀντιπαρετάχθη ὁ ἀσκητισμὸς τοῦ Μεσαίωνα ὡς ἀντίθεσις κατ' αὐτοῦ, οὕτω και εἰς τὸ μέλλον θὰ ἔχωμεν οὐχὶ βεβαίως ἀσκητισμόν, ὅμως ὁπωσδήποτε ἀντίδρασιν εἰς τὸν ὑλιστικὸν τρόπον ζωῆς μας. Σήμερον ὅμως εἴτε πρόκειται περὶ καπιταλι-

1. Ὁ Μιχαηλίδης—Νουάρου σχετικῶς λέγει: «Αἱ συνεχεῖς πρόοδοι τῆς τεχνικῆς ἢ εὐρεῖα χρῆσις τῶν μηχανῶν εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν πολλαπλασιάζουν τοὺς ἀπειλοῦντας τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον κινδύνους και ταυτοχρόνως ἐπαυξάνουν τὴν κοινωνικὴν εὐθύνην πάντων τῶν χρησιμοποιοῦντων τὰς μηχανὰς ὡς και τῶν ὠφελομένων ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἀτόμων (Γ. Μιχαηλίδου—Νουάρου: Ὁ Τεχνικὸς Πολιτισμὸς και τὸ Ἀστικὸν Δίκαιον, Ἀθῆναι, 1962, σελ. 60).

2. Ὁ Karl Jaspers ἀναφερόμενος εἰς τὸν «δαιμονισμὸν τῆς Τεχνολογίας» ἦτις κυριαρχεῖ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως κρούει τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου ἐπισημαίνων τὴν ζοφερὰν τύχην τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου ἂν δὲν ἀπελευθερωθῆ οὗτος ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν ἐπ' αὐτοῦ τῆς Τεχνολογίας (K. Jaspers: The Origin and goal of History (ἀγγλ. μετ.) London 1952). Ὁ E. Monnier: Le Personalisme εἰς Que Sais—Je? Paris 1950) ἐπιτίθεται κατὰ τῆς δικτατορίας τῶν τεχνοκρατῶν λησιμονούντων τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ὀργανώσει. Καὶ ὁ Cuvillier ὑποστηρίζει ὡς ἐλέχθη, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη προσωπικότης εὐρίσκεται ὑπὸ τὸ κράτος τῆς «ἀποπροσωποποιήσεως» ἔνεκα τῶν μηχανῶν και ἐπικαλεῖται πρὸς τοῦτο ἐσωστρεφῆ λύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου προβλήματος (A. Cuvillier, ἐν ἀν. αὐτόθι).

στικου συστήματος είτε περι κομμουνιστικου, το κατεστημενον εις αμφοτερα καλλιεργει την νοοτροπian των απολαυσεων και της διαφθορας και της παραγνωρισεως των αληθων αξιων, δι' ων μονον δυναται ο κοσμος να εξευρη οδον η οποια θα τον οδηγησει εις τον δρομον της Παγκοσμιοτητος. της Ειρήνης, της Τάξεως και της Δικαιοσύνης. Αντιθετως όμως, ως ελέχθη, ο κοσμος φέρεται προς την απώλειαν, συσσωρευονται νέα πολεμικά όπλα, εξακοντίζονται απειλαι, καλλιεργείται η διαφθορά και καταπατώνται τα ανθρωπινα δικαιώματα και τα δίκαια των λαων. Προσέτι οι υπάρχοντες διεθνεις οργανισμοί προς κατοχύρωσιν της ασφαλείας εις τον κοσμον, ως τουτο ήτο το αίτημα των λαων κατά τον πόλεμον, κατέστησαν «διεθνή κafenεία» εύτελους προπαγάνδας, στείρας φλυαρίας και εν εσχάτη αναλύσει όργανα του έντευθεν και εκείθεν παγκοσμίου κατεστημένου.

Εις την σύγχρονον βιομηχανικήν κοινωνίαν παρά την άνοδον του βιοτικου επιπέδου, την ευχέρειαν διαβιώσεως και τας άλλας κατακτήσεις αι διαστάσεις της ελευθερίας δεν ήκολούθησαν την πρόδοον ταύτην. Η πλειοψηφία δεν κυβερνή σήμερα τους λαους αλλά η πλασματική όλιγαρχία του κατεστημένου η οποια εξαγοράζει συνειδήσεις, επιβάλλει ήγέτας και κυβερνήσεις και εξυφαινει συνεχείς συνωμοσίας εναντίον των λαων. Διο και η δημιουργία στεγανων προς πᾶσαν κατεύθυνσιν η οποια θα ήδύνατο να προκαλέση ρήγμα εις το κατεστημενον εις τον μη κομμουνιστικόν κοσμον παλαιει όπως συγκρατηθῆ δια των δικτατοριων και του κοινοβουλευτικου πολιτεύματος, γηρασμένου ήδη, διότι δεν δύναται να ανταποκριθῆ εις την σύγχρονον κοινωνίαν ως άλλοτε, οτε άντεπροσώπευε συγκρουομένας κοινωνικάς τάξεις. Η μόνη συμβολή του είναι, ως όργανον του κατεστημένου, να διαιρη τον λαόν κατατεμαχίζον τουτον εις άλληλοσυγκρουομένας μερίδας δια την εκμετάλλευσιν του εν τη δήθεν ελευθερία του πλουραλισμου.

Επίσης το κατεστημενον του κομμουνιστικου κοσμου εκφράζεται δια του κόμματος του προλεταριάτου (Κίνα) μονοταξικως, ως κυριαρχούσης μερίδος η ως κόμμα λαου (ΕΣΣΔ), λεκτικη έκδοσις επηυξημένη και βελτιωμένη του πρώτου, ενω θα έπρεπε εις μίαν δημοκρατικήν κοινωνίαν να κυβερνουν αι συλλογικαι αυτης δυνάμεις ως κυρίαρχος λαός.

Όθεν η κοινωνική μεταβολή δεν αντιμεταπίξεται σήμεραν από της σκοπιᾶς της προλεταριακής επαναστάσεως, ήτις ουδέποτε έγένετο εφ' όσον αυτη εις τας χώρας εις ας ο κομμουνισμός επεκράτησε ουσιαστικως έγινε από διανοουμένους και αγρότας η κατόπιν στρατιωτικης επεμβάσεως εκ των έξωθεν, αλλά από την εξεγερσιν των φωτισμένων έχθρων του κατεστημένου, κινούντων την συντριπτικήν πλειοψηφian του λαου.

Συνεπως τον λόγον θα έχη και πάλιν η πρωτοπόρος *Intelligenza* και δη

ΔΙΕΚΥΒΗΤΗΣ

ἡ ἀγνή, ἡ φορεὺς τῆς ἰδέας μιᾶς παγκοσμίου ἀδελφικῆς κοινωνίας καὶ οὐχὶ ἡ πωλημένη εἰς τὸ κατεστημένον. Ἡ *Intelligenza* τῆς προόδου θὰ πλαισιωθῆ ἀπὸ ὀλόκληρον τὸν λαὸν καὶ θὰ δώσῃ τὴν μάχην διὰ νὰ κατακρημνισθοῦν τὰ τεῖχη τῆς συγχρόνου Βασιλῆως. Τότε καὶ μόνον τότε θὰ ἐπιτευχθῆ ἡ πραγματικὴ δημοκρατικὴ ἐξουσία συνδυαζομένη μὲ τὸ ἀτομικὸν ἐλεύθερον πνεῦμα, ἡ σύνθεσις κοινωνισμοῦ καὶ ἀτομισμοῦ εἰς τὴν οἰκονομίαν, ἡ συντονισμένη κοινωνικὴ δομὴ χάριν τῆς προόδου τῆς ὀλότῃτος εἰς τὴν κοινωνίαν, ὁ συνδυασμὸς τῆς στατικῆς φιλοσοφίας τῆς ἰσοροπίας μὲ τὴν δυναμικὴν φιλοσοφίαν τῆς μεταβολῆς.

Ἐὰν συνεπῶς ἐπιτύχωμεν τὴν καταστροφὴν τοῦ κατεστημένου διατηροῦντες τὰς ἀξίας ἐκ τῆς παραδόσεως καὶ ὅ,τι ἄλλοτε ἐπέτυχεν ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἀγωνιώδη πορείαν του εἰς τὴν Ἱστορίαν, τότε θὰ ἔχωμεν εὐτυχῆς μέλλον καὶ δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὰ τέκνα μας, ἄλλως θὰ περιπέσωμεν εἰς τὴν δίνην μιᾶς μακρῶντος παρακμῆς. Καὶ τοῦτο διότι ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία μας ναὶ μὲν ἐπέτυχε μεγάλα ἐπιτεύγματα διὰ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου καὶ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν ἐν γένει ὄρων ζωῆς καὶ ἔτι ἔστειλε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ διάστημα, ἔμεινεν ὁμως ὀπίσθω εἰς τὴν ἠθικὴν ὡς ἐπίσης καὶ εἰς ὅ,τι καλοῦμεν κουλτούραν καὶ τοῦτο σημειοῖ τὴν παρακμὴν τοῦ συγχρόνου εὐδαιμονισμοῦ. Ἐκτὸς τούτου αὕτη ἐφεῦρε νέα καταστρεπτικὰ ὄπλα μὲ τὸ καταστρεπτικώτερον ὄλων τὴν ἀτομικὴν βόμβαν, ἡ ὁποία ἐπικρέμεται ὡς ἡ χειροτέρα κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπειλή.

Ὡμιλήσαμεν ἀπὸ τοῦ 1953 περὶ Παγκοσμιοῦτος καὶ ὑπεστηρίξαμεν τὸ διὰ τοῦ ἀντιφασιστικοῦ πολέμου τέλος τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ καὶ τὴν καταδίκην πάσης μορφῆς τιτανισμοῦ, ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι κατενόησαν ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν τοῦ πλανήτου μας, ὡς καὶ ὅτι ἡ οἰκονομία προσέλαβε παγκόσμιον μορφήν ἵνα βοηθήσῃ διὰ τὴν κοινὴν εὐημερίαν. Συγχρόνως δὲ ὑπεδείξαμεν τοὺς φόβους μας ἐκ τῆς πολιτικῆς τῶν ἀντιδραστικῶν στοιχείων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

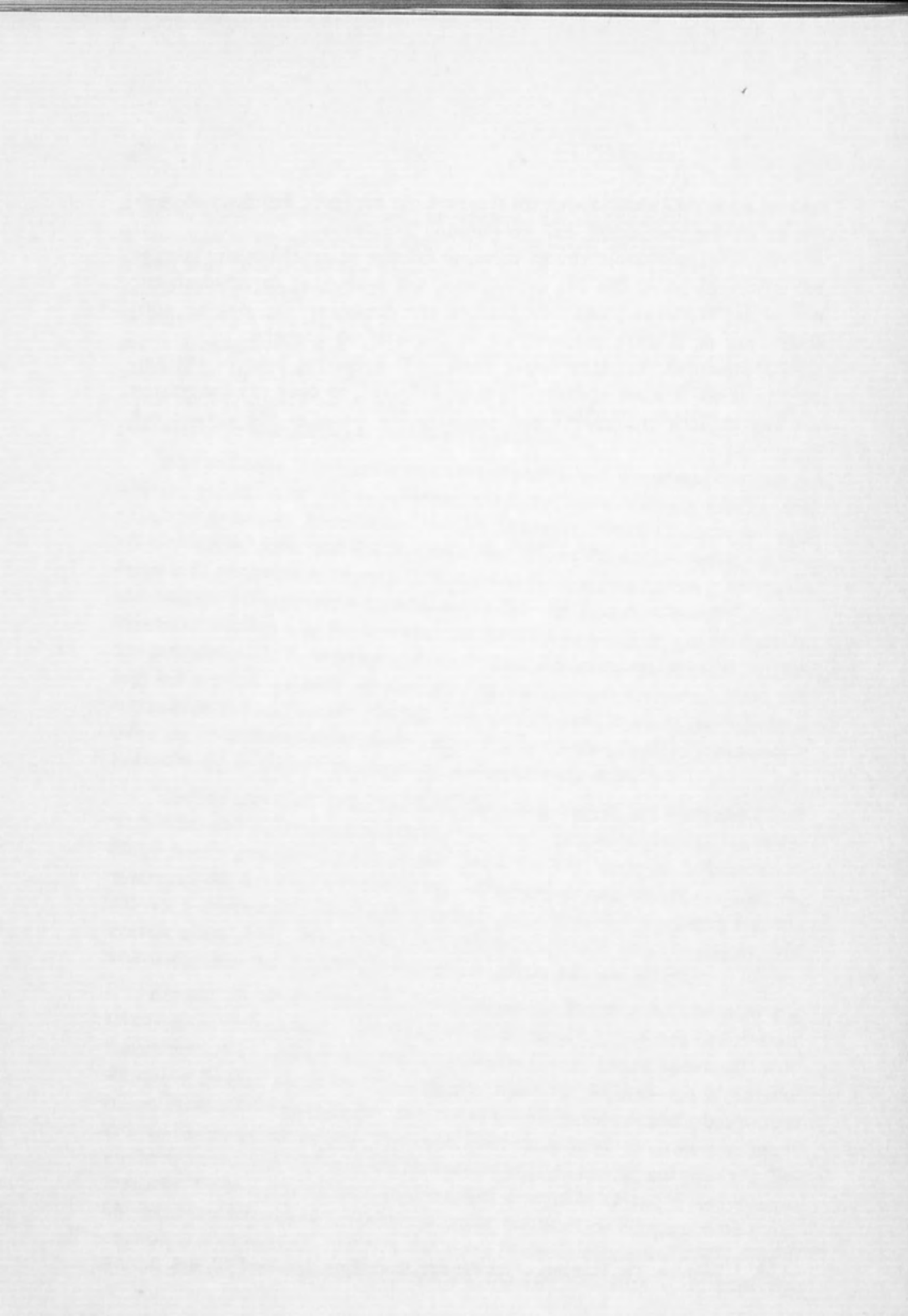
Εἰς τὰς εἰς τὸ Puerto Rico διαλέξεις του ὁ Τοϋνβее ὀμιλῶν περὶ τῆς Οἰκονομίας τοῦ Δυτικοῦ Ἡμισφαιρίου εἶπεν τὰ ἑξῆς: «...Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος ὁ κόσμος κατέστη ἐνιαίᾳ ἀγορᾷ προκειμένου δι' ὀρισμένα βασικὰ προϊόντα. Ὁ αἰὼν μας ὁμως καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου ἐδημιούργησε τὴν παγκόσμιον ἀγορὰν ἀγαθῶν, ὑπηρεσιῶν καὶ πνευματικῶν ἐπιτυχιῶν. Ἀπὸ τοῦ 1948 ὁμως ὅταν τὸ ἀτομικὸν ὄπλον κατέστη κτῆμα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ εἶτα τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ὁ κόσμος κατέστη ἓνα σφαγεῖον. Οὕτως ἡ τεχνολογία τῆς σήμερον ἀπειλεῖ τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ θέτει τὸ δίλημμα ἢ νὰ καταστραφῆ ὁ κόσμος ἢ νὰ διασωθῆ ἐφ' ὅσον ὁμως οἱ ἄνθρωποι κατανοήσους ὅτι ἀνήκουν εἰς μίαν παγκόσμιον οἰκίαν, τὴν γῆν μας. Εἶτε ὁμως περὶ τὴν

πρώτης φοβεράς λύσεως πρόκειται είτε περι τῆς εὐτυχοῦς δευτέρας τὸ πρόβλημα θὰ ἀντιμετωπισθῆ ἐπὶ παγκοσμίου ἐπιπέδου»¹.

Ἐάν συνεπῶς ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία ἐπέτυχε νὰ μεταβάλλῃ τὴν μορφήν τοῦ πλανήτου μὲ τὰ ἐπὶ τῆς τεχνολογίας καὶ ἐπιστήμης ἐπιτεύγματά της συγχρόνως εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας αὐτὴ ἐξεῦρε καὶ ὡς ὁ μαθητευόμενος μάγος ἀδυνατεῖ νὰ ὑποτάξῃ.

Ὁ στρατηγὸς Brandley ὀρθῶς εἶπεν: «Ὁ ἄνθρωπος ἀνέσυρε τὴν ἐπιστήμην ἐκ τοῦ ἀτόμου, ἐξαπέστειλε ὅμως ὀπίσω εἰς τὸ ὄρος τὴν ἐπαγγελίαν καὶ ἐνῶ ἐξέμαθε τὴν τέχνην τοῦ φονεύειν δὲν γνωρίζει τὴν τέχνην τοῦ ζῆν».

1. A. J. Toynbee: The Economy of the Western Hemisphere, London 1962, σελ. 3.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Aron, R. — La Lutte des Classes, Paris 1964.
- Aron, R. — Dix Huit leçons sur la Société Industrielle Paris 1962.
- Aron, R. — Dimensions de la Conscience Historique, Paris 1961.
- Bottomore, T. — Sociologie, έλλ. μετ. Δ. Τσαούση Β'. έκδ. Guntenberg, 'Αθήναι 1974.
- Veblen, T. — The Theory of the Leisure Class, London ed 1957.
- Meynard, J. — Les Groupes de Pression PUF, Paris 1969.
- Lhomme, J. — Pour une Sociologie de la connaissance économique, Paris 1967.
- Ledrut, R. — Sociologie Urbaine PUF, Paris 1968.
- Inkeless, A. — What is Sociology? Prentice Hall, London 1964.
- Inkeless, A. — Industrial Man: The Relations of Status to Experience. Perception and Value εις Α. Landsberger (ed) Comparative Perspectives on Formal Organization, New York 1970.
- Gurvitch, G. — Les Cadres Sociaux de la Connaissance, PUF, Paris 1966.
- Gurvitch, G. — Traité de Sociologie, Paris ed. 1967.
- Fourastier, J. — Le Grand Espoir du XXe siècle, Paris 1963.
- Durkheim, E. — De la Méthode dans les Sciences, Paris 1902.
- Cuvillier, A. — Manuel de Sociologie, PUF, Paris, 1970.
- Toynebee, A. — The Economy of the Western Hemisphere, Oxford University Press, 1962.
- Mareuse, H. — Counterrevolution and Revolt, Seuil, Paris 1973.
- Bouton, R. — Les Methodes en Sociologie, PUF, Paris 1969.
- Sorokin, P. — Contemporary Sociological Theories, Harper, New York 1928.
- Bouthoul, G. — Histoire de la Sociologie PUF, Paris 1971.
- Comte, A. — Philosophie Positive, Paris 1907 - 1908.
- Freyer, H. — Είσαγωγή στην Κοινωνιολογία, έλλ. μετ. Α. Κανελλόπουλου - Δ. Τσάκωνα, 'Αναγνωστίδη 1944.
- Katona, C. — Psychological Analysis of Economic Behavior, McCraw Hill Book Company, Inc. 1963.
- Sanderson, D. — Rural Sociology and Rural Organization, NY 1946.
- Kolb, J.H. - Brunner, E. — A. Study of Rural Society, Boston 1940.
- Reynaud, P. La Psychologie Économique, Paris 1954.
- Friedman, G. — Le travail en miettes, Gallimard Paris 1964.
- Wolff, J. — Sociologie Économique, Paris 1971.
- Nicolai, A. — Evolution et problèmes actuelles de la Sociologie Économique εις G. Palmade: L' Économie et les Sciences Humaines Dunand 1967.
- Maunoury, J.L. — Économie et Savoir, Armand Colin Paris 1972.
- Weiller, J. — Les cadres sociaux de la pensée économique contemporaine εις « Cahiers Internationaux de Sociologie » 1969 p. 103 - 118.
- Perroux, F. — L' Économie du XX siècle, Paris 1969.

- Eldridge, E.T. — *Sociology and Industrial Life*, London 1971.
- Homan, G. — *The Human Group*, Routledge - Keyan Paul, 1950.
- Goldthorpe, J.H. — *Social Stratification in Industrial Society* εις «*The Sociological Review Monograph*», No. 8 *The Development of Industrial Societies*, 1964.
- Miller, O.C. - Form, W.H. — *Industrial Sociology* «*The Sociology of Organization*, Harper and Row 1964.
- Schneider, R.S. — *Industrial Sociology* MacGraw - Hill, 1969.
- Smelser, N.J. — *Readings on Economic Sociology*, Prentice Hall, 1965.
- Smelser, N.J. — *The Sociology of Economic Life*, New York 1963, έλλ. μετ. Δ. Πουρή έπιμελεία Ι. Χολέβα: *Κοινωνιολογία του Οικονομικού Βίου* έκδ. Β. Παπαζήση,
- Parsons, T. - N.J. Smelser—*Economy and Society*, 1956.
- Hobhouse, C.T. — *Liberalism*, Oxford University Press 1964.
- Durkheim, E. — *The Division of Labour in Society*, Free Press 1964.
- Rudner, R.S. — *Philosophy of Social Sciences*, Prentice Hall 1966.
- White, L.D. — *The State of the Social Sciences*, The University of Chicago Press 1965
- Levy-Marion, J.R. — *The Structure of Society*, N.Y. 1951.
- Mills, C.W. — *Η κοινωνιολογική φαντασία*, έλλ. μετ. 'Αθήναι 1974.
- Weber, M. — *Δοκίμια επί της θεωρίας των κοινωνικών έπιστημών*, έλλ. μετ. Α. Γρηγορογιάννη, 'Αθήναι 1972.
- Loria, A. — *Η Κοινωνιολογία*, έλλ. μετ. Α.Δ. Σιδερι, 'Αθήναι 1925.
- Lipset, Seymour, M. - R. Bendix — *Social Mobility in Industrial Society*, New York 1959.
- Mead, G. — *Mind, Self and Society*, New York 1934.
- Touraine, A. — *La Société Post-industrielle*, Paris, 1969.
- Galbraith, J.K. — *The New Industrial State*, New York 1967.
- Ραφαήλ, Μ. — *Κοινωνιολογία, Θεωρία, άναδρομή και προοπτικές*, 'Αθήνα 1975.
- Σταματιάδης, Π. — *Η θεωρία της κοινωνικής ομάδος*, 'Αθήναι 1962.
- Έλευθερόπουλος, Α. — *Γενική Κοινωνιολογία*, 'Αθήναι 1950.
- Έμμανουήλ, Α. — *Θεμελιώσεις της Κοινωνιολογίας*, Πειραιεύς 1975.
- Μιχαηλίδης - Νουάρος, Γ. — *Μαθήματα Γενικής Κοινωνιολογίας, Τεύχος Α'* 'Αθήναι 1974.
- Μιχαηλίδης - Νουάρος, Γ. — *Δίκαιον και Κοινωνική Συνείδησις*, 'Αθήναι 1972.
- Λαμπίρη - Δημάκη, Ι. — *Κοινωνιολογία και Κοινωνική Έρευνα*, 'Αθήναι 1969.
- Πουλόπουλου, Σ. — *Εισαγωγή εις την Κοινωνιολογία*, 'Αθήναι 1973.
- Κανελλόπουλος, Π. — *Περί μεθόδων της Κοινωνιολογίας*, 'Αθήναι 1966.
- Κασιμάτη, Γρ. — *Εισαγωγή εις την Κοινωνιολογίαν*, 'Αθήναι 1961.
- Κυπραίσιου, Μ. — *Ο MAX WEBER και οι Κοινωνικές Έπιστήμες*, 'Αθήναι, 1965.